

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Г. О. Саміло

**ПРОБЛЕМИ ТЛУМАЧЕННЯ
ПРАВОВИХ НОРМ**

Навчально-методичний посібник

Електронне видання комбінованого
використовування на DVD-ROM

Запоріжжя ЗНТУ 2017

УДК 340.111

С 17

*Рекомендовано до видання Вченою радою
Запорізького національного технічного університету
(Протокол №2 від 10.10.2017 р.)*

Рецензенти:

Єрмоленко Д. О. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри історії та теорії держави і права Запорізького національного університету;

Болокан І. В. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права Запорізького національного університету

Саміло Г. О.

С 17 Проблеми тлумачення правових норм : [Електронний ресурс] : навч.-метод. посіб. / Г. О. Саміло – Електрон. дані. – Запоріжжя : ЗНТУ, 2017. – 1 електрон. опт. диск (DVD-ROM); 12 см. – Назва з тит. екрана.

ISBN 978-617-529-177-1

Постійні зміни у законодавстві, недосконалість юридичної техніки та потреби практики вимагають постійного оновлювання знань студентів. У навчально-методичному посібнику містяться методичні вказівки, плани практичних занять, письмові завдання, тестові завдання, тематика рефератів, питання на іспит, література до кожної теми дисципліни.

Навчально-методичний посібник «Проблеми тлумачення правових норм» розрахований на студентів магістратури, які вже вивчили галузеві та інші юридичні дисципліни та підготовлені до творчого сприйняття запропонованого курсу.

УДК 340.111

ISBN 978-617-529-177-1

© Запорізький національний
технічний університет (ЗНТУ), 2017

© Саміло Г. О., 2017

ПЕРЕДМОВА

Навчально-методичний посібник під назвою «Проблеми тлумачення правових норм» розрахований на студентів магістратури, які вже вивчили галузеві та інші юридичні дисципліни та підготовлені до творчого сприйняття запропонованого курсу.

Необхідність викладання даної учбової дисципліни обумовлена логікою вищої юридичної освіти: вивченням теорії держави і права починається процес пізнання державно-правових явищ та сам процес юридичної освіти й фактично завершується сучасними проблемами функціонування та тлумачення права.

Україна як сучасна молода держава, що прагне зайняти гідне місце у міжнародній спільноті, знаходиться на шляху формування власної правової системи. Розвиток суспільних відносин відбувається у межах визнання та гарантування основних права та свобод людини і громадянина, визнання та застосування фундаментальних демократичних принципів, розмежування владних повноважень та інших. Правова сфера суспільства постійно оновлюється, приймаються нові законодавчі акти, вносяться зміни до діючих нормативно-правових актів, здійснюється систематизація нормативного матеріалу. Все це потребує використання засобів тлумачення права. Саме тлумачення права дає можливість правильно зрозуміти зміст правової норми, а потім її роз'яснити іншим суб'єктам правовідносин. Тлумачення права забезпечує процес втілення норм права в суспільне життя. Завдяки тлумаченню права відбувається поєднання розуміння та реалізації норм права, що впливає на стан законності у державі.

Тлумачення норм права сприяє вирішенню деяких проблем недосконалості сучасної правової системи України, а саме: множинність та неузгодженість актів законодавства; недоліки юридичної техніки; низький рівень правової культури українського суспільства та інші. Тому використання методології, принципів та засобів тлумачення норм права дає

можливість вірно зрозуміти мету законодавця, істинний зміст правової норми, забезпечити ефективність правозастосування.

Дане видання підготовлено у відповідності із програмою викладання учбового курсу «Проблеми тлумачення правових норм» у вищих навчальних закладах. Робота є систематичним викладенням даного курсу та переслідує насамперед учбову мету. Навчальний характер визначив зміст навчально-методичного посібника, форму його викладу та композицію матеріалу.

Навчально-методичний посібник підготовлений на ґрунті сучасної методології, відображає плюралізм підходів та думок до державно-правової проблематики, яка аналізується.

Метою навчальної дисципліни «Проблеми тлумачення правових норм» є формування у студентів як майбутніх висококваліфікованих спеціалістів необхідного базису знань і практичних навичок щодо з'ясування і роз'яснення змісту норм того чи іншого законодавчого акту з метою чіткого і результативного їх застосування у подальшій діяльності.

Основними завданнями навчальної дисципліни «Проблеми тлумачення правових норм» є: визначення місця і ролі тлумачення норм права в системі наукового пізнання та практичної діяльності; розкриття змісту поняття «тлумачення правових норм»; набуття студентами теоретичних знань про види тлумачення права; вивчення основних способів тлумачення правових норм; формування практичних навичок застосування способів тлумачення правових норм за умов конкретної змодельованої ситуації.

В результаті освоєння курсу «Проблеми тлумачення правових норм» згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні знати: сутність категорії «тлумачення права», структуру тлумачення; об'єкт і предмет тлумачення; способи тлумачення; критерії і види тлумачення; принципи тлумачення; коло можливих суб'єктів тлумачення; результати тлумачення права, акти тлумачення права та їх класифікацію; роль і значення вміння тлумачити право у системі професійних якостей юриста; та вміти: визначати загальні закономірності необхідності та доцільності здійснення

тлумачення права; розмежовувати об'єкт і предмет тлумачення; правильно застосовувати способи тлумачення права (граматичний, логічний, системний, історико-політичний, телеологічний, спеціально-юридичний) в залежності від конкретної ситуації; виокремлювати ознаки і характеризувати структуру актів офіційного тлумачення права; встановлювати юридичні сили актів тлумачення права в залежності від суб'єкту, який здійснив тлумачення; використовувати фундаментальні теоретичні знання з теорії тлумачення правових норм у якості чинника протидії професійній деформації і активізації форм юридичного мислення.

**Програма навчальної дисципліни
(інформаційний обсяг навчальної дисципліни)**

**ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1
ТЛУМАЧЕННЯ ПРАВА В МЕХАНІЗМІ ПРАВОВОГО
РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН**

ТЕМА № 1. Актуальність тлумачення норм права в Україні та його цільове призначення

Проблема тлумачення норм права на сучасному етапі. Ознаки й особливості норм права, які викликають необхідність тлумачення. Мета тлумачення норм права в такій формі правореалізації, як застосування норм права. Необхідність у тлумаченні актів законодавства. Значення тлумачення актів законодавства. Тенденції розвитку законодавства як предмета тлумачення за роки незалежності України.

ТЕМА № 2. Поняття та сутність тлумачення норм права

Поняття тлумачення правових норм. З'ясування та роз'яснення норм права. Огляд поглядів на поняття та значення терміну «тлумачення права». Інтерпретація права. Зміст норми права. Об'єкт і предмет тлумачення. Суб'єктивний характер тлумачення права.

ТЕМА № 3. Місце тлумачення норм права в правовій діяльності та механізмі правового регулювання

Тлумачення в процесі реалізації норм права. Тлумачення норм права у всіх формах їх реалізації: при дотриманні, використанні, виконанні та при застосуванні. Тлумачення права як передумова та умова застосування правових норм. Проблеми тлумачення в процесі застосування права. Роль тлумачення при систематизації норм права. Місце тлумачення норм права в правовому регулюванні.

ТЕМА № 4. Загальна характеристика процесу тлумачення норм права. З'ясування та роз'яснення права

З'ясування як перший елемент тлумачення норм права. Стадії та способи з'ясування норм права. Визначення способу

тлумачення норм права. Проблема визначення необхідних прийомів і правил з'ясування правових норм. Способи тлумачення норм права: логічний, мовний, системний та історичний. Класифікація тлумачення норм права за обсягом. Офіційне та неофіційне тлумачення.

ТЕМА № 5. Тлумачення норм права як юридична діяльність

Прийоми та правила тлумачення. Ієрархічні прийоми. Прийоми, які ґрунтуються на знанні діалектики. Генетичний прийом. Адекватне тлумачення. Розширене тлумачення. Обмежене тлумачення. Юридична практика, яка включає в себе практику тлумачення норм права. Загальнодержавна практика тлумачення норм права. Практика мовного спілкування. Практика як критерій адекватності результатів тлумачення. Акти офіційного тлумачення.

ТЕМА № 6. Принципи тлумачення норм права

Принципи тлумачення норм права як різновид принципів, що діють у правовій сфері. Принципи тлумачення норм права, що конкретизують загальні принципи права в сфері інтерпретаційної діяльності. Принципи тлумачення норм права, що забезпечують додержання основних вимог до правозастосування.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2

ПРОЦЕС ТА ПРАКТИКА ТЛУМАЧЕННЯ НОРМ ПРАВА

ТЕМА № 7. Способи, результати та критерії тлумачення

Спосіб тлумачення норм права: поняття і ознаки. Класифікація способів тлумачення норм права. Оволодіння способами тлумачення норм права та особливості його використання у практичній діяльності юриста. Історичний (ретроспективний) спосіб тлумачення норм права: поняття і сутність. Конкретно-соціологічне тлумачення норм права. Телеологічний (цільовий) спосіб тлумачення норм права: поняття і сутність. Особливості використання телеологічного способу тлумачення норм права.

ТЕМА № 8. Класифікація способів тлумачення норм права та текстуальне опрацювання положень правових актів

Тлумачення термінів і слів. Текстуальне опрацювання положень правових актів і юридичних документів: правові норми, встановлені прямо. Непряме встановлення (впливання) правових норм. Пряме впливання правових норм із актів законодавства. Пряме впливання права із положень, що встановлюють обов'язки, і навпаки. Окремі види нормативних формулювань, із яких прямо впливають правові норми. Колізії між правовими нормами, що прямо встановлені в актах законодавства, і правовими нормами, що прямо впливають із них. Текстуальне переопрацювання текстів правових актів і юридичних документів.

ТЕМА № 9. Види, акти тлумачення та їх дія

Поняття офіційного тлумачення норм права. Суб'єкти офіційного тлумачення норм права. Види офіційного тлумачення: нормативне і казуальне. Ознаки нормативного тлумачення. Різновиди нормативного тлумачення: автентичне і легальне. Особливості офіційного тлумачення, що здійснюється судовими органами. Казуальне тлумачення норм права. Значення казуального тлумачення. Акти офіційного тлумачення. Особливості правової природи актів офіційного тлумачення. Поняття неофіційного тлумачення. Різновиди неофіційного тлумачення: побутове, професійне, доктринальне. Вплив неофіційного тлумачення на правотворчу і правозастосовчу діяльність.

Особливості процесу тлумачення нормативних і індивідуальних правових актів. Акт тлумачення норм права (інтерпретаційний акт): поняття, сутність. Юридичні ознаки актів тлумачення норм права. Дія інтерпретаційних актів. Структура акту тлумачення норм права: описова, мотивувальна, заключна частина. Види інтерпретаційних актів: акти автентичного тлумачення, акти делегованого тлумачення, акти нормативного тлумачення, акти казуального тлумачення.

ТЕМА № 10. Тлумачення норм права та політика держави

Відносини тлумачення норм права і державна політика. Тлумачення права як засіб підвищення ефективності правових

норм у регулюванні суспільних відносин. Тлумачення права як стабілізуючий чинник у суспільстві, що зміцнює законність, попереджає порушення прав та інтересів осіб. Пристосування змісту чинних норм права за допомогою їх тлумачення до інтересів пануючих груп. Тлумачення права як зв'язок між державною політикою і дотриманням законності у суспільстві. Тлумачення права як засіб реалізації й ефективності правових норм, впливу на державну політику в напрямі дотримання всезагальних інтересів суспільства.

ТЕМА № 11. Суб'єкти тлумачення норм права в Україні

Система суб'єктів тлумачення України. Індивідуальні суб'єкти. Комплексні суб'єкти. Суб'єкти з'ясування – будь-які суб'єкти права. Офіційне та неофіційне роз'яснення. Суб'єкти неофіційного роз'яснення. Суб'єкти офіційного тлумачення норм права в Україні. Верховна Рада України. Конституційний Суд України. Офіційне автентичне тлумачення, його особливості. Поділ офіційного тлумачення на правотворче та право застосовче. Органи виконавчої влади України.

ТЕМА № 12. Досвід зарубіжних країн у тлумаченні норм права

Спеціальні нормативні акти, що регулюють суспільні відносини у сфері з'ясування правових норм у деяких зарубіжних країнах (Великої Британії, Болгарії, Угорщини, Польщі). Досвід зарубіжних країн у роз'ясненні дійсного змісту норм права. Утворення окремих державних органів для тлумачення правових норм, що містяться у конституціях і законах країн романо-германської правової родини. Розвиток тлумачення норм права в країнах англосаксонської правової родини.

ТЕМА № 13. Практичні результати тлумачення норм права

Вплив результатів тлумачення норм права на суспільні відносини у правовій діяльності. Характеристика впливу тлумачення залежно від виду правової діяльності. Сприяння у правотворчій діяльності тлумачення та його результатів на

розробку та прийняття таких норм права, які ефективно врегульовують суспільні відносини, регламентування яких вимагають нагальні потреби життя. Тлумачення має місце у всіх формах правореалізації – використання, виконання, дотримання і застосування. Найвпливовіші взаємозв'язки тлумачення і відносин суспільного буття можна відзначити в правозастосуванні. Практичні результати тлумачення в процесі систематизації норм права.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1

ТЛУМАЧЕННЯ ПРАВА В МЕХАНІЗМІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

ТЕМА 1.

АКТУАЛЬНІСТЬ ТЛУМАЧЕННЯ НОРМ ПРАВА В УКРАЇНІ ТА ЙОГО ЦІЛЬОВЕ ПРИЗНАЧЕННЯ

План

1. Ознаки й особливості норм права, які викликають необхідність тлумачення.
2. Проблема тлумачення норм права на сучасному етапі. Підходи до розуміння тлумачення норм права.
3. Поняття та техніка тлумачення.

Визначення для словника

Тлумачення права, мета тлумачення, раціональний підхід до тлумачення права, інтуїтивний підхід до тлумачення права, з'ясування, роз'яснення, сутність тлумачення, інтерпретація права, техніка тлумачення.

Письмове завдання

Скласти схему ознак та особливостей норм права, які викликають необхідність тлумачення.

Методичні рекомендації

Ознаки й особливості норм права, які викликають необхідність тлумачення.

1. Норми права мають загальний і абстрактний характер, коло їх дії поширюється на велику кількість суб'єктів і ситуацій. Водночас вони реалізуються в конкретних діях осіб у конкретних випадках. Отже, виникає потреба деталізувати й розкрити зміст норми права, вираженої в загальній та абстрактній формах, і таким чином наблизити його до конкретних дій суб'єкта та ситуацій.

2. Кожна норма права регулює певний вид суспільних відносин, окреслений у ній загальними рисами. Конкретні

відносини, які регулює норма права, є вельми численними. Вони мають індивідуальні особливості і водночас суттєві риси, характерні для всіх видів відносин. Ця обставина в процесі реалізації норм права народжує багато питань, що належать до змісту норм права, відповіді на які можна отримати лише шляхом тлумачення. Крім того, норми права діють досить тривалий час. У період їх дії у результаті розвитку економічних та суспільних відносин виникають нові ситуації, які підпадають під регулювання певних норм права в силу їх загального характеру.

3. Норми права мають певну мовно-логічну зовнішню форму, особливості якої також потребують тлумачення. Норма права концентрує в собі думки законодавця про можливу чи належну поведінку суб'єктів права. Будь-яка думка може існувати, тільки маючи певну матеріальну форму. Вона формулюється, фіксується і передається одним суб'єктом іншим у формі слів, словосполучень. За допомогою мови думка отримує матеріальний вираз, стає безпосередньою дійсністю для учасників правовідносин. Мова є всезагальним засобом спілкування. За її допомогою формулюються норми права, в мовній формі вони існують, фіксуються, передаються відповідним суб'єктам. Для виразу своєї волі в нормі права законодавець використовує різноманітні слова, терміни, типи речень.

4. Водночас логічні форми не тотожні граматичним, логіка не зливається з граматикою. Хоча поняття і слово, судження і речення, норма права і речення поєднані змістом та формою, проте ця єдність не є тотожністю. Крім того, слово не дає повного уявлення про сутність речі, яку воно означає, слова не мають єдиної інтерпретації. Зв'язок між словом і поняттям ускладнюється тим, що значення слова в мові охоплює не весь зміст поняття, а лише загальновідому його частину, і тут слово опиняється в своєму значенні вужчим за поняття.

5. Суб'єкти суспільних відносин належать до різних соціальних верств, професій, мають різний життєвий досвід, різну правову і моральну свідомість, сприймають однакові явища дійсності з різним ступенем точності, широти і глибини. В повсякденному житті це не спричиняє перешкод у спілкуванні суб'єктів, бо як значення слова вони використовують хоча й не весь зміст поняття, але таку його частину, яка відома широкому загалу. Для правильного розуміння норм права не достатньо

знання загальноприйнятого значення тих чи інших слів, оскільки законодавець прагне чіткості формулювань і вживає слова з відтінком значення, що відрізняється від загальноприйнятого. Це значення може бути вужчим, хоча головний зміст поняття зберігається. За наявності єдності поняття і слова їх неповне співпадання може виявлятися також у тому, що одне і те ж слово або група слів можуть виражати різні поняття. В нормах права застосовують терміни, які мають спеціальне юридичне значення, їх зміст не має нічого спільного з однаковими за звучанням і написанням словами. Слід також мати на увазі, що те ж саме поняття може бути розкрито різними словами – синонімами.

Актуальність тлумачення норм права зумовлена їх юридичною формою, тобто застосуванням у нормах права спеціальних юридичних термінів або термінів з інших галузей знань, які не мають аналогів у звичайній мові.

Необхідність тлумачення впливає з такої властивості норм права, як системність. Норми права регулюють суспільні відносини не ізольовано один від одного, а спільно, в певній сукупності, між ними існують взаємозв'язки. Дійсний зміст норми права часто залежить від інших, логічно пов'язаних із нею норм права. Вони можуть звужувати або розширювати її зміст. Ігнорування функціональних зв'язків норми права може призвести до неправильного розуміння її дійсного змісту.

За текстом норм права завжди стоїть їх зміст. Тому розшифруванням текстів справа не обмежується. Інтерпретатор звертається також до пізнання змісту правових явищ, що стоять за текстом норми права, волі суб'єкта правотворчості. У повсякденній юридичній практиці юридичні питання часто допускають одну правильну відповідь. Ясність щодо тлумачення норм права породжує глибоке розуміння нормативно-правового акту.

В юридичній науці існує декілька підходів до розуміння тлумачення: статичний, динамічний і комплексний.

Статичний підхід полягає у тлумаченні букви закону. Той, хто тлумачить, при цьому керується наступним правилом: все право вміщається в писаний закон; завдання юриста полягає в тому, щоб витягти його звідти, слідуючи за волею законодавця. Іншими словами, при тлумаченні шляхом логічного аналізу треба

ретельно, постатейно досліджувати тільки текст закону. Можливо, при цьому доведеться підняти опубліковані на момент підготовки закону роботи, матеріали парламентських дебатів. Тобто тут проглядається «фетишизм» закону, що веде до втрати правом динамізму.

Динамічний підхід передбачає тлумачення на підставі духу закону. Він зобов'язує тлумача враховувати соціальні явища, що з'явилися після прийняття закону. Девіз тлумача в даному випадку: «Закон не догма, а інструкція до дії». Мета такого соціологічного підходу – задоволення суспільних потреб. Тут небезпек не менше, ніж у першому випадку, і головна з них – небезпека звернути на шлях політичного аналізу.

Комплексний підхід побудований на одночасному пізнанні в процесі тлумачення і букви, і духу закону. Тут не відкидається облік соціальних реалій, але все ж тлумач повинен опиратися, насамперед, на закони і враховувати дух права в цілому. Саме цей підхід на даному етапі взято на озброєння практично у всіх країнах романо-германської сім'ї права.

Техніко-юридичний інструментарій тлумачення норм права складається з двох частин:

1) власне техніка тлумачення норм права: технічні засоби (тексти нормативних документів, наукова література, розмножувальна, комп'ютерна техніка, прилади тощо);

2) технологія тлумачення норм права: прийоми, способи, методи, які мають нематеріальний характер і відносяться до вміння (мистецтва) проводити інтерпретаційну роботу.

За своєю питомою вагою технологія тлумачення явно перевищує. У роботі з тлумачення норм права великі не матеріальні, а саме інтелектуальні витрати (знання, уміння, майстерність, досвід).

Тлумачення – це складна інтелектуальна діяльність, котра ведеться за певними правилами. При її здійсненні використовується цілий набір прийомів, способів, методів тлумачення. В українській мові ці терміни часом використовується як синонімічні поняття чи, принаймні, як дуже близькі за змістом. Між ними є різниця. Прийом – окрема розумова операція. Спосіб – сукупність прийомів, однорідних визначень.

Метод – сукупність разом узятих способів тлумачення, шлях досягнення мети щодо з'ясування сенсу норм права.

Знання зазначеного техніко-юридичного інструментарію тлумачення норм права становить професійний багаж юриста.

Тлумачення спрямоване на те, щоб правильно і всебічно дослідити норму права, з'ясувати той зміст, який законодавець вклав у словесне формулювання норми.

Недосконалість і неадекватне використання законодавчої техніки, відсутність ясної і точної мови нормативного акту, через що формулювання виходять розпливчастими, а іноді и двозначними. Здається, це не зовсім точно, оскільки тлумаченню підлягають усі норми права, а не тільки неясні, розпливчасті та двозначні. Крім того, враховуючи недостатню визначеність термінів «неясність», «розпливчастість» зазначений чинник сам є вельми невизначеним.

Зміст норми права, безумовно, є приступним для безпосереднього сприйняття. Але при простому читанні сприймається лише загальний, абстрактний зміст. Безпосереднє розуміння мовних виразів наукою не заперечується.

Сучасне українське право, як і державність, – досить молоде явище, тому йому властиві риси, характерні для новостворених правових систем.

По-перше, в Україні відбувається активний розвиток нових політичних і соціально-економічних відносин. Вони вимагають ефективного правового регулювання, що потребує інтенсивної, оперативної роботи законодавчого органу щодо прийняття нових правових норм, унесення змін і доповнень до чинного законодавства. Водночас нашому парламенту ще не вистачає досвіду правотворчої роботи. Вона репрезентована різними соціальними силами, які переслідують свої політичні цілі. Тому українському парламенту важко впоратися з таким великим навантаженням, що, в свою чергу, негативно позначається на ефективності правотворчої роботи і рівні законодавчої техніки. В зв'язку з цим досить часто виникають нечіткості, неясності, суперечності у правових нормах, їх невідповідність реальним умовам життя. Ці дефекти значно ускладнюють розуміння і реалізацію правових норм. В окремих випадках такі дефекти можна

виправити шляхом тлумачення норм права. Щодо подолання дійсних прогалин, суперечностей у праві, то тут, здається, тлумачення не в змозі виконати такі функції, оскільки це не входить до його завдань і не охоплюється об'єктом його дослідження. Проте саме тлумачення дає можливість виявити подібні недоліки в праві та звернути увагу на необхідність їх усунення.

По-друге, у зв'язку з формуванням і розвитком української державності нині ще не досить чітко визначені та розмежовані повноваження між гілками влади. Ця обставина, помножена на недостатньо високу якість роботи правотворчого органу, зумовлює видання надто великої кількості конкретизуючих підзаконних актів, які дуже часто суперечать існуючим нормам права і дедалі більше ускладнюють їх розуміння й реалізацію.

По-третьє, разом із становленням держави в Україні відбувається розвиток національної мови. З'являються нові слова, змінюються існуючі, окремі слова набувають нового значення, вводяться нові або змінюються деякі граматичні, морфологічні, синтаксичні правила, які відповідним чином впливають на мову правових норм. Крім того, з'являються нові специфічні терміни, юридичні конструкції, засоби та прийоми юридичної техніки. Все це, безумовно, підвищує актуальність проблеми тлумачення норм права в Україні.

По-четверте, наше суспільство перебуває на шляху побудови правової держави. У громадян та державних службовців недостатній рівень правової і моральної свідомості, правової культури. Ця обставина призводить до невірної чи неповної розуміння дійсного змісту норм права і, як наслідок, призводить до порушення законності. Тому в цьому аспекті тлумачення норм права набуває великої актуальності, особливо в плані роз'яснення громадянам та державним службовцям дійсного змісту чинних правових норм з метою їх правильної реалізації.

Розглядаючи тлумачення права з точки зору його цільового призначення, треба спочатку визначити цілі, на досягнення яких воно спрямовано. У правотворчій діяльності метою тлумачення є, по-перше, видання норми права, яка б найефективніше, найповніше й найясніше врегульовувала суспільні відносини, правового регламентування яких вимагають економічні, політичні, соціальні та культурні потреби суспільства. З цією метою

здійснюють тлумачення проектів норм права, змін та доповнень до них, інших правових джерел на стадіях розробки та ухвалення. По-друге, при виданні норми права, внесенні змін чи доповнень до неї, потрібно, щоб вона не суперечила чинним нормам, не створювала прогалин у праві, не вносила неясностей у законодавство. Для цього при розробленні й ухваленні норми права провадять тлумачення чинних правових норм, що регулюють подібні суспільні відносини і можуть бути пов'язані з новою нормою. Отже, тлумачення норм права в правотворчій діяльності має на меті видання норми права, яка б найповніше задовольняла соціально-економічні, політичні, культурні та інші потреби життя, ефективно, повно й якісно регулювала певні суспільні відносини й органічно вписувалася в чинну правову систему.

Тлумачення використовується в усіх формах реалізації норм права. Тут воно спрямоване на правильне, точне й однакове з'ясування суб'єктами суспільних відносин змісту норм права, тієї волі, яку законодавець уклав у правову норму при її виданні. Враховуючи презумпцію знання закону, потрібно, щоб суб'єкт правильно з'ясував і усвідомив зміст норми права.

Окремо слід указати на мету тлумачення норм права в такій формі право реалізації, як застосування норм права. Насамперед це правильне, точне й однакове з'ясування право застосовуючим суб'єктом дійсного змісту норми права щодо конкретного факту. Далі – вибір потрібної норми, яка регулює цей факт. Нарешті, це роз'яснення у право застосовчому акті особам, яким адресована норма права, іншим суб'єктам суспільних відносин її змісту при застосуванні до конкретного факту. Отже, в право реалізації тлумачення норм права має на меті правильне, точне й однакове розуміння всіма суб'єктами суспільних відносин дійсного змісту правових норм.

У правовому вихованні метою тлумачення є з'ясування суб'єктами суспільних відносин головних ідей, принципів, цілей права, своїх прав і обов'язків, необхідності виконувати норми права. Проте слід мати на увазі, що тлумачення норм права може виступати засобом досягнення інших цілей, йому не властивих, але яких можна досягти завдяки йому. Досить часто окремі норми права внаслідок огріхів у роботі правотворчих органів не мають

достатньої ясності, не відповідають суспільним потребам, суперечать іншим правовим нормам. У таких ситуаціях певні соціальні сили, окремі суб'єкти можуть тлумачити норми права для досягнення своїх корпоративних цілей. Наприклад, при застосуванні норм права до конкретного факту суб'єкт ухвалює рішення у відповідності з власними цілями, інтересами, свідомістю, пріоритетами тощо. Далі для обґрунтування цього рішення він застосовує необхідні правові норми й надає їм тлумачення, відповідне власному рішення. Такі випадки можливі і в інших видах правової діяльності, наприклад, правотворчій, коли відповідний орган видає таку норму права, яка не відповідає потребам суспільного життя або суперечить чинному законодавству. При цьому останнє тлумачать так, ніби нова норма не суперечить йому, а лише заповнює уявні прогалини в певному правовому полі.

Література

1. Актуальні проблеми тлумачення і застосування юридичних норм : зб. ст. учасн. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. П. О. Недбайла (28–29 берез. 2008 р.) / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів: ЛНУ ім. І Франка, 2008. – 228 с.
2. Власов Ю. Л. Тлумачення норм права / Ю. Л. Власов, В. П. Нагребельний // Юридична енциклопедія: у 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : Видавництво «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 2004. – Т. 6: Т-Я. – С. 80–82.
3. Гончаров В. Граматологія та методологія тлумачення юридичних норм / В. Гончаров // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матеріали XVI регіон. наук.-практ. конф. (8–9 лют. 2010 р.) / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, Юрид. ф-т; [редкол.: А. М. Бойко та ін.]. – Львів, 2010. – С. 8–9.
4. Гусарев С. Д. Теорія права і держави: [навч. посібник] / С. Д. Гусарев, А. Ю. Олійник, О. Л. Слюсаренко. – К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. – 270 с.
5. Дума В. В. Підходи до праворозуміння та реалізації правових норм / В. В. Дума // Правова інформатика. – 2009. – № 1. – С. 46–52.

6. Заморська Л. Норма права як основний елемент системи права / Л. Заморська // Підприємництво, госп-во і право. – 2008. – № 1. – С. 42–45.

7. Малента В. Доктринальне тлумачення норм права / В. Малента // Юрид. Україна. – 2008. – № 12. – С. 30–36. – Бібліогр. : с. 35–36.

8. Молибога М. П. Тлумачення норм права: сутнісні характеристики / М. П. Молибога // Часоп. Київ. ун-ту права. – 2010. – № 2. – С. 42–46. – Бібліогр.: с. 45–46.

9. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: [навч. посіб.] / П. М. Рабінович. – Львів : Край, 2008. – 224 с.

10. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: [підручник] / О. Ф. Скакун. – К. : Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2012. – 520 с.

11. Черданцев А. Ф. Толкование права. Общая теория государства и права. Академический курс. В 2 т. Том 2: Теория права. / Черданцев А. Ф. – М. : Наука, 1998. – 528 с.

ТЕМА 2. ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ТЛУМАЧЕННЯ НОРМ ПРАВА

План

1. Сутність тлумачення правових норм.
2. Предмет, об'єкт, завдання тлумачення.
3. З'ясування та роз'яснення як складові частини процесу тлумачення, їхнє співвідношення.
4. Цільове призначення тлумачення правових норм.
5. Об'єктивні та суб'єктивні аспекти тлумачення правових норм.

Визначення для словника

Тлумачення права, мета тлумачення, з'ясування, роз'яснення, предмет тлумачення, об'єкт тлумачення, об'єктивні аспекти тлумачення права, суб'єктивні аспекти тлумачення права

Письмове завдання

Порівняти письмово об'єкт та предмет тлумачення норм права.

Методичні рекомендації

Термін «тлумачення» має латинське походження (*interpretatio*). У широкому значенні тлумачення визначають як пізнавальний процес, спрямований на розуміння та пояснення явищ природи або суспільного буття.

Тлумачення – багатозначний термін. З одного боку, це певний процес мислення, пізнання, спрямований на з'ясування явищ і об'єктів та результат цього процесу. З іншого – це пояснення результату з'ясування, яке має вияв у сукупності висловлювань мови, які надають указаним явищам і об'єктам певного значення.

Тлумачення норм права – це інтелектуально-вольова діяльність суб'єктів, яка має об'єктивний і суб'єктивний характер, спрямована на з'ясування та роз'яснення волі

законодавця, матеріалізованій у нормі права, а також результати цієї діяльності.

Тлумачення права є однією з найбільш давніх і традиційних проблем юридичної науки. Її значущість в умовах здійснення правової реформи і формування правової держави в нашій країні не зменшується, а, навпаки, набуває особливого значення. Розкриття творчих можливостей особи в епоху побудови демократичних форм і методів діяльності державного апарату розширює спектр можливостей тлумачення права в механізмі правового регулювання, робить його достатньо «точним» та універсальним інструментом забезпечення високого рівня правової культури і легальності поведінки усіх суб'єктів права.

Існує думка, що тлумачення правових норм вживається у трьох різних, але пов'язаних між собою значеннях: з'ясування, роз'яснення та інтерпретація. З'ясування правових норм можна визначити як внутрішній процес мислення суб'єкта тлумачення, спрямований на пізнання і розкриття дійсного змісту норми права, та результат цього процесу, а роз'яснення правових норм – це діяльність суб'єкта тлумачення, що має зовнішній прояв і спрямована на пояснення третім особам дійсного змісту правової норми, а також результат цієї діяльності. Співвідношення з'ясування та роз'яснення має встановлюватись за цільовим призначенням тлумачення правових норм. У процесі тлумачення норми права з метою розуміння її змісту з'ясування виступає як самостійний процес пізнання. Коли ж ставиться мета роз'яснити зміст правової норми, з'ясування і роз'яснення становлять єдиний процес, спрямований на доведення змісту норми до третіх осіб. Під інтерпретацією розуміють визначення співвідношення обсягу норми права, що тлумачиться, з обсягом її тексту. Це не зовсім правильна точка зору. По-перше, термін «інтерпретація» значно ширший, аніж класифікація результатів тлумачення за обсягом. По-друге, тут правильніше говорити про результати, до яких приходять суб'єкт тлумачення після з'ясування змісту норми права.

Отже, тлумачення норм права складається з двох частин: з'ясування і його результату та роз'яснення.

З'ясування норм права можна визначити як внутрішній процес мислення суб'єкта тлумачення, спрямований на пізнання і розкриття дійсного змісту норми права, та результат цього процесу.

Для розкриття сутності тлумачення насамперед з'ясуємо, що мається на увазі під змістом норми права. Взагалі, під словом «зміст» розуміють саме внутрішній зміст, значення будь-чого, що осягається розумом. Зміст норми права – це її внутрішній зміст, який розкривається шляхом тлумачення і відрізняється від зовнішнього виразу тим, що має вольовий характер. Тобто під змістом норми права розуміють волю законодавця, матеріалізовану в нормі права.

З'ясування норм права можна розглядати в двох аспектах. По-перше, це внутрішній процес мислення, який здійснюється суб'єктом за допомогою певних способів тлумачення і спрямований на пізнання та розкриття дійсної волі законодавця, вираженої в нормі права. По-друге, це певний результат з'ясування, до якого приходять суб'єкт тлумачення в процесі пізнання змісту норми права.

Роз'яснення норм права – це діяльність суб'єкта тлумачення, яка має зовнішній вираз і спрямована на пояснення третім особам дійсного змісту правової норми, та результат цієї діяльності. Роз'яснення здійснюється у тих випадках, коли в результаті з'ясування норми права та отриманні його результату суб'єкт тлумачення вважає за потрібне дати детальніше розгорнуте пояснення змісту цієї норми для її правильного й однакового розуміння іншими особами.

Роз'яснення норм права, як і з'ясування, можна розглядати в двох аспектах. По-перше, як інтелектуально-вольовий процес, спрямований на роз'яснення дійсного змісту норми права третім особам. По-друге, як результат процесу роз'яснення норм права, який виявляється в акті роз'яснення. При цьому під терміном «акт» розуміють не тільки певний письмовий документ, а й усні пояснення змісту норми права.

Для розкриття сутності тлумачення, крім його складених частин, потрібно визначити об'єкт і предмет тлумачення.

Об'єктом тлумачення виступає воля законодавця, виражена в тексті норми права. В юридичній науці існують різні думки щодо визначення об'єкту тлумачення норм права. Прихильники

так званої суб'єктивної теорії тлумачення вважають, що при тлумаченні норм права повинна встановлюватися лише історична «воля законодавця», яка є незмінною, і завдання суб'єкта тлумачення – встановити цю волю. Інші вчені підтримують об'єктивну теорію тлумачення, суть якої зводиться до того, що прийнята норма права незалежна від законодавця, і тому при тлумаченні треба встановлювати «волю закону», яка може змінюватись мірою розвитку економічного базису та суспільних відносин. Названі теорії мають певні недоліки і недостатньо точно відбивають сутність тлумачення. Дійсно, «воля законодавця» у відриві від норми права, в якій вона матеріалізована, не може бути об'єктом тлумачення, тому що його завдання – встановити зміст того, що законодавець фактично вклав у норму права, а не те, що він при цьому розумів або бажав виразити. Думки законодавця, якщо їх відірвати від об'єктивованого результату – норми права, можуть мати невизначений зміст і призвести до довільного його тлумачення та, як наслідок, порушення законності. «Воля закону» також не може виступати об'єктом тлумачення, тому що поза волею законодавця вона не існує. За кожною нормою права завжди потрібно бачити відповідні вимоги законодавця як представника певних соціальних сил, які зумовлюють його волю. Тлумачення «волі закону» може призвести до довільного тлумачення, пристосування норми права до фактичних умов життя, відходу від її дійсного змісту і, як наслідок, порушення законності. Існування вказаних теорій походить із соціально-політичної сфери буття права і гносеологічної природи тлумачення, яке має об'єктивний і суб'єктивний характер.

Предметом тлумачення виступає сама норма права, її текст, тексти пов'язаних із нею правових та не правових джерел. Норма права характеризує об'єктивність права. По-перше, тому що його зміст зумовлений економічними відносинами, суспільним буттям. По-друге, норми права об'єктивні щодо індивідуальної свідомості, а також науки та інших форм суспільної свідомості. В цьому розумінні вони є об'єктивною реальністю, в тому числі для суб'єкта тлумачення. Праву необхідна така якість, як об'єктивно-реальний чинник суспільного життя, інакше воно не здійснювало

б функції регулятора суспільних відносин, бо не могло б бути сприйняте суб'єктами суспільних відносин.

Для повного розкриття сутності тлумачення норм права треба вказати, що воно має й суб'єктивний характер, який зумовлений такими причинами. По-перше, тлумачення здійснюється певними суб'єктами, які є носіями різноманітних особистих якостей. Сюди можна віднести розумові здібності, рівень індивідуальної правосвідомості і моральної чистоти, обсяг практичного досвіду, особисті ціннісні орієнтації тощо. Суб'єкт тлумачення може належати до певної соціальної групи і виступати носієм її ідеології та інтересів. По-друге, результат тлумачення права виступає ідеальним відображенням норми в свідомості суб'єкта тлумачення. Отже, результат тлумачення виявляється у таких суб'єктивних формах мислення, як поняття і судження. Сам процес тлумачення норм права також відбувається в ідеальних формах мислення: поняттях, судженнях, розумових висновках. По-третє, суб'єктивний характер тлумачення норм права зумовлений тим, що об'єкт тлумачення відбивається у свідомості різних суб'єктів за різних соціальних умов і з різною повнотою та глибиною проникнення в зміст норм права. Це залежить не лише від індивідуальних здібностей суб'єкта тлумачення, а й від мети тлумачення, що походить з особливостей конкретного факту, до якого застосовується норма права.

Література

1. Актуальні проблеми тлумачення і застосування юридичних норм : зб. ст. учасн. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. П. О. Недбайла (28–29 берез. 2008 р.) / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Л. : ЛНУ ім. І Франка, 2008. – 228 с.

2. Власов Ю. Л. Тлумачення норм права / Ю. Л. Власов, В. П. Нагребельний // Юридична енциклопедія: у 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : Видавництво «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 2004. – Т. 6: Т-Я. – С. 80–82.

3. Гончаров В. Граматологія та методологія тлумачення юридичних норм / В. Гончаров // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матеріали XVI регіон. наук.-

практ. конф. (8–9 лют. 2010 р.) / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, Юрид. ф-т; [редкол.: А. М. Бойко та ін.]. – Л., 2010. – С. 8–9.

4. Дума В. В. Підходи до праворозуміння та реалізації правових норм / В. В. Дума // Правова інформатика. – 2009. – № 1. – С. 46–52.

5. Євграфова Є. П. Формування системи національного законодавства (деякі питання теорії і практики) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень» / Є. П. Євграфова. – Х, 2005. – 21 с.

6. Ленгер Я. І. Реформування правової системи України як засіб підвищення її ефективності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.0. 01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень» / Я. І. Ленгер. – К., 2007. – 20 с.

7. Малента В. Доктринальне тлумачення норм права / В. Малента // Юрид. Україна. – 2008. – № 12. – С. 30–36. – Бібліогр. : с. 35–36.

8. Михайлович Д. М. Толкование закона : Моногр. / Д. М. Михайлович; Нац. ун-т внутр. дел. – Х., 2004. – 198 с. – Библиогр. : с. 185–196.

9. Молибога М. П. Тлумачення норм права: сутнісні характеристики / М. П. Молибога // Часоп. Київ. ун-ту права. – 2010. – № 2. – С. 42–46. – Бібліогр. : с. 45–46.

10. Черданцев А. Ф. Толкование права. Общая теория государства и права. Академический курс. В 2 т. Том 2 : Теория права. – М. : Наука, 1998. – 528 с.

ТЕМА 3.
МІСЦЕ ТЛУМАЧЕННЯ НОРМ ПРАВА В ПРАВОВІЙ
ДІЯЛЬНОСТІ ТА МЕХАНІЗМИ ПРАВОВОГО
РЕГУЛЮВАННЯ

План

1. Місце тлумачення права в правовій діяльності.
2. Тлумачення права в процесі реалізації норм права.
3. Тлумачення норм права в правовому регулюванні.

Визначення для словника

Реалізація норм права, дотримання норм права, використання норм права, виконання норм права, застосування права. правове регулювання.

Письмове завдання

Скласти схему тлумачення норм права в правовій діяльності

Методичні рекомендації

Місце тлумачення норм права в правовій дійсності можна розглядати в двох аспектах. Це, по-перше, місце, яке воно займає в правовій діяльності, а по-друге – місце в правовому регулюванні суспільних відносин.

Тлумачення норм права має місце в правотворчій діяльності, право реалізації, в процесі систематизації, науковому чи повсякденному пізнанні державно-правового життя, пропаганді права, правовому вихованні. Надзвичайно важливе воно і в площині здійснення правотворчої діяльності. Викладення нового нормативного акту припускає точне з'ясування змісту попередніх, пов'язаних із ним правових приписів. Тлумачення правових норм має місце і при науковому або навчальному аналізі, пропаганді права тощо. Отже, тлумачення може здійснюватися в різних юридичних цілях і має значення для всіх сфер правової діяльності.

Визначаючи тлумачення норм права як діяльність щодо їх з'ясування і роз'яснення, можна встановити сфери правової

діяльності, в яких тлумачення норм має місце. Воно, безумовно, присутнє в процесі правотворчої діяльності. Адже при виданні будь-яких норм практично завжди слід з'ясовувати зміст уже чинних правових приписів, які можуть бути так чи інакше пов'язані з нормами права, що ухвалюються. Це потрібно для того, щоб уникнути невідповідностей права реальним умовам життя, прогалин, суперечностей у праві, найповніше врегулювати новими правовими нормами відповідні суспільні відносини. Необхідно зазначити, що процес тлумачення існує у правотворчій діяльності не тільки в плані з'ясування чинних норм права, пов'язаних із нормами, що ухвалюються. Тлумачення здійснюють і при з'ясуванні змісту проектів нових законодавчих актів. Цим питанням у правовій науці, на жаль, приділено мало уваги, хоча вони тісно пов'язані з якістю правотворчої роботи, ефективністю права і в багатьох випадках зумовлюють наступне функціонування правових норм та їх тлумачення.

Тлумачення має місце в процесі реалізації норм права. Тлумачення норм права має місце у всіх формах їх реалізації: при дотриманні, використанні, виконанні і, особливо, при застосуванні.

Розглянемо загальні питання реалізації норм права і тлумачення норм права.

Реалізація права – це процес втілення правових приписів у поведінку суб'єктів права. До форм реалізації права належать: дотримання норм права; виконання норм права; використання норм права; застосування норм права.

Дотримання норм права є такою формою їх реалізації, яка полягає в утриманні суб'єкта права від здійснення заборонених правом дій чи діянь. Іншими словами, це пасивна форма поведінки суб'єкта права. Прикладом може бути правовий припис, який зобов'язує громадян не порушувати правила дорожнього руху.

Виконання норм права – це така форма їх реалізації, яка вимагає активної поведінки суб'єкта права щодо здійснення покладених на нього обов'язків.

Використання норм права означає таку форму їх реалізації, коли учасники правовідносин на власний розсуд реалізують належні їм права.

Застосування норм права – це форма їх реалізації, здійснена державою через відповідні органи стосовно конкретних випадків життя.

На тлумаченні у правозастосуванні треба зупинитися окремо. По-перше, в правозастосуванні тлумачення використовують досить часто, а, по-друге, саме в правозастосуванні воно має тільки офіційний характер й отримує зовнішній вираз. Ці обставини зумовлюють те, що багато теоретиків розуміють тлумачення виключно в розрізі правозастосування. Було б невірно обмежувати тлумачення норм права лише їх зведенням до правозастосування. Процес тлумачення проникає в усі етапи застосування правових норм. Тим самим тлумачення виступає передумовою й умовою застосування правових норм.

Тлумачення має місце при систематизації права. Кожна форма систематизації норм права вимагає тлумачення для з'ясування дійсного змісту норм права та їх системних зв'язків. Для того щоб з усього масиву правового матеріалу вибрати та підготувати для систематизації необхідні норми, потрібно перш за все з'ясувати їх дійсний зміст. Водночас не зовсім точно було б вважати тлумачення лише передумовою проведення систематизації. Воно має місце і в процесі самої систематизації завдяки системності норм права. Для проведення систематизації недостатньо розуміння змісту та простого відбору норм права. Потрібно розкрити всі системні зв'язки норм права, передбачені в нормативних актах, які підлягають систематизації. Це дасть можливість більш ціль о спрямовано підійти до розробки науково-обґрунтованої системи, повно та якісно здійснити відбір нормативного матеріалу для систематизації, досягти зовнішнього впорядкування та внутрішньої єдності правових норм. Тлумачення дійсного змісту норм права має місце у всіх формах систематизації права, які залежно від глибини та обсягу обробки правового матеріалу можна поділити на облік, інкорпорацію, консолідацію і кодифікацію.

Тлумачення присутнє і в інших сферах правової діяльності (правова пропаганда тощо). Тут його застосовують для пояснення змісту норм права третім особам. Виходячи з визначення поняття тлумачення як інтелектуально-вольової діяльності щодо з'ясування та роз'яснення норм права, а також результатів цієї діяльності, треба підкреслити, що завданням тлумачення є тільки

правильне, глибоке розуміння дійсного змісту норм права та їх розгорнуте, обґрунтоване пояснення. Ніяких інших функцій і завдань тлумачення норм права не повинно виконувати. Різноманітність точок зору на цю проблему викликало існування багатьох теорій тлумачення норм права. Залежно від того, перевагу яким цінностям правового життя віддають ці теорії, їх поділяють на статичні і динамічні. Статичні теорії тлумачення за головні цінності вбачають стабільність і визначеність норм права. Ці теорії виходять із того, що зміст норми з моменту її видання законодавцем залишається незмінним. Вони заперечують можливість коригування права в процесі тлумачення, пристосування його до нових умов життя. Динамічні теорії як головні цінності розглядають динамізм, змінність змісту норм права незалежно від волі законодавця, можливість пристосування права до нових умов, життя. Тлумачення не може пристосовувати норми права до умов життя, що змінюються. Насамперед це не входить в його завдання і функції. По-друге, тлумачення, як зазначалося, носить суб'єктивний характер – через вплив на нього правосвідомості та інших індивідуальних якостей суб'єкта тлумачення, а це вже створює певну загрозу режиму законності. Якщо ж припустити ще й можливість особи пристосовувати на свій розсуд норми права до нових умов життя, то це лише збільшить підстави для довільного тлумачення правових норм.

Література

1. Актуальні проблеми тлумачення і застосування юридичних норм : зб. ст. учасн. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. П. О. Недбайла (28–29 берез. 2008 р.) / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Л. : ЛНУ ім. І. Франка, 2008. – 228 с.
2. Гончаров В. Граматологія та методологія тлумачення юридичних норм / В. Гончаров // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матеріали XVI регіон. наук.-практ. конф. (8–9 лют. 2010 р.) / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, Юрид. ф-т; [редкол.: А. М. Бойко та ін.]. – Л.: ЛНУ ім. І. Франка, 2010. – С. 8–9.
3. Євграфова Є. П. Формування системи національного законодавства (деякі питання теорії і практики) : автореф. дис. на

здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень» / Є. П. Євграфова. – Х. : Консум, 2005. – 21 с.

4. Лисенкова О. Система законодавства України: структурно-функціональна характеристика : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.0. 01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень» / О. Лисенкова. – К. : Істина, 2001. – 33 с.

5. Малента В. Доктринальне тлумачення норм права / В. Малента // Юрид. Україна. – 2008. – № 12. – С. 30–36. – Бібліогр. : с. 35–36.

6. Михайлович Д. М. Толкование закона : Моногр. / Д. М. Михайлович; Нац. ун-т внутр. дел. - Х.: Консум, 2004. – 198 с. – Библиогр.: с. 185-196.

7. Молибога М. П. Тлумачення норм права: сутнісні характеристики / М. П. Молибога // Часоп. Київ. ун-ту права. – 2010. – № 2. – С. 42–46. – Бібліогр.: с. 45–46.

8. Сущенко В. Тлумачення терміну «законодавство» Конституційним Судом України / В. Сущенко // Юстиніан. Юридичний журнал. – 2003. – № 4. – С. 12–16.

9. Шмельова Г. Юридичні засоби удосконалення змісту і форми законодавства / Г. Шмельова // Концепції розвитку законодавства України : матеріали науково-практичної конференції. – К., 1996. – 508 с.

ТЕМА 4.
ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОЦЕСУ
ТЛУМАЧЕННЯ НОРМ ПРАВА. З'ЯСУВАННЯ ТА
РОЗ'ЯСНЕННЯ ПРАВА

План

1. Результат з'ясування дійсного змісту норми права. Проблема співвідношення змісту і тексту правової норми.
2. Критерії адекватності результатів тлумачення.
3. Тлумачення–роз'яснення: поняття, підстави видової класифікації. Офіційне та неофіційне роз'яснення.
4. Юридична природа актів тлумачення правових норм. Місце і роль актів офіційного тлумачення у системі правових актів.
5. Чинність актів офіційного тлумачення. Обставини, що зумовлюють необхідність актів роз'яснення.

Визначення для словника

З'ясування норм права, тлумачення-роз'яснення норм права, офіційне роз'яснення норм права, неофіційне роз'яснення норм права, акт офіційного тлумачення права, критерії адекватності тлумачення права

Письмове завдання

Накресліть у зошиті схему структури тлумачення норм права.

Методичні рекомендації

Використовуючи різноманітні прийоми тлумачення, суб'єкт отримує певний результат з'ясування правових норм. Результат з'ясування норми права можна визначити як висновки суб'єкта тлумачення норми права, отримані за допомогою всієї сукупності способів тлумачення, адекватні дійсному змісту норми права та такі, що відповідають критеріям істинності й правильності результату тлумачення.

Результат з'ясування має бути: адекватним дійсному змісту правової норми, тоді він буде правильним та істинним, чітким і

визначеним. Аби переконатися, що результат з'ясування норми права адекватний дійсному її змісту, суб'єкт тлумачення повинен перевірити його за допомогою певних критеріїв. У теорії їх називають критеріями істинності й правильності результатів тлумачення, хоча точніше буде сказати критерії адекватності результату з'ясування дійсному змісту правових норм. Такими критеріями вважають: правосвідомість; політику держави; закон, що тлумачиться.

Роз'яснення правових норм, як і з'ясування, можна розглядати у двох аспектах: як інтелектуально-вольовий процес, спрямований на роз'яснення дійсного змісту норми права третім особам, і як результат цього процесу. Аналізуючи роз'яснення як інтелектуально-вольовий процес, доцільно встановити підстави його класифікації і види. У правознавстві загальноприйнятим є поділ роз'яснення правових норм на офіційне і неофіційне.

Офіційне тлумачення правових норм – це тлумачення правової норми, яке здійснюється компетентними органами і є формально обов'язковим для всіх суб'єктів її застосування і реалізації, а *неофіційне тлумачення правових норм* – процес роз'яснення дійсного змісту норми права, який не має юридичної сили, третім особам, що може здійснюватися будь-яким суб'єктом тлумачення.

Будь-яке роз'яснення норми права (офіційне і неофіційне) завжди закінчується відповідним результатом, що виражається в акті тлумачення відповідної норми права. Акти офіційного тлумачення норм права (інтерпретаційні акти) – правові акти-документи, прийняті уповноваженими органами, що містять роз'яснення змісту норм права або порядку їх застосування та мають обов'язкову силу для всіх, хто застосовує норми, котрі роз'яснюються. Під терміном «акт тлумачення» слід розуміти не тільки письмовий документ, а й усні роз'яснення дійсного змісту норми права. Існує два види актів тлумачення: акти-дії й акти-документи.

До загальних умов необхідності тлумачення правових норм належать: 1) відносна самостійність права, що може впливати на основу суспільства. Самостійність виражається в конкретній формі. Відносність полягає в тому, що право може відставати від розвитку суспільних відносин чи випереджати хід розвитку. У суспільній практиці суперечності між юридичним і фактичним

незначні або вдавані. Їх можна усунути через офіційне тлумачення компетентними органами; 2) наявність суспільних суперечностей, що створюють труднощі в реалізації права. Їх можна усунути за допомогою актів тлумачення (історія практики регулювання шлюбно-сімейних відносин; судова практика у трудових спорах).

Результат з'ясування норми права має бути один – адекватний волі законодавця, а порівняльні висновки, отримані в результаті безпосереднього розуміння тексту норми права і встановлені після застосування всієї сукупності способів і прийомів тлумачення, можуть бути адекватними, розширеними чи обмеженими.

Роз'яснення норм права – це певна діяльність суб'єкта тлумачення, яка має зовнішній вираз і спрямована на пояснення третім особам дійсного змісту правової норми, а також результат цієї діяльності. Роз'яснення норм права, як і з'ясування, можна розглядати в двох аспектах: як інтелектуально-вольовий процес, спрямований на роз'яснення дійсного змісту норми права третім особам, і як результат цього процесу.

Критерії адекватності результату тлумачення норм права. Критерієм адекватності результату з'ясування дійсного змісту норми права волі законодавця, вираженій у цій нормі, треба вважати загальнолюдську практику, яка виявляється безпосередньо або в опосередкованих формах (тобто юридична практика, логічна правильність, досвід мовного спілкування тощо).

Юридична практика, яка включає в себе практику тлумачення норм права. Найбільше значення як критерій адекватності результатів тлумачення має загальнодержавна практика тлумачення норм права, в якій відбиваються загальні риси в діяльності державних суб'єктів щодо тлумачення правових норм. Практика не завжди є безпосереднім критерієм істини. Це має відношення і до юридичної практики. Загальнодержавна практика знаходить свій вираз передусім у документах вищих інстанцій, у тому числі судових.

Логічна правильність має важливе значення при оцінці адекватності результатів тлумачення норм права. В логічних формах опосередковано фіксуються предметні зв'язки, з якими

людина має справу на практиці. Зв'язок знання з практикою часто є опосередкованим довгим ланцюгом логічних висновків. Логічна правильність набуває особливої ваги як критерій істинності суджень суб'єкта тлумачення норм права, бо тут йдеться про пізнання думок законодавця, вкладених у мовну форму. Якщо судження суб'єкта чітко відповідає законам і правилам логіки, їх результат можна розцінювати як адекватний. Але щоб результат з'ясування відповідав дійсності, крім правильності мислення, потрібна істинність передумов. Логічна правильність не є критерієм істинності передумов. Щоб вирішити питання про їх істинність, необхідно звернутися до практики.

Практика мовного спілкування. Похідними посиланнями при тлумаченні є окремі змістовні елементи (поняття) правової норми, які позначаються словами та виразами. Кожне поняття є скороченим, згорнутим судженням. Для того щоб здійснити в процесі тлумачення логічні операції з поняттями, треба встановити, що певним словом, терміном або групою слів у нормі права визначено саме таке поняття, тобто похідним має бути встановлення значення слова терміну чи виразу. Критерієм правильності вибору значення слів слід вважати норми і правила відповідної мови. Застосування правил мови як критерію правильності розуміння змісту слів, термінів, виразів є опосередкованим використанням як такого критерію всієї людської практики.

Тлумачення призводить до збільшення можливих варіантів розуміння норми права. Різноманіття варіантів надає широкі можливості не тільки для абстрактного з'ясування сенсу законодавчого правила, але й для виявлення інтересів, що стоять за нормою, та цілей законодавця. Одержання розумних відповідей на конкретну юридичну проблему є основоположним завданням правозастосування. Кожна з таких проблем володіє своїм особливим індивідуальним характером. Тому, вирішуючи її, необхідно встановити всі чинники, що впливають на таке рішення. Суддя підходить до історії не як історик, однак звертається до власної історії, яка, водночас, є його сучасністю. Отже, суддя завжди може звернутися до тих питань і як історик, що він як юрист розглядав імпліцитно.

Література

1. Бернюков А. Загальний зміст юридичної герменевтики / А. Бернюков // Право України. – 2007. – № 8. – С. 18–22.
2. Богачов А. Герменевтика філософська / А. Богачов // Філософський енциклопедичний словник. – К. : Абрис, 2002. – С. 115–116.
3. Бринцев В. Доктринальне тлумачення норм права у конституційному судочинстві / В. Бринцев // Вісник Академії правових наук. – Х. : ХНЮА, 2008. – № 4. – С. 80–91.
4. Гончаров В. Методологія тлумачення юридичних норм у світлі граматики / В. Гончаров // Вісник Академії правових наук. – Х. : ХНЮА, 2010. – № 1. – С. 257–267.
5. Заєць А. Г. Тлумачення норм права – спеціальний вид юридичної діяльності / А. Г. Заєць // Держава і право. Юридичні і політичні науки. Вип. 28. – К. : Ін-т держави і права НАН України, 2005. – С. 84–88.
6. Зубенко А. В. Співвідношення та взаємодія актів тлумачення норм права з право застосовними та нормативно-правовими актами / А. В. Зубенко // Держава і право. – Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2009. – Вип. 45. – С. 82–86.
7. Лазарев В. В. Толкование закона и подзаконных актов / В. В. Лазарев // Общая теория права и государства: учебник / [Под ред. В. В. Лазарева]. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Юристъ, 2011. – С. 144–146.
8. Лисенков С. Л. Тлумачення (інтерпретація) норм права: причини необхідності, види та способи / С. Л. Лисенков // Законодавство України. – 2006. – № 5. – С. 3–10.
9. Маленкта В. Доктринальне тлумачення норм права / В. Маленкта // Юридична Україна. – 2008. – № 12. – С. 30–37.
10. Мережко А. А. Юридическая герменевтика и методология права / А. А. Мережко // Проблемы философии права. – 2001. – Т. 1. – С. 4–12.
11. Овчинников А. И. Юридическая герменевтика как правопонимание / А. И. Овчинников // Изв. вузов. Правоведение. – 2004. – № 4. – С. 160–170.

12. Олейников С. М. Тлумачення норм права / С. М. Олейников, Г. О. Христова // Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / [М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина]. – Х. : Право, 2009. – С. 419–445.

13. Патей-Братасюк М. Г. Філософія права: [навч. посіб.] / М. Г. Патей-Братасюк. – Тернопіль: «Вид-во Астон», 2006. – Т. 8: Герменевтичний аналіз права. – С. 141–157.

14. Рабінович П. Офіційне тлумачення законодавства: герменевтичний аспект / П. Рабінович // Право України. – 2001. – № 11. – С. 22–25.

15. Селіванов А. О. Право тлумачити закони та юридичні наслідки застосування офіційної інтерпретації / А. О. Селіванов // Вісник Верховного Суду України. – 2006. – № 7. – С. 2–7.

ТЕМА 5. ТЛУМАЧЕННЯ НОРМ ПРАВА ЯК ЮРИДИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

План

1. Тлумачення права як самостійний вид юридичної діяльності.
2. Методологія тлумачення правових норм.
3. Проблема визначення необхідних прийомів, правил та способів з'ясування правових норм.
4. Роз'яснення як друга частина тлумачення норми права.

Визначення для словника

Процес тлумачення норм права, юридична діяльність, методологія тлумачення, прийом тлумачення права, правило тлумачення права, спосіб тлумачення права, роз'яснення норм права.

Письмове завдання

Скласти схему прийомів, правил та способів з'ясування правових норм.

Методичні рекомендації

Аналіз тлумачення як самостійного різновиду юридичної діяльності визначає необхідність характеристики останньої. Досліджуючи юридичну діяльність необхідно мати на увазі, що вона здійснюється в досить специфічному соціальному середовищі, впливає лише на ті об'єкти, що знаходяться під захистом права як певна система соціальних цінностей.

Юридична діяльність є різновидом правової діяльності, що здійснюється у сфері права юристами на професійній основі з метою отримання правового результату, задоволення потреб та інтересів соціальних суб'єктів відповідно до вимог права. Юридична діяльність як окремий різновид соціальної діяльності характеризується певними рисами, аналіз яких має безпосереднє значення для розуміння природи тлумачення: Вона: відбувається у сфері права з використанням правових засобів, тобто має

юридичну природу та пов'язується із застосуванням нормативно закріплених засобів впливу на поведінку суб'єктів; здійснюється спеціально уповноваженими на це суб'єктами, які володіють юридичними знаннями, що надає можливість говорити про особливий професійний характер цього виду діяльності; її метою є упорядкування, узгодження суспільних відносин, приведення їх у відповідність до вимог права, вирішення конкретних життєвих ситуацій і задоволення на цій основі індивідуальних, групових та загальнолюдських потреб та інтересів; має організуючий характер, що виявляється у націленості на організацію дій суб'єктів і значною мірою пов'язана з державною діяльністю, оскільки, як правило, здійснюється від імені держави; зміст юридичної діяльності у кожній конкретній ситуації складають окремі дії юристів, що націлені на досягнення бажаних правових результатів; юридична діяльність, як правило, вміщує елементи творчості, індивідуального підходу, винесення конкретного рішення на підставі загальної моделі поведінки; юридична діяльність пронизує правовим впливом майже всі сфери суспільного життя, які підлягають правовому регулюванню.

В контексті розгляду співвідношення понять юридичної діяльності та тлумачення норм права важливо з'ясувати які спільні та відмінні ознаки притаманні цим категоріям, адже загальний характер юридичної діяльності та її поширення на всі сфери визначає необхідність дослідження природи і специфіки юридичної діяльності як загальної категорії та окремих її різновидів, які можуть бути визначені як особливе. Наявність цих рис обумовлює, з однієї сторони, правову природу юридичної діяльності як такої та належність до неї всіх існуючих різновидів, а з іншої – самостійне значення кожного з різновидів юридичної діяльності.

З точки зору соціальної ролі або способу прояву юридична діяльність розглядається в різних аспектах, що підкреслює її багатоплановість та складний характер. Так, юридичну діяльність можливо розглядати як правову форму соціальної діяльності, як інструмент соціального управління, як зміст правових відносин або правопорядку, як системоутворюючий фактор правової системи, як спосіб втілення правових норм у реальну сферу життя. Суб'єктами юридичної діяльності є різноманітні члени суспільства які мають об'єктивно або суб'єктивно обумовлені

проблеми, необхідні для власного існування та розвитку. Потреби є рушійною силою юридичної діяльності, вони можуть бути біологічними або соціальними та є динамічним явищем, оскільки постійно змінюються, відображаються у психіці людини, в почутті та усвідомленні незадоволеності, невідповідності між внутрішнім станом і зовнішніми умовами. Потреби виявляються у мотивах і цілях, які є ідеальним розумовим відображенням очікуваного результату у свідомості людини. Формуючи свої цілі суб'єкт визначає предмет (матеріальні та нематеріальні блага, суспільні відносини та інше), на який спрямовується його юридична діяльність. Активність суб'єкта полягає у вчиненні ним у межах чинних правових норм юридичних дій (бездіяльності), метою яких є отримання бажаного результату і які зумовлюють настання юридичних наслідків. При цьому суб'єкт може використовувати дозволені правом предмети і явища, за допомогою яких забезпечується їх діяльність. В результаті цього суб'єкт отримує особистий чи суспільний результат, який повинен задовольнити його потребу.

Юридична діяльність характеризується діалектичною єдністю змісту і форми. Її внутрішня форма виявляється в регламентованому правом, порядку здійснення юридичної діяльності. Зовнішня форма юридичної діяльності відображається у правових актах: законах, постановах, указах, рішеннях тощо.

Багатоаспектний характер юридичної діяльності обумовлює необхідність аналізу її особливостей через основні різновиди цієї діяльності.

В якості особливого різновиду юридичної діяльності можна вважати саме тлумачення норм права. Оскільки нормативно-правові акти мають документальну форму, торкаються різноматних сфер суспільних відносин і знань, то з'ясування їх змісту потребує іноді значних зусиль від суб'єктів правозастосування, знання правової, літературної і спеціальної термінології.

Щодо спільних та відмінних рис тлумачення норм права та юридичної діяльності, то безумовно необхідно зазначити, що поняття юридичної діяльності є ширшим від поняття тлумачення. Юридична діяльність – це вид соціальної діяльності, яку

здійснюють юристи з використанням юридичних знань, засобів, дотримуючись у передбачених законом випадках юридичної форми, з метою вирішення різних юридичних проблем. Тлумачення норм права - це розумова інтелектуальна діяльність суб'єкта, пов'язана зі встановленням точного значення (змісту) правової норми. Тобто тлумачення норм права це фактично один із видів юридичної діяльності. Основною відмінністю можливо назвати те, що метою юридичної діяльності є подолання, вирішення різних юридичних проблем, мета тлумачення норм права є значно вужчою, а саме – встановлення точного змісту норми права і його роз'яснення. Однак і те і інше впливає на ті сфери соціального життя, які підлягають правовому регулюванню. Тлумачення є важливим політико-юридичним інструментом виявлення чіткого змісту права. Юридичне тлумачення є обов'язковим в процесі дії юридичних норм. Тобто без тлумачення не обходиться практично жодна з форм юридичної діяльності.

Тлумачення є різновидом юридичної діяльності, яка має специфічний характер, оскільки тлумачення норм права є внутрішнім процесом мислення, який здійснюється особою з допомогою способів тлумачення і спрямований на розкриття волі законодавця і роз'яснення останньої третім особам. Якщо у юридичної діяльності є чіткий суб'єкт – різні члени суспільства, то у тлумачення норм права є лише предмет а саме норма права, її текст, пов'язані з нею правові та не правові джерела та об'єкт, тобто воля законодавця виражена у в нормі права.

Методика тлумачення права є тим інструментарієм, який повинен допомагати право застосовувачу під час вирішення правових проблем у будь-якій сфері права. Як свого роду надбудова над усією правовою системою, методика може бути використана не тільки в національній правовій системі, але й застосовуватися в інших країнах. Звичайно, кожна правова система має певні особливості, зокрема свою методику. Водночас, під час встановлення приналежності правової системи до правової сім'ї, одним із критеріїв є схожість використовуваних методик тлумачення права. Напрацювання методики спорідненої системи права можуть бути використані ще й в іншій системі. Людина розуміє висловлювання іншого з погляду того, що вже

знає, до того ж з кожного висловлювання отримує щось нове. Юристи, передусім, повинні розуміти, про що йдеться в правових текстах. Текст ніколи не може бути повністю зрозумілим. Хто хоче правильно зрозуміти, завжди має знати, що хоче сказати автор тексту. Він повинен вносити своє розуміння значення тексту, залишаючись, водночас, на твердому ґрунті об'єктивності. Не існує жодного необґрунтованого процесу розуміння. Це результат циркуляції всіх процесів мислення та висловлювання судження, як це описується в теоретичних мовних екскурсах. Для розуміння повідомлень усіх видів це означає, що інтерпретатор повинен знати мову автора тексту. Він повинен спробувати реконструювати ті наміри, які спонукали автора до його висловлювань. З правил критики та тлумачення, на переконання вчених, утворилася особлива наука – юридична герменевтика, звичайно, вельми поверхнева, безплідна, яка не проникає в суть справи, суха дисципліна. Але, крім здорового глузду, вся юриспруденція повинна бути герменевтикою. Від крайностей повинні охороняти юриста здоровий юридичний такт і розум.

З'ясування норм права ми визначили як процес мислення суб'єкта тлумачення, який здійснюється за допомогою певних способів і спрямований на пізнання і розкриття цим суб'єктом дійсного змісту норми права, а також результат цього процесу. Таким чином, з'ясування норм права можна умовно поділити на дві частини. *По-перше*, це з'ясування норм права як певний процес мислення, спрямований на пізнання суб'єктом дійсного змісту правових норм. *По-друге* – з'ясування норм права як певний результат цього процесу.

З'ясування дійсного змісту норм права починається з процесу мислення, який здійснюється суб'єктом тлумачення за допомогою певних засобів і правил.

Зміст процесу з'ясування норм права полягає у способах тлумачення, які включають у себе певні конкретні прийоми і правила з'ясування.

Спосіб тлумачення норм права – це об'єднані за певними підставами і наявністю спільних рис у відносно відокремлену сукупність конкретні прийоми і правила пізнання, необхідні суб'єкту тлумачення для з'ясування дійсного змісту правової норми.

Отже, для виділення певних способів тлумачення потрібно, по-перше, визначити необхідні конкретні прийоми і правила пізнання норм права, по-друге, обґрунтувати підстави їх об'єднання у способи тлумачення. Проблема визначення необхідних прийомів і правил з'ясування правових норм та обґрунтування підстав їх об'єднання у способи тлумачення має важливе значення для юридичної науки, її вирішення дасть можливість упорядкувати методологію тлумачення і, як наслідок, підвищити його якість та ефективність. При визначенні прийомів і правил з'ясування норм права потрібно виходити насамперед із завдань та об'єкта тлумачення. Завданням тлумачення правових норм є правильне, глибоке розуміння дійсного змісту норм права та наступне його розгорнуте, обґрунтоване пояснення. При цьому дійсним змістом норми права й одночасно об'єктом тлумачення виступає воля законодавця, виражена в правовій нормі.

Отже, при тлумаченні норми права треба використовувати логічні прийоми і правила для з'ясування волі законодавця, вираженої в цій нормі. Щоб воля законодавця могла регулювати суспільні відносини, вона повинна отримати зовнішній вираз, який виявляється у мові. Формулюючи норму права, законодавець використовує правила тієї мови, якою він видає норму права. Отже, за допомогою мови воля законодавця матеріалізується в нормі права, і це є другою ознакою об'єкта тлумачення. Відповідно, при тлумаченні необхідно використовувати мовні правила.

Суспільні відносини є досить складним, системним і багатограним явищем суспільного життя, і законодавець, здійснюючи їх системне регулювання, створює тим самим систему права.

Під час розвитку суспільства з'являються нові відносини, відживають старі. Цей постійний рух зумовлює розвиток і самого права. Законодавець, регулюючи суспільні відносини, ухвалює нові правові норми, змінює чи доповнює існуючі, скасовує застарілі. Таким чином, як суспільство, так і право мають свою історію. Більше того, законодавець при формуванні своєї волі, спрямованої на урегулювання суспільних відносин, часто застосовує прийоми і правила, що досліджують генезис права. Як вивчення існування суспільства має велике значення для розуміння та

усвідомлення його рис, властивостей, шляхів розвитку, так і дослідження волі законодавця в розрізі її генетичного існування та розвитку має важливе значення для з'ясування дійсного змісту норм права. Тому при тлумаченні правових норм слід використовувати історичні прийоми і правила.

З указаних вище підстав можна визначити способи тлумачення норм права, а саме логічний, мовний, системний та історичний. Саме їх застосування необхідно для глибокого й правильного з'ясування дійсного змісту правових норм. Використовуючи ці способи тлумачення, суб'єкт приходить до певних результатів з'ясування норм права. Всі вказані характеристики мають бути властиві результату з'ясування норм права. Водночас терміни, якими автори характеризують результат з'ясування, самі по собі є досить невизначеними і суб'єктивними. Скажімо, така характеристика, як ясність результату з'ясування, заснована на впевненості конкретного інтерпретатора в тому, що він ясно з'ясував зміст норми права.

Результат з'ясування норми права можна визначити як висновки, до яких дійшов суб'єкт тлумачення в процесі з'ясування норми права за допомогою всієї сукупності способів тлумачення, адекватних дійсному змісту норми права та таких, що відповідають критеріям істинності і правильності результату тлумачення. Результат з'ясування норм права повинен задовольняти дві повноцінні вимоги: бути адекватним дійсному змісту норми права та відповідати критеріям істинності і правильності результату тлумачення. Результат з'ясування норми права має бути один – адекватний волі законодавця, а порівняльні висновки, отримані в результаті безпосереднього розуміння тексту норми права і встановлені після застосування всієї сукупності способів і прийомів тлумачення, можуть бути адекватними, розширеними чи обмеженими.

Роз'яснення норм права – це певна діяльність суб'єкта тлумачення, яка має зовнішній вираз і спрямована на пояснення третім особам дійсного змісту правової норми, а також результат цієї діяльності. Роз'яснення норм права, як і з'ясування, можна розглядати в двох аспектах: як інтелектуально-вольовий процес,

спрямований на роз'яснення дійсного змісту норми права третім особам, і як результат цього процесу.

Нормативне і казуальне роз'яснення можуть бути як офіційними, так і неофіційними, при цьому сфери їх дії бувають різними. Більш правильним буде поділ роз'яснення на нормативне і казуальне залежно від характеру його дії. Воно може мати індивідуальний характер дії і поширюватися на конкретний казус або загальний і поширюватися на необмежену кількість випадків. Водночас доцільно класифікувати роз'яснення на нормативне і казуальне залежно від обсягу застосування тлумачення.

Право застосовуючий суб'єкт може давати казуальне тлумачення зі спеціальною метою – роз'яснити іншим особам дійсний зміст норми в плані її застосування до конкретного факту. Водночас цей суб'єкт може давати й, як правило, дає казуальне роз'яснення цієї норми і з іншою метою, наприклад, для належної мотивації застосування даної норми права до конкретного факту, водночас є не поодинокі випадки, коли суб'єкт застосовує правову норму до конкретного випадку без надання їй казуального роз'яснення через те, що воно не входить до завдань діяльності такого суб'єкта. Тому твердження, що казуальне тлумачення має місце завжди, коли суб'єкт застосовує норму права до конкретного факту, не є точним. Просте посилання в рішенні на певну норму права навряд чи можна вважати її казуальним роз'ясненням.

Офіційне роз'яснення норм права можна поділити на два види – автентичне і делеговане.

Неофіційне роз'яснення норм права прийнято класифікувати на доктринальне, професійне і побутове. Неофіційне роз'яснення не має юридичної сили і формально не є обов'язковим для виконання, але його значення полягає в правильності, обґрунтованості, ясності та адекватності дійсній волі законодавця, вираженій у нормі права. При відповідності цим вимогам неофіційне роз'яснення, по суті, є обов'язковим як обов'язкове для суб'єкта тлумачення правильне розуміння дійсного змісту норм права.

Другою частиною роз'яснення норм права є його результат. Він отримує зовнішній вираз у певному акті роз'яснення. Будь-яке роз'яснення норми права (офіційне і неофіційне, нормативне і

казуальне) завжди закінчується відповідним актом роз'яснення. Акти неофіційного роз'яснення не мають юридичної сили, формально обов'язкового характеру, а, по суті, є рекомендаціями іншим суб'єктам щодо розуміння дійсного змісту норм права.

Література

1. Актуальні проблеми тлумачення і застосування юридичних норм : зб. ст. учасн. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. П. О. Недбайла (28–29 берез. 2008 р.) / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Л. : ЛНУ ім. І. Франка, 2008. – 228 с.

2. Вопленко Н. Н. Официальное толкование норм права / Н. Н. Вопленко. – М. : «Юридическая литература», 2006. – 118 с.

3. Гончаров В. Граматологія та методологія тлумачення юридичних норм / В. Гончаров // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матеріали XVI регіон. наук.-практ. конф. (8–9 лют. 2010 р.) / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, Юрид. ф-т ; [редкол. : А. М. Бойко та ін.]. – Л., 2010. – С. 8–9.

4. Дума В. В. Підходи до праворозуміння та реалізації правових норм / В. В. Дума // Правова інформатика. – 2009. – № 1. – С. 46–52.

5. Євгафова Є. Доктринальне тлумачення норм права (законів): природа і здійснення / Є. Євгафова // Вісник Академії правових наук. – Х., 2010. – № 2. – С. 40–52.

6. Подорожна Т. Законодавчі дефініції як різновид тлумачення: теоретико-правовий аспект / Т. Подорожна // Підприємництво, господарство і право. – 2008. – № 11. – С. 133–137.

7. Селіванов А. Теоретичні і практичні погляди на тлумачення Конституційним Судом України норм законодавства / А. Селіванов // Право України. – 1999. – № 10. – С. 37–41.

8. Соцуру Л. В. Неофициальное толкование норм права: [учеб. пособ.] / Л. В. Соцуру. – М. : Профобразование, 2000. – 106 с.

9. Тодика Ю. Способи тлумачення Конституції і законів України Конституційним Судом / Ю. Тодика // Вісник академії правових наук. – Х., 2001. – № 2. – С. 51–60.

ТЕМА 6. ПРИНЦИПИ ТЛУМАЧЕННЯ НОРМ ПРАВА

План

1. Принципи тлумачення норм права як різновид принципів, що діють у правовій сфері.
2. Принципи тлумачення норм права, що конкретизують загальні принципи права в сфері інтерпретаційної діяльності.
3. Принципи тлумачення норм права, що забезпечують додержання основних вимог до правозастосування.

Визначення для словника

Принципи права, принципи тлумачення права, принципи тлумачення права в сфері інтерпретаційної діяльності, принципи правозастосування.

Письмове завдання

Накресліть у зошиті схему принципів тлумачення норм права.

Методичні рекомендації

Категорія «принцип» насамперед співвідноситься з іншими філософськими категоріями – ідеєю, положенням, вимогою, стандартом, цінністю.

Принципам тлумачення норм права притаманні відповідні риси: 1) в їх основі знаходяться принципи пізнання; 2) є принципами діяльності; 3) мають фундаментальний характер; 4) мають орієнтуюче значення; 5) мають властивість імперативності; 6) забезпечують ефективність, якість, єдність і доцільність усього інтерпретаційного процесу; 7) найтіснішим чином взаємодіють і здійснюють взаємовплив один на одного; 8) мають підвищену стійкість і стабільність протягом невизначеного тривалого часу.

Принципи тлумачення норм права є фундаментальними, імперативними положеннями, що забезпечують ефективність, якість, єдність і доцільність інтерпретаційного процесу, перебувають у тісному взаємозв'язку та спрямовують пізнавальну діяльність інтерпретатора.

Принципи тлумачення норм права – фундаментальні, імперативні положення, що забезпечують ефективність, якість, єдність і доцільність інтерпретаційного процесу, перебувають у тісному взаємозв'язку та спрямовують пізнавальну діяльність суб'єкта тлумачення.

Деякі вчені під принципами тлумачення розуміють основні ідеї, основні вимоги, що ставляться до тлумачення як процесу пізнання змісту норм права чи різних юридичних документів (договорів, рішень, вироків суду тощо). Інші вважають, що принципами тлумачення правових норм є основні керівні засади спеціального виду юридичної діяльності органів держави, посадових осіб, громадських організацій чи окремих громадян щодо розкриття змісту правових норм, вираженої в них волі законодавця, що в результаті забезпечує ефективну право тлумачну діяльність та правозастосування.

Наведені визначення принципів тлумачення норм права містять певні характерні ознаки щодо змістовних особливостей даних принципів, їх природи, ролі та значимості і навіть суб'єктний склад інтерпретаторів і не виключають можливості дискусії. Поняття «принципи тлумачення норм права» дозволяє встановити не тільки їх перелік, а й можливість класифікації цих принципів. Питання класифікації принципів тлумачення є малодослідженим, інтерпретаційний процес є складним. Він має відбуватися не тільки на основі властивих йому принципів, а й принципів пізнання, принципів юридичної аргументації та загальних принципів і принципів юридичного процесу, в рамках якого здійснюється інтерпретаційна діяльність. Різноманітність об'єктів тлумачення, суб'єктів цієї діяльності, видів тлумачення зумовлюють властиві їм принципи інтерпретації. Принципи пронизують усе правове життя суспільства, всю систему країни, весь процес застосування права, його динаміку. Маючи загальнообов'язковий характер, принципи права сприяють зміцненню внутрішньої єдності і взаємодії різних галузей права та інститутів, правових норм і правових відносин об'єктивного і суб'єктивного права. Принципи права властиві кожній галузі, окремому правовому інституту, певному виду діяльності. Вони характеризують найсуттєвіші риси тієї чи іншої галузі права,

правового інституту, їх особливість і є правовою основою створення і функціонування відповідної галузі права, правового інституту. Виокремлення спорідненої групи суспільних відносин, що є предметом регулювання відповідної галузі права, форма акту, яким вони врегульовані, його роль і місце в системі джерел права зумовлює не лише закріплення в них власних принципів права, а й виокремлення характерних принципів їх тлумачення. Тому при тлумаченні норми права певної галузі інтерпретатор зобов'язаний враховувати характерні для неї принципи, оскільки зміст норми за результатами тлумачення не може суперечити принципам, а також ідеалам і цінностям правового джерела цієї галузі, правового інституту. Також не можна при тлумаченні норми права певної галузі використовувати принципи, притаманні тільки одній галузі. Зокрема, при тлумаченні норми цивільного права використовувати принципи кримінального права, якщо вони не належать за класифікацією до міжгалузевих чи загальних принципів права. Невикористання загальних принципів права і принципів права галузі, правового інституту негативно позначиться на якості результату тлумачення.

Різноманітність джерел права, що інтерпретуються, закріплення у них певних принципів, складність самого процесу тлумачення як специфічного виду діяльності, впливають на визначення принципів тлумачення та зумовлюють необхідність їх класифікації. Щодо принципів тлумачення серед науковців немає одностайності. Деякі вчені до принципів тлумачення відносять: неупередженість, обґрунтованість висновків, всебічність, об'єктивність, однозначність тлумачення, стабільність права, визначеність тлумачення. Інші до специфічних принципів тлумачення відносять компетентність суб'єкта тлумачення, об'єктивність, всебічність та ідентичність (однаковість) тлумачення, принципи телеологічності та систематичності.

Принципи тлумачення можна класифікувати за об'єктами, тобто за джерелами знаходження норм права. Підставою для такої класифікації є їх нормативне врегулювання та наукові доробки.

Принципи тлумачення міжнародних договорів встановлені Віденською конвенцією про право міжнародних договорів (зазначимо, що в ній вони називаються правилами). Зокрема, це принцип добросовісного тлумачення, принцип тлумачення термінів

договору, об'єкту і цілей договору в контексті. В певних джерелах виокремлюються такі принципи тлумачення норм міжнародного права: добросовісність, ефективність, правомірність, єдність тлумачення, повага прав суб'єктів, справедливість. На їх думку, тлумачення термінів необхідно здійснювати у їхньому загальному значенні і з урахуванням контексту, пріоритету спеціальної норми, рівної значимості різномовних текстів.

Виокремлюють також й принципи тлумачення конституції. Так, деякі науковці основним принципом тлумачення визнають самодостатність конституції, тобто здійснення тлумачення на підставі її положень. До принципів тлумачення також відносять такі: територіальна цілісність, неподільність держави, суверенітет, конституційність, несуперечність норм, пріоритетність прав і свобод людини і громадянина, здійснення державної влади на засадах поділу на законодавчу, виконавчу та судову, єдність політичного і правового простору, переваги міжнародно-правових норм. Виокремлюють також принципи тлумачення Конституції України Конституційним Судом України, а саме: незалежність суддів і суду, колегіальність, гласність судочинства, повнота, всебічність та обґрунтованість інтерпретаційних актів, змагальність сторін, верховенство права, конституційність та законність, тобто принципи конституційного судочинства. Деякі автори виділяють такі принципи тлумачення конституції: цілісність конституції, недопущення протиріч між нормами конституції, оптимізація, дотримання меж інтерпретації, конституційність дій самого інтерпретатора.

Теорією і практикою напрацьовано також принципи тлумачення норм генерального правового інституту правового статусу особи. Це – гарантованість визначених прав і свобод для всіх громадян, іноземців, осіб без громадянства, які проживають в країні; обмеженість органів влади, посадових осіб у втручанні в здійснення прав і свобод. Якщо людина має робити все, що не заборонено законом, то органи влади, їх посадові особи можуть робити те, що дозволено законом; єдність прав і свобод на всій території держави; неприпустимість будь-якої дискримінації у здійсненні прав і свобод; неприпустимість обмеження основних, невід'ємних прав і свобод навіть за надзвичайних обставин

(війна, надзвичайна ситуація тощо), за винятком ситуації, що реально загрожує державі і суспільству; заборона зловживання правами, неприпустимість скасування прав і свобод.

Крім названих, важливим принципом тлумачення норм права є принцип самообмеження інтерпретатора. Мета тлумачення зобов'язує інтерпретатора розкрити зміст норми, терміну, подолати їх невизначеність і викласти їх смисл доступною і зрозумілою мовою, деталізувати їх, визначити можливу сферу поширення на певні життєві ситуації. При цьому інтерпретатор не має права змінювати норму або творити нову. Якщо він це допустить, то не тільки перевищить межі інтерпретаційної діяльності та перебере на себе функцію творця відповідного акту, в якому знаходиться норма, що тлумачиться, а й порушить конституцію та законодавство.

Залежно від того, засади яких юридичних явищ реалізуються у сфері інтерпретаційної діяльності (права чи правозастосування), принципи тлумачення поділяються на ті, які конкретизують загальні принципи права в сфері інтерпретаційної діяльності, і ті, які забезпечують додержання основних вимог до правозастосування при здійсненні інтерпретаційної діяльності.

До принципів тлумачення норм права, що відображують дію загальних принципів права, можна віднести принципи справедливості, гуманізму, добросовісності та пропорційності.

До принципів тлумачення норм права, що забезпечують додержання основних вимог до правозастосування, слід віднести принципи законності, розумності, доцільності, своєчасності, а також обґрунтованості та зрозумілості результатів інтерпретації.

Тлумачення норм права – це складний процес, що включає використання матеріальних норм і принципів, процесуальних норм і принципів за певними видами інтерпретаційної діяльності, ідеалів, цінностей духу конституції та законів, міжнародних актів і дотримання власних принципів процесу тлумачення. Загальних принципів має дотримуватися кожен інтерпретатор.

Література

1. Бринцев В. Доктринальне тлумачення норм права у конституційному судочинстві / В. Бринцев // Вісник Академії правових наук. – Х., 2008. – № 4. – С. 0–91.

2. Власов Ю. Л. Проблеми тлумачення норм права / Ю. Л. Власов. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, 2001. – 177 с.

3. Гончаров В. Американська оригіналістична теорія тлумачення юридичних норм і сучасність / В. Гончаров // Право України. – 2010. – № 1. – С. 142–148.

4. Гончаров В. Методологія тлумачення юридичних норм у світлі граматики / В. Гончаров // Вісник Академії правових наук. – Х., 2010. – № 1. – С. 257–267.

5. Євгафова Є. Доктринальне тлумачення норм права (законів): природа і здійснення / Є. Євгафова // Вісник Академії правових наук. – Х., 2010. – № 2. – С. 40–52.

6. Заєць А. Г. Тлумачення норм права – спеціальний вид юридичної діяльності / А. Г. Заєць // Держава і право. – Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2005. – Вип. 28. – С. 85–89.

7. Заєць А. Г. Тлумачення правових норм у сучасних умовах: функції і методи / А. Г. Заєць // Держава і право. – Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2007. – Вип. 37. – С. 66–71.

8. Зубенко А. В. Співвідношення та взаємодія актів тлумачення норм права з правозастосовчими та нормативно-правовими актами / А. В. Зубенко // Держава і право. – Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2009. – Вип. 45. – С. 82–86.

9. Иванников И. А. Толкование права: вопросы теории / И. А. Иванников // Философия права. – 2003. – № 1. – С. 53–57.

10. Карашук К. Деякі аспекти тлумачення норм права / К. Карашук // Вісник Академії прокуратури України. – Київ, 2008. – № 4. – С. 118–124.

11. Лисенков С. Л. Тлумачення (інтерпретація) норм права: причини необхідності, види та способи / С. Л. Лисенков // Законодавство України. – 2006. – № 5. – С. 3–10.

12. Маленкта В. Доктринальне тлумачення норм права / В. Маленкта // Юридична Україна. – 2008. – № 12. – С. 30–37.

13. Мармазов В. Про теологічне (цільове) тлумачення Європейської Конвенції про захист прав людини / В. Мармазов // Право України. – 2004. – № 1. – С. 26–29.

14. Подорожна Т. Законодавчі дефініції як засоби забезпечення однозначного тлумачення та застосування закону / Т. Подорожна // Підприємництво, господарство і право. – 2008. – № 9. – С. 10–13.

15. Подорожна Т. Законодавчі дефініції як різновид тлумачення: теоретико-правовий аспект / Т. Подорожна // Підприємництво, господарство і право. – 2008. – № 11. – С. 133–137.

16. Рабінович П. Офіційне тлумачення законодавства: герменевтичний аспект / П. Рабінович // Право України. – 2001. – № 11. – С. 22–25.

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 2 СПОСОБИ І ПРОЦЕС ТЛУМАЧЕННЯ НОРМ ПРАВА

ТЕМА 7. СПОСОБИ, РЕЗУЛЬТАТИ ТА КРИТЕРІЇ ТЛУМАЧЕННЯ

План

1. Логічний спосіб тлумачення норм права
2. Мовний спосіб тлумачення норм права
3. Системний спосіб
4. Історичний спосіб тлумачення норм права
5. Інші способи тлумачення, що виділяють у правовій науці
6. Критерії адекватності результату тлумачення норм права

Визначення для словника

Логічний спосіб тлумачення права, мовний спосіб тлумачення права, системний спосіб тлумачення права, історичний спосіб тлумачення права, функціональний спосіб тлумачення, Спеціально-юридичний спосіб тлумачення норм права, термінологічне тлумачення, телеологічний спосіб тлумачення норм права, логіко-юридичний спосіб тлумачення.

Письмове завдання

Накресліть у зошиті схему способів тлумачення норм права.

Методичні рекомендації

Визначаючи суспільні відносини, які, на думку законодавця, вимагають правового регулювання, розроблюючи й ухвалюючи конкретну норму права, законодавець використовує певні логічні прийоми і правила мислення. Його воля, матеріалізуючись у нормі права, має певну логічну структуру. Внаслідок цього при тлумаченні треба використовувати логічні прийоми і правила для з'ясування дійсної волі законодавця, вираженої у правовій нормі. Сукупність логічних прийомів і правил, використання яких необхідно для з'ясування дійсного смислу норми права, становить зміст логічного способу тлумачення.

Логічні прийоми і правила суб'єкт застосовує для дослідження як самої норми права, так і її правових та неправових зв'язків. У цьому разі логічні прийоми і правила застосовуються поряд і в тісному зв'язку з прийомами й правилами граматичного, системного та історичного способів тлумачення. Тому твердження, що в процесі логічного тлумачення суб'єкт оперує матеріалом тільки самої норми права, є надто вузьким і фактично призводить до протиставлення логічного та інших способів тлумачення, на чому й наполягають деякі вчені, заперечуючи самостійне існування логічного способу тлумачення. Водночас не зовсім правильно вважати, що в такий спосіб досліджується логічний зв'язок між нормами права для розкриття змісту певної правової норми на основі загальних принципів законодавства. Справді, при виведенні загальних правових принципів із сукупностей відповідних норм права застосовують і логічні прийоми та правила. Але ж ці загальні принципи знаходяться не будь-де, а саме в системі права. При цьому норма права, що тлумачиться, має певні системні зв'язки з іншими правовими нормами, в тому числі з тими, в яких є загальні принципи. Відповідно, при дослідженні цих зв'язків необхідно використовувати прийоми і правила системного тлумачення. Крім того, іноді зв'язки норми права, що тлумачиться, з іншими нормами, особливо, які мають загальні принципи права, є слабо функціональними (тобто, мають віддалений, опосередкований характер). Такі зв'язки суб'єкт тлумачення повинен враховувати, коли отримані результати тлумачення здаються неоднозначними.

Правова наука виділяє *низку прийомів логічного тлумачення норм права*.

Логічне перетворення. Необхідність застосування логічних перетворень походить з особливостей мовного формулювання норм права. Формулювання норми права у вигляді граматичного речення в більшості випадків не відповідає повністю нормі права, яка ним передбачена. Така невідповідність може полягати, наприклад, у тому, що суб'єкт норми права не співпадає з підметом речення, або граматична форма речення, яке містить норму права, не точно виражає кількісний бік цієї норми.

Висновки з норм. У теорії цей прийом має різні визначення. Суб'єкт тлумачення при з'ясуванні дійсного змісту норм права не може створювати нові норми, в тому числі шляхом виведення їх з інших норм права. Застосування цього напряму необхідно, наприклад, коли суб'єкт у процесі системного способу тлумачення використовує принципи права, особливо, якщо вони не сформульовані в окремії нормі. Просту дедукцію застосовують для виведення конкретних логічних висновків із загальних юридичних принципів.

Висновки a fortiori (умовиводи ступеня). Висновки *a fortiori* можуть бути викладені в двох правилах: хто уповноважений або зобов'язаний до більшого, той уповноважений або зобов'язаний до меншого; кому заборонено менше, тому заборонено більше. Ці висновки походять ще з доктрини римського права і традиційно належать до логічного способу тлумачення.

Висновки з понять. Норма права – це загальнообов'язкове правило соціальної поведінки, встановлене або санкціоноване державою, виражене публічно у формально визначених приписах. Загальний характер норм права виявляється у використанні законодавцем слів і термінів, які визначають не конкретні суб'єкти, явища, відносини, абстрактні, загальні поняття. Тлумачення норм права не обмежується простим пізнанням термінів та виразів або їх розумінням на рівні уявлень. Воно вимагає знання на рівні понять, тобто розчленованого, аналізованого. Поняття як логічна форма має певні зв'язки, які містять: зв'язки елементів власного змісту, зміст даного поняття з його обсягом, даного поняття з іншими поняттями, логічно найближчими до нього. Ознаки змісту становлять певну понятійну єдність. Водночас ця єдність є розчленованою. Розчленованість ознак змісту поняття дає можливість для руху останнього в судженнях та умовиводах. Таку можливість створюють й інші види зв'язку поняття, кожний окремо і тим паче всі разом.

Висновки за аналогією. В правовій науці аналогію вважають засобом подолання прогалин у праві та конкретним прийомом тлумачення. Використовуючи їх, законодавець уповноважує інтерпретатора, який застосовує норму права, розширити відповідний перелік обставин, доповнити його ознаками,

аналогічними наведеним у нормі права, тобто вказує на можливість розширеного тлумачення.

Висновки від протилежного традиційно належать до логічного способу тлумачення. Цей прийом заснований на логічному законі суперечності. Два судження, що суперечать один одному щодо змісту норми права, не можуть бути істинними, одне з них обов'язково є неправильним. Висновки від протилежного можна використовувати лише тоді, коли суб'єкт тлумачення вже отримав певні висновки щодо змісту правової норми і має істинні судження про її дійсний зміст.

Доведення до абсурду. Цей прийом логічного тлумачення дещо нагадує попередній – «висновки від протилежного». Тут також використовують висновки із протилежних суджень. Проте якщо при застосуванні прийому «висновки від протилежного» суб'єкт виходить з істинного судження про зміст норми права та отримує висновок про невірність протилежного, то при доведенні до абсурду, навпаки, з неправильного судження суб'єкт одержує висновок про істинність протилежного. При використанні цього прийому невірність висновку підтверджується доведенням його до абсурду. Цей прийом також слід використовувати у поєднанні з іншими способами тлумачення норм права. Потрібно відзначити, що в правовій науці існування самостійного логічного способу тлумачення завжди було спірним питанням.

Логічні прийоми і правила суб'єкт використовує не окремо, а в тісному зв'язку з іншими способами тлумачення. Для встановлення відношення результату тлумачення до висновків, які походять із буквального тексту норми, потрібно порівнювати з цими висновками результат тлумачення, отриманий за допомогою всієї сукупності способів тлумачення, а не лише логічного.

Мовний спосіб тлумачення норм права. Для того щоб воля законодавця могла регулювати суспільні відносини, вона повинна отримати зовнішній вираз. Цей вираз вона отримує в мові. Формулюючи норму права, законодавець використовує певні прийоми та правила мови. Тому при тлумаченні необхідно використовувати мовні прийоми і правила для з'ясування волі законодавця, вираженої в нормі права. Отже, застосування норм права передбачає знання суб'єктом тлумачення відповідної мови і дотримання ним усіх правил національної мови. Тому

найдоречнішим буде використання терміну «мовне тлумачення норм права».

Водночас мова права як частина певної національної мови має особливості, які її виокремлюють її серед інших різновидів мови.

Офіційний характер, документальність зовнішнього мовного вираження волі законодавця. Правнича мова – це мова офіційного документа, в якому виражена не індивідуальна воля і суб'єктивні уявлення, а колективна воля законодавця як представника всього суспільства. Така воля має державно-владний характер і виражається в певних установлених формах, що мають офіційне значення.

Ясність і простота мови права. Важливість цієї особливості впливає в першу чергу, з правила, згідно з яким незнання закону не є підставою для його невиконання та звільнення від відповідальності. Крім того, ясність і простота мови права має велике політико-юридичне значення, сприяє зміцненню законності, впровадженню чітких юридичних засад у всі сфери суспільного життя, що є необхідною передумовою становлення правової держави. Водночас прагнення до ясності й простоти викладення норм права не повинно завдавати шкоди повноті, точності та глибині формулювань.

Максимальна точність мови права, тобто досягнення найбільшої відповідності між волею законодавця і відбиттям цієї волі в тексті норми права. Норма права має бути точною, бо вона виступає певним зразком поведінки, моделлю вчинків людини. В нормі права не припустима двозначність. Певні вимоги виставлені й до термінології, а саме: використання термінів із чітко окресленим змістом; уживання слів і виразів, як правило, у спеціальному, вужчому значенні, ніж те, яке вони мають у загальнолітературній мові; використання слів та виразів у прямому й первинному їх значенні; відмова, де це можливо, від двозначних і багатозначних термінів; прагнення до єдності термінології у всьому законодавстві або великих його розділах. Вимоги до стилю мови права: логічна послідовність та стрункність викладу; однаковість способів висловлення однотипних формулювань тощо.

Економність використання мовних засобів. Вона впливає з вимог точності і простоти норм права. Воля законодавця повинна

бути виражена максимально обмеженою кількістю термінів і фраз. Слід уникати зайвих слів, не виправданих повторювань, багатослівності при поясненнях та описах предметів і явищ.

Експресивна нейтральність мови права. Не можна вживати слів та виразів в їх переносному значенні, паронімів, тобто слів та виразів, схожих за фонетикою, але різних за значенням. Слід уникати як розгорнутих, так і скорочених порівнянь, гіпербол. Нейтральність стилю поширюється і на лексику мови права. Як правило, не вживають стилістично емоційних або художньо забарвлення слів.

Формалізація мови права полягає в тому, що для висловлення однакових думок законодавець використовує однакові низки слів або прийомів, які застосовує в певній послідовності. Формалізм мови права знаходить вираз у стереотипності, стандартизації стилю викладення норм права, в його уніфікованості, стабільній мовній конструкції. Тому для норм права, що регулюють однорідні, подібні відносини, буде правильним застосовувати однакові граматичні та синтаксичні звороти й конструкції. В тексті норм права часто застосовують терміни з інших галузей знань, які мають свої особливості. Ось чому суб'єкт тлумачення повинен знати не тільки загальноживані поняття, а й відповідні спеціальні терміни.

Мовне тлумачення норм права умовно має два етапи: лексико-морфологічний і синтаксичний. Перший полягає в тому, щоб за допомогою правил лексики, морфології встановити значення і функції кожного слова, що міститься у нормі права. Це стосується всіх слів і словосполучень повсякденної, літературної, наукової мов, рідковживаних термінів, у тому числі запозичених. Застосування правових знань про значення окремих слів і термінів у процесі тлумачення норм права в гносеологічному плані не відрізняється від використання знань національної мови. Використання в цьому плані знань правової науки в процесі з'ясування дійсного змісту норм права належить до мовного способу тлумачення. Синтаксичний етап полягає в дослідженні за допомогою правил синтаксису словосполучень і речень, які містяться в нормі права. На цьому етапі застосовують також правила пунктуації.

У процесі мовного тлумачення, враховуючи зазначені особливості мови права, разом із правилами мовознавства використовують прийоми і правила, сформульовані та

систематизовані юридичною наукою. Словам і виразам, що містяться у нормі права, треба надавати те значення, яке вони мають у літературній мові, якщо немає підстав для іншого їх тлумачення. Надання їм іншого значення має бути обґрунтованим, доведеним іншими засобами тлумачення.

За наявності легальної дефініції слова, терміну або якщо законодавець іншим чином визначив його значення, так і слід його розуміти, незважаючи на інше значення цього слова в повсякденній мові. Значення терміну, встановлене законодавцем для однієї галузі права, не можна без достатніх підстав поширювати на інші.

Якщо в нормі права не визначено значення юридичних термінів, то їм слід надавати того значення, яке вони мають в юридичній науці та практиці.

Якщо в нормі права використано технічні або інші спеціальні терміни, значення яких не визначено законодавцем, їм слід надавати того значення, яке вони мають у відповідних галузях знань. Водночас у спеціальних галузях знань ці терміни можуть мати різне значення, і його уточнення потребує врахування мовного контексту норми права, що тлумачиться.

Ідентичним формулюванням у рамках одного і того ж нормативного акта не можна надавати різного значення, якщо в цьому акті не вказане інше. Правило впливає з вимог максимальної точності до мови права.

Не можна без достатніх підстав різним термінам надавати одне і те ж значення. Правило виходить із того, що законодавець логічно й послідовно використовує терміни і вирази.

Слова і вирази в нормі права треба розуміти в тому значенні, в якому вони вжиті законодавцем на час видання цієї норми. Підставою цього правила є така цінність права, як його стабільність і визначеність.

Значення складних виразів необхідно встановлювати і відповідно до синтаксичних правил мови, якою сформульована норма права.

При тлумаченні норми права, викладеної не мовою оригіналу, доцільно звертатися до мови першоджерела.

Системний спосіб. Суспільні відносини є досить складним, багатогранним явищем, і законодавець, здійснюючи їх системне врегулювання, створює тим самим систему права. Отже, його воля набуває системного характеру, і при тлумаченні норм права суб'єкту необхідно використовувати прийоми та правила системного тлумачення. В правовій науці переважна більшість авторів називають цей спосіб систематичним. Водночас термін «систематичність» означає регулярність, періодичність будь-яких явищ і для визначення сутності цього способу є невдалим.

Встановлення місця норми права в нормативному акті, галузі, системі права сприяє визначенню її правових зв'язків. Проте не будь-яка правова норма, що перебуває у зв'язку з нормою права, яка тлумачиться, може бути використана для її з'ясування, бо зв'язки між нормами права бувають різні. В цьому полягає другий недолік у розкритті сутності системного тлумачення. Скажімо, встановлення простої належності норми до однієї галузі права, одного нормативного акту або його розділу ще не достатньо для того, щоб одну з них розглядати як підставу тлумачення іншої. Необхідно, щоб це були зв'язки функціональні, коли взаємопов'язані норми права регламентують різні боки одного суспільного відношення або відносини однорідні, взаємопов'язані. Це повинні бути зв'язки залежності, доповнення, виключення, обмеження, взаємодії, визначення.

Отже, сутність системного тлумачення полягає у встановленні та дослідженні за допомогою прийомів і правил, розроблених юридичною наукою на підставі вчення про системність права, правових зв'язків норми права, що тлумачиться, з іншими правовими нормами, особливо тими, які регулюють однакові або однорідні суспільні відносини.

Після встановлення зв'язку між нормами права проводять різні операції мислення, в тому числі з використанням прийомів та правил інших способів тлумачення, наприклад, логічного. Так, знання про дійсний зміст норми права можуть виступати аргументом для доведення або заперечення будь-якого положення, яке розкриває дійсний зміст норми права, що тлумачиться. Далі дві взаємопов'язані норми можуть зіставлятися для виявлення спільних і вирізняючих їх ознак. При цьому зіставлятися можуть лише однорідні норми права, які регулюють

однакові суспільні відносини. Правову норму, пов'язану з нормою права, що тлумачиться, можна використовувати для конструювання цієї норми, особливо, тієї частини, яка прямо не виражена в тексті. Наприклад, при з'ясуванні відсилкової статті.

Історичний спосіб тлумачення норм права. Як суспільство, так і право мають свою історію. Більше того, законодавець при ухваленні норм права досить часто застосовує прийоми і правила, що досліджують генезис права. Як вивчення історії існування суспільства має велике значення для усвідомлення його змісту і шляхів розвитку, так і дослідження волі законодавця, правової системи і норм у розрізі їх генетичного розвитку має важливе значення для з'ясування дійсного змісту норм права.

При застосуванні історичного способу тлумачення використовують джерела, які знаходяться поза межами діючої системи права, а саме: скасовані правові норми, що регулювали однакові суспільні відносини з нині чинною нормою права; матеріали підготовки і ухвалення норми права; преамбули до нормативних актів, які містять відповідну норму; матеріали, в яких є роз'яснення норми права, що тлумачиться. В результаті дослідження таких джерел роблять порівняльні висновки щодо скасованої норми і діючої, аналізують історичні обставини і причини ухвалення відповідної норми права, завдання і мета, яких бажав би досягти законодавець тощо. Все це є вихідним етапом історичного тлумачення. Суб'єкт використовує ці дані як аргументи для підтвердження або спростування отриманих висновків, які розкривають дійсний зміст норми права, що тлумачиться. В зв'язку з цим важливим є питання про доказову цінність таких аргументів.

Історичні умови, обставини видання норми права, встановлені в процесі історичного тлумачення, можуть пояснити, чому ухвалена саме ця правова норма, причини її ухвалення, цілі законодавця. Досліджуючи історичні умови й обставини ухвалення норми права, суб'єкт тлумачення може отримати такі висновки:

норма права, що тлумачиться, або її частина фактично не діє, оскільки зникли суспільні відносини, які нею регулювалися;

норма права видана за інших умов, вона суперечить суспільно-політичним обставинам часу її тлумачення, хоча відносини, що

регулюються нею, збереглися. Така норма, як правило, суперечить іншим нормам права, яких знайшли закріплення нові умови життя. Тут історичний спосіб звертає увагу на необхідність відповідною системного тлумачення правових норм;

норма права, що тлумачиться, видана за інших умов і не зовсім відповідає завданням та цілям правового регулювання, а тому вимагає пристосування до нових обставин шляхом внесення змін, доповнень, юридичної конкретизації тощо.

Завдання і цілі, яких бажав би досягти законодавець виданням норми права, також є аргументом для підтвердження або заперечення висновків, які розкривають її дійсний зміст. При цьому такі завдання і цілі мають бути достатньою мірою конкретизовані, їх треба відрізнити від цілей, що входять у зміст чинної норми права. Перші перебувають за межами змісту норми права, уявляються ідеальним станом речей, який реалізується виданням норми; другі складають невід'ємну частину змісту правової норми. Перші цілі можуть бути досягнені самим ухваленням відповідної норми; цілі, які входять у зміст правової норми, справляють цілеспрямований вплив на суб'єктів упродовж дії норми права. Якщо перші цілі спрямовують законотворчу діяльність самого законодавця, то інші, крім того, є певним орієнтиром для поведінки суб'єктів права. Якщо перші є своєрідним засобом розкриття змісту норми права, то інші входять в об'єкт тлумачення як частина дійсного змісту правової норми.

Інші способи тлумачення, що виділяють у правовій науці.

Функціональний спосіб тлумачення норм права виокремлюють лише деякі вчені. За їх визначенням, сутність функціонального способу полягає в урахуванні суб'єктом тлумачення чинників та умов, в яких діє, реалізується певна норма права. При цьому з'ясовується їх вплив на дійсний зміст норми права. Можна також розглядати функціональний спосіб тлумачення у контексті встановлення дійсного змісту норми права, який складається з сукупності різних чинників, таких як: державний устрій, загальна культура суспільства, яка виражається в прийнятих системах оцінок і норм, громадська та партійна ідеологія тощо. Цей комплекс чинників змінюється у часі та залежно від пануючої теорії тлумачення, враховується у період ухвалення норми права або на час її тлумачення.

Спеціально-юридичний спосіб тлумачення норм права. Сутність спеціально-юридичного способу тлумачення полягає в

дослідженні технічно-юридичних засобів та прийомів викладення волі законодавця, заснованих на спеціальних знаннях юридичної науки і насамперед юридичної техніки, яка використовує низку прийомів: нормативне тлумачення норм права, тобто таке з'ясування волі законодавця, за якого встановлюється нормативність правила поведінки; конструктивне тлумачення норм права, тобто з'ясування особливостей юридичної конструкції; визначення галузевої належності правових норм; термінологічне тлумачення норм права.

Термінологічне тлумачення взагалі не може бути прийомом з'ясування норми права. Воно, по суті, є з'ясуванням термінів різних галузей знань, передбачених в нормах права. Таке з'ясування здійснюється за допомогою правил і прийомів національної мови, які належать до *мовного способу* тлумачення.

Так зване *конструктивне тлумачення* та визначення галузевої належності правових норм також не виступають конкретними прийомами тлумачення, бо нічого для з'ясування дійсного змісту норми права не дають. Ці дії є лише першими кроками до з'ясування норми, сприяють встановленню положень, які можуть бути підставами доведення дійсного змісту норми права. Встановлення місця правової норми в системі права сприяє визначенню зв'язків між нормами, які досліджують за допомогою прийомів і правил інших способів тлумачення.

Телеологічний спосіб тлумачення норм права. Телеологічне тлумачення (цільове) – це діяльність, що здійснюється суб'єктами права, спрямована на встановлення за допомогою відокремленої сукупності прийомів аналізу і синтезу цільових параметрів закону, які дозволяють розкрити загальний зміст норми права та зміст конкретних нормативних приписів. Особливість телеологічного тлумачення полягає в тому, що всі знання і прийоми їхнього використання прив'язуються до того, що виходить за межі безпосереднього змісту норми права, але пояснює його. Сутність телеологічного способу тлумачення полягає у з'ясуванні норм права в напрямі встановленні цілей їх видання: безпосередніх, віддалених, кінцевих.

Логіко-юридичний спосіб тлумачення норм права (конструювання правової норми). Нерозривний зв'язок та

узгодженість правових норм, складові частини яких знаходяться у різних нормативних актах, потребують при застосуванні тієї чи іншої норми ретельного дослідження всіх положень відповідних нормативних актів. Практичне значення структури правової норми (гіпотеза – диспозиція – санкція) в тому й полягає, що вона орієнтує осіб, які застосовують правові норми, на всебічний аналіз нормативно-правового матеріалу, порівняння пов'язаних між собою статей законів та інших нормативних актів, виявлення елементів, що утворюють одну норму, визначення її змісту, умов застосування та наслідків порушення.

Критерії адекватності результату тлумачення норм права.

Критерієм адекватності результату з'ясування дійсного змісту норми права волі законодавця, вираженій у цій нормі, треба вважати загальнонародську практику, яка виявляється безпосередньо або в опосередкованих формах (тобто юридична практика, логічна правильність, досвід мовного спілкування тощо).

Юридична практика, яка включає в себе практику тлумачення норм права. Найбільше значення як критерій адекватності результатів тлумачення має загальнодержавна практика тлумачення норм права, в якій відбиваються загальні риси в діяльності державних суб'єктів щодо тлумачення правових норм. Практика не завжди є безпосереднім критерієм істини. Це має відношення і до юридичної практики. Загальнодержавна практика знаходить свій вираз передусім у документах вищих інстанцій, у тому числі судових.

Логічна правильність має важливе значення при оцінці адекватності результатів тлумачення норм права. В логічних формах опосередковано фіксуються предметні зв'язки, з якими людина має справу на практиці. Зв'язок знання з практикою часто є опосередкованим довгим ланцюгом логічних висновків. Логічна правильність набуває особливої ваги як критерій істинності суджень суб'єкта тлумачення норм права, бо тут йдеться про пізнання думок законодавця, вкладених у мовну форму. Якщо судження суб'єкта чітко відповідає законам і правилам логіки, їх результат можна розцінювати як адекватний. Але щоб результат з'ясування відповідав дійсності, крім правильності мислення, потрібна істинність передумов. Логічна правильність не є

критерієм істинності передумов. Щоб вирішити питання про їх істинність, необхідно звернутися до практики.

Практика мовного спілкування. Похідними посиланнями при тлумаченні є окремі змістовні елементи (поняття) правової норми, які позначаються словами та виразами. Кожне поняття є скороченим, згорнутим судженням. Для того щоб здійснити в процесі тлумачення логічні операції з поняттями, треба встановити, що певним словом, терміном або групою слів у нормі права визначено саме таке поняття, тобто похідним має бути встановлення значення слова терміну чи виразу. Критерієм правильності вибору значення слів слід вважати норми і правила відповідної мови. Норми мови є результатом не лише мовної практики, а й людської практики загалом, опосередкованою мовою. Застосування правил мови як критерію правильності розуміння змісту слів, термінів, виразів є опосередкованим використанням як такого критерію всієї людської практики.

Юридичною наукою і практикою напрацьована ціла низка прийомів й правил тлумачення, в яких знаходять відображення особливості норм права та переломлюються вимоги загальнонаукових методів пізнання в розрізі їх застосування у з'ясуванні змісту правових норм. По суті, *прийоми та правила тлумачення* також є опосередкованою формою людської практики і, відповідно, критерієм адекватності результатів тлумачення норм права.

Практика як критерій адекватності результатів тлумачення виступає не тільки в опосередкованих формах, а й безпосередньо. В процесі тлумачення проводять аналіз понять, виявляють їхні ознаки, обсяг тощо. Все це виражається у судженнях суб'єкта тлумачення норм права. Істинність таких суджень може бути підтверджена або спростована практикою. Особливо це виявляється при тлумаченні оціночних юридичних понять.

Водночас при використанні практики як критерію адекватності результату тлумачення норм права слід ураховувати що, по-перше, практика є настільки абсолютною, наскільки відносною. Наприклад, загальнодержавна практика тлумачення норм права сама може бути оцінена з точки зору правильності, а її результати, що знайшли вираз у відповідних документах, – з точки зору адекватності. По-друге, в зв'язку з тим, що норми

права регулюють не тільки існуючі суспільні відносини, а й іноді мають випереджувальний характер і є спрямованими на сприяння виникненню і розвитку нових відносин, не завжди можливо використання певних форм практики як критеріїв адекватності результатів тлумачення норм права.

Література

1. Бобылев А. И. Проблемы правопонимания, формирования системы права и системы законодательства / А. И. Бобылев // Право и политика. – 2002. – № 2. – С. 7.

2. Бобылев А. И. Современное толкование системы права и системы законодательства / А. И. Бобылев // Государство и право. – 1998. – № 2. – С. 22–27.

3. Богуцький П. Про використання системного підходу в осягненні цілісності системи права / П. Богуцький // Право України. – 2015. – № 6. – С. 157–164.

4. Васьковський Е. В. Цивилистическая методология. Учение о толковании и применении и применении гражданских законов./ Е. В. Васьковський– М. : АО «ЦентрЮрИнфоР», 2002. – 400 с.

5. Знаменський Г. Співвідношення загального і спеціального законодавства: методологічний аспект / Г. Знаменський // Вісник Академії правових наук України. – 2003. – № 1. – С. 3.

6. Кокотов А. Н. Статусная структура законодательства / А. Н. Кокотов // Право и политика. – 2002. – № 5 С. 6.

7. Лилак Д. Колізії наукових поглядів на поняття «законодавство» і практичну необхідність його нормативної легалізації / Д. Лилак // Право України. – 2001. – № 8. – С. 48.

8. Лисенкова О. Законодавство України: необхідне нормативне визначення поняття / О. Лисенкова // Право України. – 1999. – № 11. – С. 93.

9. Литягин Н. Н. Ревизия и систематизация законодательства / Н. Н. Литягин // Государство и право. – 2003. – № 4. – С. 26–33.

10. Лукьянова Е. Г. Тенденции развития процессуального законодательства в свете общей теории права / Е. Г. Лукьянова // Государство и право. – 2003. – № 2. – С. 104–109.

11. Селіванов А. О. Право тлумачити закони та юридичні наслідки застосування офіційної інтерпретації / А. О. Селіванов // Вісник Верховного Суду України. – 2006. – № 7. – С. 2–7.

12. Селіванов А. О. Теоретичні і практичні погляди на тлумачення Конституційним Судом України норм законодавства / А. О. Селіванов // Право України. – 1999. – № 10. – С. 37–41.

13. Соцуру Л. В. Неофициальное толкование норм права: [учеб. пособ.] / Л. В. Соцуру. – М. : Профобразование, 2000. – 106 с.

14. Теорія держави і права. Академічний курс: [підруч] / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – Гл. 22 : Тлумачення норм права / Н. М. Оніщенко. – С. 468–480.

15. Тодика Ю. Способи тлумачення Конституції і законів України Конституційним Судом / Ю. Тодика // Вісник академії правових наук. – Х., 2001. – № 2. – С. 51–60.

ТЕМА 8.
**КЛАСИФІКАЦІЯ СПОСОБІВ ТЛУМАЧЕННЯ НОРМ
ПРАВА ТА ТЕКСТУАЛЬНЕ ОПРАЦЮВАННЯ ПОЛОЖЕНЬ
НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ**

План

1. Класифікація способів тлумачення норм права за різними критеріями.
2. Роль і значення способів тлумачення норм права у практичній діяльності юриста.
3. Тлумачення термінів і слів. Текстуальне опрацювання положень правових актів і юридичних документів.

Визначення для словника

З'ясування термінів та слів, текстуальне опрацювання юридичних документів, пере опрацювання нормативного тексту.

Письмове завдання

Накресліть у зошиті схему класифікації способів тлумачення норм права.

Методичні рекомендації

Текстуальне опрацювання положень законодавства полягає перш за все у з'ясуванні значення термінів і інших слів. При цьому слід враховувати наступну послідовність надання термінам і словам певного значення:

1) у першу чергу терміни і поняття треба тлумачити з урахуванням практики Верховного Суду та іншої судової практики, крім випадків, коли такому тлумаченню перешкоджає принцип верховенства права або спеціальні правові норми;

2) у другу чергу термінам і словам слід надавати нікого значення, яке випливає із тих нормативно-правових актів, в яких ці терміни і слова вживаються. Якщо термін чи слово вживається в акті законодавства в різних значеннях, вибір значення здійснюється за критерієм мети правових норм, а за відсутності можливості використати цей критерій терміну чи слову слід

надавати його значення, яке надається їм у найближчих положеннях нього акту (за предметом правового регулювання, а потім – за розташуванням нормативних положень в акті законодавства);

3) у третю чергу використовуються нормативні визначення понять (як класифікаційні, так і описові);

4) у четверту чергу використовується те розуміння термінів і слів, яке випливає із інших нормативно-правових актів. Якщо в різних актах термін чи слово розуміються по-різному, вибір значення терміну чи слова здійснюється за критеріями мети актів і предмета правового регулювання. З урахуванням цього здійснюється вибір визначень понять, що наводяться в інших нормативно-правових актах (якщо ці визначення не суперечать тому розумінню терміну, що випливає із відповідного акту законодавства);

5) у п'яту чергу, значення термінів і інших слів виявляється за допомогою звернення до раніше чинних нормативно-правових актів;

6) у шосту чергу, суб'єкт тлумачення повинен звернутись до енциклопедій, енциклопедичних словників;

7) у сьому чергу, звертаються до тлумачних словників та враховують те значення, яке надається словам у тій сфері, яка регулюється нормативно-правовим актом, про тлумачення якого йдеться. Терміни, які вживаються в актах законодавства і які запозичені із інших галузей науки і техніки, тлумачиться відповідно до того значення, якого їм надається у цих галузях.

Істотне значення для тлумачення правових актів має синтаксичне тлумачення, що передбачає врахування порядку слів у реченнях, врахування сполучників, які використовуються в нормативних текстах тощо.

1. Судова практика опрацювала певне розуміння численних термінів. І це розуміння, по суті, стало у відповідних випадках єдиною підмогою при тлумаченні зазначених термінів.

2. Очевидно, слід враховувати і те розуміння певних термінів, яке опрацьоване не тільки судовою, а й іншою практикою.

3. У другу чергу термінам слід надавати того значення, яке випливає із змісту акту законодавства, положення якого

тлумачаться. Такому розумінню термінів слід надати переваги перед визначеннями понять.

4. Порядок слів у реченнях необхідно враховувати при тлумаченні правових актів навіть тоді, коли простіше було б цей порядок ігнорувати.

Текстуальне опрацювання положень правових актів і юридичних документів у процесі їх тлумачення дає змогу виявити правовий зміст, закріплений у них прямо. Правові норми слід вважати встановленими прямо також тоді, коли в актах законодавства вказується, що те, що особа «зобов'язана», «несе обов'язок», «повинна», «має» (щось зробити). При використанні правотворчими органами правових конструкцій гак званих відсильних та бланкетних норм правові приписи також слід вважати встановленими актами законодавства прямо.

Правові норми в актах законодавства переважно встановлюються непрямо. Термін «непряме встановлення» в актах законодавства не вживається. Але часто вживається слово «впливає». Терміном «впливання» позначається широкий спектр відповідних явищ. У будь-якому разі пряме встановлення і непряме встановлення правових норм (правових приписів) слід розрізняти.

Визнаючи величезну практичну і теоретичну значущість поняття впливання правових приписів та правових конструкцій із тексту актів законодавства, не слід допускати невиправданого розширення змісту цього поняття, оскільки це веде до невизначеності термінології як в науці, так і в законі, і як наслідок – до помилок у правозастосуванні.

Правотворчі органи нечасто закріплюють права однієї сторони праввідносин і обов'язки іншої сторони тих же праввідносин, які (обов'язки) кореспондують зазначеним правам. Тому при тлумаченні нормативного положення, яким прямо встановлюється право особи, необхідно встановити ту особу, що є зобов'язаною, і навпаки. Неврахування нерозривного зв'язку суб'єктивних прав та обов'язків призводить до помилок у правозастосуванні. Зокрема, зазвичай визнається можливість пред'явлення вимоги про визнання права, але не визнається можливість пред'явлення позову про визнання обов'язку відповідача, хоч за юридичним змістом визнання права нічим не відрізняється від визнання обов'язку іншої

сторони спірних правовідносин, якщо є взаємна кореспонденція між правом та обов'язком.

Формулювання, якими прямо встановлюються права, поділяються на такі, що встановлюють права приватних осіб, з одного боку, і права суб'єктів владних повноважень, – з іншого. Якщо приватна особа своїми правами розпоряджається на свій розсуд, то зміст положень якими певні права надаються суб'єктам владних повноважень, не обмежуються наданням їм певних можливостей. Із формулювань, якими суб'єктам владних повноважень надаються певні права, прямо впливають їх обов'язки (якщо ці обов'язки не конкретизуються в актах законодавства, вони мають здійснюватися відповідно до принципу верховенства права).

Необхідно мати на увазі, що в нормативно-правових актах, у тому числі законодавчих, часто використовується описова форма викладення нормативного матеріалу. У такий спосіб переважно одночасно закріплюються і права і обов'язки відповідних осіб, але інколи у такий спосіб закріплюються тільки права (якщо відповідні нормативні положення стосуються фізичних осіб або юридичних осіб приватного права). Правові норми із таких положень впливають прямо.

Правові норми, що прямо встановлені в актах законодавства, не мають будь-якої переваги при правозастосуванні перед правовими нормами, що прямо впливають із положень нормативно-правових актів. Спосіб закріплення в нормативно-правових актах правових норм, що прямо впливають із їх положень, не впливає на здатність цих правових норм конкурувати при правозастосуванні з правовими нормами, що встановлені прямо. Колізії між правовими нормами, встановленими прямо, і правовими нормами, що прямо впливають з актів законодавства, вирішуються за загальними правилами вирішення колізій.

Юридичний зміст, закладений у положеннях нормативно-правових актів, може бути виражений за допомогою різних текстів. Тому текстуальне тлумачення полягає, зокрема у спробах виразити зміст нормативного положення, що тлумачиться, за допомогою іншого тексту. Текстуальне переопрацювання може

бути застосоване також стосовно позовних заяв, апеляційних та касаційних скарг, судових рішень тощо. Текстуальне переопрацювання застосовується також для з'ясування змісту ускладнених нормативних положень. При здійсненні текстуального переопрацювання нормативного тексту слід враховувати дві загрози: 1) занадто сміливе текстуальне переопрацювання, за якого спотворюється юридичний зміст нормативного положення. При цьому суб'єкт тлумачення частково орієнтується не на його юридичний зміст, а на соціально-економічну сутність речей. Це – сутнісне тлумачення. Іншим проявом такого роду є асоціативне тлумачення, ігнорування і юридичного змісту і соціально-економічної сутності речей та надання переваги при тлумаченні другорядним елементам нормативного положення; 2) уникнення текстуального переопрацювання нормативного тексту чи позовної заяви, апеляційної чи касаційної скарги, судового рішення, надання тексту переваги перед юридичним змістом. Це – бюрократичне тлумачення, що набуло значного поширення, у тому числі при здійсненні правосуддя.

Із жорстко буквальним тлумаченням закону пов'язане і обговорення в науці і постановка у судовій практиці проблеми термінів «проценти» і «відсотки». Це - синоніми. А вживати при правозастосуванні треба той термін, який використовуються у нормативно-правовому акті, що застосовується, бо для юриста кращою мовою є мова правотворчого органу. Переопрацювання нормативного тексту у такий спосіб, що термін «проценти» буде розумітись як «відсотки», а термін «відсотки» – як «проценти», не виходить за межі припустимого, бо не спотворює юридичний зміст відповідних законодавчих положень.

Література

1. Бринцев В. Доктринальне тлумачення норм права у конституційному судочинстві / В. Бринцев // Вісник Академії правових наук. – Х., 2008. – № 4. – С. 80–91.
2. Власов Ю. Л. Проблеми тлумачення норм права / Ю. Л. Власов. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, 2001. – 177 с.

3. Гончаров В. Американська оригіналістична теорія тлумачення юридичних норм і сучасність / В. Гончаров // Право України. – 2010. – № 1. – С. 142–148.

4. Гончаров В. Методологія тлумачення юридичних норм у світлі граматики / В. Гончаров // Вісник Академії правових наук. – Х., 2010. – № 1. – С. 257–267.

5. Євгафова Є. Доктринальне тлумачення норм права (законів): природа і здійснення / Є. Євгафова // Вісник Академії правових наук. – Х., 2010. – № 2. – С. 40–52.

6. Заєць А. Г. Тлумачення норм права – спеціальний вид юридичної діяльності / А. Г. Заєць // Держава і право. – Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2005. – Вип. 28. – С. 85–89.

7. Заєць А. Г. Тлумачення правових норм у сучасних умовах: функції і методи / А. Г. Заєць // Держава і право. – Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2007. – Вип. 37. – С. 66–71.

8. Зубенко А. В. Співвідношення та взаємодія актів тлумачення норм права з правозастосовчими та нормативно-правовими актами / А. В. Зубенко // Держава і право. – Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2009. – Вип. 45. – С. 82–86.

9. Иванников И. А. Толкование права: вопросы теории / И. А. Иванников // Философия права. – 2003. – № 1. – С. 53–57.

10. Карашук К. Деякі аспекти тлумачення норм права / К. Карашук // Вісник Академії прокуратури України. – Київ, 2008. – № 4. – С. 118–124.

11. Лисенков С. Л. Тлумачення (інтерпретація) норм права: причини необхідності, види та способи / С. Л. Лисенков // Законодавство України. – 2006. – № 5. – С. 3–10.

12. Маленкта В. Доктринальне тлумачення норм права / В. Маленкта // Юридична Україна. – 2008. – № 12. – С. 30–37.

13. Мармазов В. Про теологічне (цільове) тлумачення Європейської Конвенції про захист прав людини / В. Мармазов // Право України. – 2004. – № 1. – С. 26–29.

14. Подорожна Т. Законодавчі дефініції як засоби забезпечення однозначного тлумачення та застосування закону /

Т. Подорожна // Підприємництво, господарство і право. – 2008. – № 9. – С. 10–13.

15. Подорожна Т. Законодавчі дефініції як різновид тлумачення: теоретико-правовий аспект / Т. Подорожна // Підприємництво, господарство і право. – 2008. – № 11. – С. 133–137.

16. Рабінович П. Офіційне тлумачення законодавства: герменевтичний аспект / П. Рабінович // Право України. – 2001. – № 11. – С. 22–25.

17. Селіванов А. О. Право тлумачити закони та юридичні наслідки застосування офіційної інтерпретації / А. О. Селіванов // Вісник Верховного Суду України. – 2006. – № 7. – С. 2–7.

18. Селіванов А. Теоретичні і практичні погляди на тлумачення Конституційним Судом України норм законодавства / А. Селіванов // Право України. – 1999. – № 10. – С. 37–41.

19. Соцуру Л. В. Неофициальное толкование норм права: [учеб. пособ.] / Л. В. Соцуру. – М. : Профобразование, 2000. – 106 с.

20. Теорія держави і права. Академічний курс: [підруч] / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – Гл. 22 : Тлумачення норм права / Н. М. Оніщенко. – С. 468–480.

21. Тодика Ю. Способи тлумачення Конституції і законів України Конституційним Судом / Ю. Тодика // Вісник академії правових наук. – Х., 2001. – № 2. – С. 51–60.

ТЕМА 9. ВИДИ, АКТИ ТЛУМАЧЕННЯ ТА ЇХ ДІЯ

План

1. Офіційне тлумачення норм права
2. Неофіційне тлумачення норм права
3. Акт тлумачення норм права (інтерпретаційний акт): поняття, сутність.
4. Юридичні ознаки актів тлумачення норм права.
5. Особливості процесу тлумачення нормативних і індивідуальних правових актів.
6. Дія інтерпретаційних актів.
7. Структура акту тлумачення норм права: описова, мотивувальна, заключна частина.
8. Види інтерпретаційних актів: акти автентичного тлумачення, акти делегованого тлумачення, акти нормативного тлумачення, акти казуального тлумачення.

Визначення для словника

Офіційне тлумачення права, неофіційне тлумачення права, акт тлумачення права (інтерпретаційний акт), нормативний акт, індивідуальний правовий акт, описова частина акту тлумачення права, мотивувальна частина акту тлумачення права, заключна частина акту тлумачення права, акти автентичного тлумачення, акти делегованого тлумачення, акти нормативного тлумачення, акти казуального тлумачення.

Письмове завдання

Накресліть у зошиті схему видів тлумачення норм права.

Методичні рекомендації

Офіційне тлумачення норм права – це процес роз’яснення дійсного змісту норм права третім особам, який здійснюється уповноваженим на це суб’єктом, та має обов’язковий характер.

У свою чергу, офіційне тлумачення можна поділити на види. В науці загальноприйнятим є його поділ *на нормативне і*

казуальне роз'яснення. Казуальне тлумачення норм права – це офіційне роз'яснення дійсного змісту норми права, яке надає суб'єкт тлумачення щодо конкретного казусу. Таке тлумачення поширює свою дію тільки на конкретний казус. Тлумачення норм права доцільно класифікувати на автентичне і делеговане.

Автентичне тлумачення – це офіційне роз'яснення дійсного змісту норми права, що надає суб'єкт, який видав цю норму.

Делеговане тлумачення – це офіційне роз'яснення дійсного змісту норм права, що здійснює суб'єкт, який має повноваження на такі дії.

Неофіційне тлумачення норм права – це процес роз'яснення дійсного змісту норми права третім особам, який може здійснюватися будь-яким суб'єктом тлумачення і не має юридичної сили. Такий акт є формально не обов'язковим для застосування, але його сила полягає в обґрунтованості й адекватності дійсній волі законодавця, вираженій у нормі права. Неофіційне роз'яснення дійсного змісту норм права теж можна класифікувати. Загальноприйнятим є його поділ залежно від суб'єкта тлумачення на доктринальне, професійне і побутове.

Після завершення процесу роз'яснення дійсного змісту норми права суб'єкт отримує певний результат, який виражається в акті тлумачення відповідної норми права. Під терміном «акт тлумачення» треба розуміти не тільки письмовий документ, а й усні роз'яснення дійсного змісту норми права.

Акти неофіційного тлумачення не мають юридичної сили, обов'язкового характеру і формально є рекомендаціями щодо адекватного з'ясування дійсного змісту норм права.

Акт офіційного роз'яснення відповідно до цілей та завдань тлумачення не повинен вносити нічого нового в дійсний зміст норми, яку він тлумачить. Він може мати тільки положення, які адекватно, розгорнуто й обґрунтовано пояснюють цей зміст. Юридична сила актів офіційного тлумачення та їх обов'язковий характер зумовлені, по-перше, юридичними властивостями самих норм права та наявністю зв'язків правоположень актів офіційного роз'яснення з нормами права, що тлумачаться; по-друге, наявністю повноважень у суб'єкта тлумачення на надання офіційного роз'яснення дійсного змісту норм права і видання актів офіційного тлумачення.

Характеристика акту тлумачення норм права нерозривно пов'язана з такою узагальнюючою категорією, як правовий акт.

Термін «правовий акт» є багатозначним і використовується для означення цілої низки юридичних понять та явищ, а саме:

- правомірної дії або події, тобто юридичного факту, який є підставою для настання будь-яких юридичних наслідків;
- результату правомірної дії, наслідку правотворчої або владної індивідуально-правової діяльності (юридичні норми, індивідуальні приписи);
- юридичного документа, тобто зовнішнього, словесно оформленого вираження волі, що закріплює правомірні дії чи події та їх результат.

Слід відзначити, що для дослідження юридичної природи актів офіційного тлумачення як результату роз'яснення норм права застосовують останнє поняття правового акту. Тому для якіснішого дослідження юридичної природи актів тлумачення норм права необхідно визначити існуючі види юридичних документів. Залежно від того, які головні елементи системи права виражають правові акти, розрізняють такі їх види:

- нормативні юридичні акти (акти компетентних правотворчих органів);
- інтерпретаційні акти нормативного або загального характеру, до яких належать і акти офіційного тлумачення;
- акти застосування права (державно-владні акти, що виражають індивідуально-правову діяльність компетентних органів);
- акти реалізації прав і обов'язків (акти–документи, що виражають автономні рішення окремих осіб, правомірні дії, які завершують функціонування механізму правового регулювання).

Враховуючи наявні суттєві розбіжності в змісті, значенні та місці в правовому регулюванні, які існують між тлумаченням норм права та їх юридичною конкретизацією, буде правильним доповнити наведену класифікацію правових актів таким чином:

- нормативні юридичні акти;
- конкретизаційні юридичні акти;

- акти тлумачення норм права як загального, так й індивідуального характеру. Крім актів тлумачення індивідуального характеру, коли його дають зі спеціальною метою роз'яснити дійсний зміст норми права щодо конкретного казусу, акти застосування норм права, які теж мають роз'яснення дійсного змісту норм права щодо конкретних фактів, необхідно в частині індивідуальних роз'яснень теж відносити до актів тлумачення;

- акти застосування норм права;
- акти реалізації права.

Правові акти, що містять юридичні правила, які конкретизують чинні норми права та вносять у них певний новий елемент регулювання суспільних відносин, слід відносити до конкретизаційних. Акт тлумачення не повинен вносити в норми права нічого нового, оскільки він є лише своєрідною «розверткою» змісту та значення юридичної норми. Отже, акт тлумачення може передбачити лише положення, які розгорнуто, обґрунтовано пояснюють дійсний зміст норм права.

Тлумачення не встановлює будь-яких правил соціальної поведінки, тому акт тлумачення не може мати правових норм та бути джерелом права. Деякі зарубіжні автори вважають, що акт тлумачення – це нормативний акт, який містить інтерпретаційні норми, тобто норми про норми, є нібито джерелом права. Цю точку зору підтримують і деякі вітчизняні вчені, вказуючи на ознаки всезагальності, неперсоніфікованості адресата, невичерпуваності дії одноразовим застосуванням, які характерні як нормативним актам, так і актам тлумачення. Погоджуючись із притаманністю актам тлумачення наведених ознак, вважаємо за необхідне наголосити, що визначальною ознакою нормативного акту є наявність у ньому норм права. Акт тлумачення не може мати ніяких норм права, бо встановлення правил поведінки суб'єктів суспільних відносин не входить до змісту тлумачення права, головним завданням якого є з'ясування та наступне роз'яснення правових норм. Якщо припустити, що акт тлумачення містить правові норми, тоді прийдеться визнати право на встановлення правових норм за суб'єктами тлумачення, а послідовно право цих суб'єктів на правотворчість.

Дотримуючись поширеній у науці позиції, що джерелами права є офіційні форми вираження і закріплення правових норм,

діючих у певній державі, ми вважаємо, що *акт тлумачення не є джерелом права*. Отже, акти тлумачення є ненормативними правовими актами, тобто не містять правових норм і не є джерелом права.

Викликає сумнів позиція деяких вчених щодо існування окремої підсистеми актів тлумачення норм права. По-перше, системний характер правової норми, як і системність законодавства взагалі, зумовлена взаємопроникненням і взаємопов'язаністю системи суспільних відносин, що регулюються правом. При з'ясуванні дійсного змісту норми права суб'єкт тлумачення викриває всі її системні зв'язки. Результати такого з'ясування покладають в основу акту тлумачення. Тому він має зовсім іншу структуру, ніж норма права та нормативний акт, в якому вона є, а його положення не мають системного характеру. По-друге, як ми вже зазначали, далеко не всі правові норми потребують роз'яснення, тому недоречно говорити про існування підсистеми актів тлумачення норм права.

Існування акту тлумачення ніяк не позначається на дійсному змісті норми права, що роз'яснюється. Водночас, акт тлумачення тісно пов'язаний із нормою права, проте цей зв'язок є підпорядкованим. По-перше, без норми права, яку він роз'яснює, акт тлумачення не може діяти. По-друге, акт тлумачення цілком поділяє долю норми права при її зміні, доповненні чи скасуванні.

Отже, акти тлумачення знаходяться в тісному функціональному та формальному підпорядкованому зв'язку з нормами права, які вони тлумачать.

На підставі отриманих результатів можна дати *визначення акту тлумачення норм права*. Це – вид правового акту, що містить загальні або індивідуальні право положення, які, не являючись нормами права, розгорнуто й обґрунтовано роз'яснюють їх дійсний зміст, не є джерелом права, але перебуває в тісному підпорядкованому зв'язку з нормою права, яку він тлумачить, і має обов'язковий характер.

Щоправда, проблема юридичної сили й обов'язковості актів тлумачення норм права є досить спірною. Деякі вчені висловлюють думку, що акти тлумачення, які видають органи судової влади, не мають юридичної сили і є рекомендаційними.

Проте більшість науковців вважають, що акти тлумачення норм права, безсумнівно, мають юридичну силу й обов'язковий характер. Але при цьому окрему автори зумовлюють наявністю юридичної сили й обов'язкового характеру цих актів насамперед контрольно-наглядовими повноваженнями вищих органів, діяльність яких і полягає у виданні офіційних роз'яснень.

Юридична сила й обов'язковий характер актів тлумаченні зумовлені: 1) юридичними властивостями норми права та підпорядкованим зв'язком право-положень акту з нормою права; 2) наявністю наданих законодавцем певному суб'єкту повноважень на офіційне роз'яснення норм права і видання відповідних актів тлумачення.

Таким чином, поряд з нормативно-правовими актами і актами застосування норм права інтерпретаційні акти становлять особливу групу правових актів і відіграють важливу роль у системі правових актів України. Акти тлумачення норм права містять роз'яснення змісту і порядку застосування правової норми, діють разом з тим нормативно-правовим актом, у якому містяться норми права, що тлумачаться, залежать від них, формуються уповноваженим органом у рамках його компетенції і мають обов'язкову силу для всіх, хто застосовує норми, що роз'яснюються.

Нормативні акти є первинними за своєю суттю, інтерпретаційні й правозастосовчі акти – похідні від нормативних у тому розумінні, що без нормативних актів їхнє існування неможливе. Нормативні акти – обов'язкова передумова появи актів тлумачення та актів застосування норм права, оскільки неможливо тлумачення й застосування права без самого права (представленого таким його джерелом, як нормативний акт). Нормативні акти – різновид джерел (форм) права, акти тлумачення й застосування права такого офіційного статусу не мають. Нормативні акти містять норми права, акти тлумачення права – роз'яснення відповідних норм права. Правозастосовчі акти, в свою чергу, містять індивідуальний (персоніфікований) владний припис, винесений уповноваженим органом (особою) в результаті вивчення конкретної юридичної справи. Правозастосовчі акти застосовуються з урахуванням актів їхнього офіційного тлумачення. Самі по собі акти тлумачення права

юридичного значення не мають, вони діють і застосовуються в єдності з тими нормами, які тлумачать (у єдності з відповідними нормативними актами). Оскільки правильне застосування норми права неможливе без з'ясування точного змісту кожного з елементів її структури, без розуміння всіх понять, які містить дана норма, тлумачення є неодмінним атрибутом правозастосовчої діяльності. Зміст тлумачення правової норми фіксується, як правило, опосередковано, неявно – через відповідний правозастосовчий акт, в якому це тлумачення використано. Проте іноді воно може виражатися в окремому, самостійному документі (акті), якщо є потреба роз'яснити іншим особам своє розуміння правової норми.

Акти тлумачення мають як загальні ознаки, властиві всім правовим актам, так і специфічними особливостями, що свідчить про їх якісну однорідність у рамках системи правових актів.

У теорії вітчизняного права і юридичній практиці велике значення має розподіл правових актів на нормативні й індивідуальні. Цей розподіл має певну цінність і у зв'язку з дослідженням питання про місце інтерпретаційних актів у загальній системі правових актів. Розглянемо деякі особливості нормативних та індивідуальних актів, виходячи з їхнього поділу на дрібні підсистеми. Нормативно-правові акти як головне джерело права в Україні, поділяються на закони й підзаконні акти. Закони, як правило, містять первісні норми права. Метою підзаконних нормативно-правових актів є уточнення, зміна, утвердження або роз'яснення змісту раніше встановлених правових норм. Такі функції виконують: акти-доручення іншим органам про видання правових норм; акти, що затверджують інші нормативні веління держави; акти, у яких викладаються норми, встановлені вищими органами; акти, у яких повідомляється про часткову або повну зміну окремих правових актів; акти конкретизації, роз'яснення того, як слід розуміти й застосовувати раніше видані правові норми; акти контролю й нагляду, що забезпечують найбільш правильну й ефективну реалізацію права. В юридичній літературі зазначається, що нормативний зміст підзаконних актів слід розуміти в тому значенні, що подібні акти не є актами застосування права, їхня дія постійна, а суб'єкт їх

застосування індивідуально не визначено. Зазначені властивості підзаконних нормативно-правових актів являють собою відому цінність, адже вони характеризують акти нормативного тлумачення, що належать до групи підзаконних правових актів. У свою чергу, індивідуальні правові акти можна поділити на кілька груп, серед яких можна виділити: акти застосування, акти дотримання, акти використання й акти казуального тлумачення права. Їхні загальні риси визначаються персоніфікацією правових норм, прив'язкою до конкретної ситуації, у якій здійснюється реалізація права. Тісний зв'язок індивідуальних актів із процесами реалізації права призводить до того, що вони фіксують індивідуально-визначену волю держави, громадських організацій або конкретних осіб, що проявляється в конкретних правових відносинах.

Факт поділу актів тлумачення норм права на нормативні та індивідуальні не дає достатніх підстав робити висновок про недоцільність розгляду їх у вигляді особливого різновиду правових актів. Адже загально визнано, що акти тлумачення норм права мають специфічне функціональне призначення й відіграють надзвичайно важливу роль у механізмі правового регулювання.

Література

1. Бринцев В. Доктринальне тлумачення норм права у конституційному судочинстві / В. Бринцев // Вісник Академії правових наук. – Х., 2008. – № 4. – С. 80–91.

2. Власов Ю. Л. Проблеми тлумачення норм права / Ю. Л. Власов. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, 2001. – 177 с.

3. Гончаров В. Американська оригіналістична теорія тлумачення юридичних норм і сучасність / В. Гончаров // Право України. – 2010. – № 1. – С. 142–148.

4. Гончаров В. Методологія тлумачення юридичних норм у світлі граматики / В. Гончаров // Вісник Академії правових наук. – Х., 2010. – № 1. – С. 257–267.

5. Євгафова Є. Доктринальне тлумачення норм права (законів): природа і здійснення / Є. Євгафова // Вісник Академії правових наук. – Х., 2010. – № 2. – С. 40–52.

6. Заєць А. Г. Тлумачення норм права – спеціальний вид юридичної діяльності / А. Г. Заєць // Держава і право. – Київ : Ін-т

держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2005. – Вип. 28. – С. 85–89.

7. Заєць А. Г. Тлумачення правових норм у сучасних умовах: функції і методи / А. Г. Заєць // Держава і право. – Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2007. – Вип. 37. – С. 66–71.

8. Зубенко А. В. Співвідношення та взаємодія актів тлумачення норм права з правозастосовчими та нормативно-правовими актами / А. В. Зубенко // Держава і право. – Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2009. – Вип. 45. – С. 82–86.

9. Иванников И. А. Толкование права: вопросы теории / И. А. Иванников // Философия права. – 2003. – № 1. – С. 53–57.

10. Карашук К. Деякі аспекти тлумачення норм права / К. Карашук // Вісник Академії прокуратури України. – Київ, 2008. – № 4. – С. 118–124.

11. Лисенков С. Л. Тлумачення (інтерпретація) норм права: причини необхідності, види та способи / С. Л. Лисенков // Законодавство України. – 2006. – № 5. – С. 3–10.

12. Маленкта В. Доктринальне тлумачення норм права / В. Маленкта // Юридична Україна. – 2008. – № 12. – С. 30–37.

13. Мармазов В. Про теологічне (цільове) тлумачення Європейської Конвенції про захист прав людини / В. Мармазов // Право України. – 2004. – № 1. – С. 26–29.

14. Подорожна Т. Законодавчі дефініції як засоби забезпечення однозначного тлумачення та застосування закону / Т. Подорожна // Підприємництво, господарство і право. – 2008. – № 9. – С. 10–13.

15. Подорожна Т. Законодавчі дефініції як різновид тлумачення: теоретико-правовий аспект / Т. Подорожна // Підприємництво, господарство і право. – 2008. – № 11. – С. 133–137.

16. Рабінович П. Офіційне тлумачення законодавства: герменевтичний аспект / П. Рабінович // Право України. – 2001. – № 11. – С. 22–25.

17. Селіванов А. О. Право тлумачити закони та юридичні наслідки застосування офіційної інтерпретації / А. О. Селіванов // Вісник Верховного Суду України. – 2006. – № 7. – С. 2–7.

18. Селіванов А. Теоретичні і практичні погляди на тлумачення Конституційним Судом України норм законодавства / А. Селіванов // Право України. – 1999. – № 10. – С. 37–41.

19. Соцуро Л. В. Неофициальное толкование норм права: [учеб. пособ.] / Л. В. Соцуро. – М.: Профобразование, 2000. – 106 с.

20. Теорія держави і права. Академічний курс: [підруч] / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – Гл. 22 : Тлумачення норм права / Н. М. Оніщенко. – С. 468–480.

21. Тодика Ю. Способи тлумачення Конституції і законів України Конституційним Судом / Ю. Тодика // Вісник академії правових наук. – Х., 2001. – № 2. – С. 51–60.

ТЕМА 10.

ТЛУМАЧЕННЯ НОРМ ПРАВА ТА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ

План

- 1 Роль соціальних інтересів у тлумаченні права.
2. Суб'єкти тлумачення норм права.
3. Суб'єкти офіційного тлумачення норм права в Україні.

Визначення для словника

Суспільство, соціальна структура суспільства, політика, політична система суспільства, ефективність правових норм у регулюванні суспільних відносин, ідеологічні норми, суб'єкти тлумачення норм права, суб'єкти офіційного тлумачення норм права.

Письмове завдання

Накресліть у зошиті схему суб'єктів тлумачення норм права.

Методичні рекомендації

Політика, її зміст і риси є вираженням соціальної структури суспільства. Суспільство завжди було і є розшарованим, розділеним за безліччю ознак на групи, верстви, категорії, спільноти. Узагальнено їх можна назвати соціальними групами, тобто цілісними соціальними утвореннями, які виникають об'єктивно і характеризуються сталими зв'язками людей, спільністю їхніх інтересів та властивостей, подібністю ставлення до інших соціальних угруповань, сповідуваних цінностей, способу життя, тенденцій і перспектив розвитку. Сутність політичних подій полягає у прагненні окремих соціальних груп здійснити свої наміри, задовольнити власні інтереси тощо, часто за рахунок інших соціальних груп, що й сприяє виникненню суспільних суперечностей і вимагає застосування заходів примусу, в тому числі позаекономічних.

Ці суперечності є рушійною силою суспільства та його політичної системи. Суперечності – це взаємодія протилежних, взаємовиключних тенденцій у розвитку предметів та явищ, поєднаних між собою, які проникають один в одного, є

джерелами саморушення й об'єктивного розвитку світу та людського пізнання. Вони є обов'язковою рисою всіх явищ, предметів та елементів суспільного буття. Зміст політичних відносин формують суперечності між різними соціальними групами, їхніми потребами, інтересами та напрямками суспільної активності, що виникають на етапах розвитку суспільства. Такі суперечності мають антагоністичний і неантагоністичний характер. У першому випадку – це суперечності, викликані експлуатацією однією соціальною групою іншої, привласненням продукту праці. Неантагоністичні відображають розбіжності в потребах, інтересах і формах суспільної активності окремих соціальних груп за відсутності експлуатації одними групами інших. Однією з головних проблем, пов'язаною з суперечностями є панування соціальних груп. Певна група, яка має економічне панування, тобто володіє засобами виробництва, стає домінуючою суспільною силою, її панування виражається не лише в привілейованій позиції порівняно з іншими елементами суспільної системи, а й у можливості використовувати економічні засоби для утворення політичних інститутів та управління ними з метою політичного панування й організації ідеологічної роботи щодо переконання інших соціальних груп, що існуючий суспільний порядок є найправильнішим.

Розглядаючи державу як політичну організацію соціальних груп, у розрізі проведення державної політики визначимо два головних напрями – переслідування і захист інтересів та потреб соціальної групи, яка на даний час перебуває при владі, та досягнення і дотримання всезагальних інтересів суспільства з використанням чинника влади. Проведення державної політики в цих напрямках із використанням чинника влади, в тому числі із застосуванням засобів примусу, вимагає нормативного санкціонування, тобто системи ідеологічних і правових норм.

Щодо ідеологічних норм, доцільно зазначити, що ідеологія є важливою складовою принципу єдності економіки, ідеології і політики. Обсяг втручання політики в сферу економіки визначається саме ідеологією. Ідеологія є після економіки другим обмеженням самостійності політичної системи суспільства, вона завжди затверджує критерії оцінки явищ та процесів, які існують у суспільному житті, критерії корисності й ефективності

функціонування політичної та економічної систем. Ідеологія дозволяє проводити свідому перебудову суспільних відносин, запроваджувати нові принципи їх регулювання, впроваджувати нові суспільні цінності.

Крім системи ідеологічних норм, проведення державної політики вимагає існування системи норм правових. Подвійний характер державної політики певною мірою зумовлює розрізнення понять «право» і «закон». Право, з політичної точки зору, є відбиттям сукупності всезагальних інтересів, цінностей, прагнень і потреб суспільства. Право базується на цінуванні суспільством спокійних і керованих розумом відносин. Право виникло з потреби особи захистити себе від сваволі інших, запобігти хаосу в суспільстві. Право складається й формується в процесі самого життя та розвитку суспільства. Закони, або позитивне право, встановлює і формулює держава.

Створюючи закон, держава в zasadничу свою політику як мистецтво можливого за відповідних соціально-історичних умов. Це може призводити до закріплення в суспільній практиці запропонованих ним норм і цінностей, якщо законодавцеві вдається відбити потреби часу, створити нове, що відповідає потребам суспільства. Проте ця властивість закону – бути певною мірою джерелом права – здатна породити ілюзію, що все життя ґрунтується тільки на юридичних законах, пробудити абсолютистські претензії держави. Таким чином, від того, який із головних напрямів державної політики є пріоритетнішим для держави на конкретному соціально-історичному етапі, залежить зміст і соціальна спрямованість системи правових норм, відповідність інтересам усього суспільства, ефективність у регулюванні суспільних відносин.

Водночас така відповідність і ефективність мають зворотній ефект і впливають на державну політику. Розглядаючи відносини тлумачення норм права і державної політики, необхідно визначити причини, які зумовлюють їхній взаємозв'язок і взаємовплив.

По-перше, державна політика є досить динамічним і рухомим явищем, існування та розвиток якого залежить від впливу, інколи миттєвого, багатьох чинників, рушійних сил. Проте право і правова система більше тяжіють до статичних тенденцій,

прагнуть до впорядкованості та стабільності. Досить часто тлумачення, виконуючи не властиві йому функції, є тим інструментом, містком, який допомагає державній політиці коригувати, змінювати регулювання суспільних відносин. При цьому в правовій науці відзначають динамічні тенденції, динамічні підходи до тлумачення права.

По-друге, при проведенні політики держава вимагає від суб'єктів суспільних відносин правильного й однакового розуміння та реалізації виданих норм права. Тлумачення тут є засобом з'ясування і роз'яснення дійсного змісту правових норм, тобто можна говорити про статичний підхід.

По-третє, невідповідність правової системи інтересам і потребам усього суспільства відображається на її ефективності в регулюванні відносин і зворотнім зв'язком впливає на державну політику. В цьому разі тлумачення, виконуючи не властиві йому завдання, є одним із механізмів, за допомогою яких ускладнюється реалізація норм права, що не відповідають потребам суспільного буття. Таке становище примушує державу коригувати свою політику в напрямі наближення її до потреб суспільства.

По-четверте, коли державна політика є результатом компромісу різних політичних сил, це знаходить відповідне вираження в законотворенні та відбивається на змісті правових норм у напрямі їх казуїстичності, двозначності, прогальності тощо. В цьому разі тлумачення використовують для з'ясування дійсного змісту норм права і доведення його до суб'єктів суспільних відносин.

Виходячи з наведених причин взаємозв'язку державної політики і тлумачення норм права, маємо визначити їх взаємовідносини залежно від напрямів проведення політики. *Коли досягнення і дотримання всезагальних інтересів суспільства є пріоритетним напрямом державної політики на конкретному соціально-історичному етапі, то тлумачення права:*

- підвищує ефективність правових норм у регулюванні суспільних відносин;
- є стабілізуючим чинником у суспільстві, зміцнює законність, попереджає порушення прав та інтересів осіб; обмежує можливість отримання пільг, задоволення

корпоративних інтересів різними соціальними групами всупереч всезагальним інтересам і потребам суспільства;

- здебільшого виконує не властиві йому завдання, спрямовані на досягнення інтересів керуючих центрів соціальних груп, які перебувають при владі. Наприклад, пристосування змісту чинних норм права за допомогою їх тлумачення до інтересів пануючих груп;

- є своєрідним зв'язком між державною політикою і дотриманням законності у суспільстві;

- є засобом ускладнення реалізації й ефективності правових норм, впливу на державну політику в напрямі дотримання всезагальних інтересів суспільства.

Питання суб'єктів тлумачення дійсного змісту норм права тісно пов'язано з суб'єктами права взагалі. Практично всі суб'єкти права тією чи іншою мірою займаються тлумаченням. Проте умови та наслідки з'ясувально-роз'яснювальної діяльності значною мірою відрізняються.

Система суб'єктів тлумачення України може бути представлена такими головними категоріями:

- індивідуальні суб'єкти – громадяни України, іноземні громадяни та особи без громадянства;

- комплексні суб'єкти – українські та іноземні органи державної влади й управління, юридичні особи та їх об'єднання, соціальні спільноти, політичні партії, громадські організації тощо.

Як ми відзначали, тлумачення норм права має дві частини: з'ясування змісту норм права та його роз'яснення іншим особам. Суб'єктами з'ясування можуть бути будь-які суб'єкти права. Без з'ясування змісту правової норми неможлива її наступна реалізація, роз'яснення тощо. Роз'яснення можна поділити на офіційне й неофіційне. Суб'єктами неофіційного роз'яснення теж можуть бути будь-які суб'єкти права.

Інша справа з визначенням і характеристикою суб'єктів офіційного роз'яснення змісту норм права. Цю проблему доцільно дослідити ретельніше. Офіційне тлумачення має обов'язковий характер завдяки юридичним властивостям норм права, що тлумачаться, і наявності у суб'єкта відповідних повноважень на його надання. Ці повноваження можуть

впливати з права суб'єкта на правотворчість або бути делеговані йому суб'єктом, який видав норму права, що тлумачиться. Повноваження останнього походять із логічного умовиводу, що саме він адекватніше розуміє власну волю, щоб роз'яснити її дійсний зміст іншим. Повноваження на офіційне тлумачення, якщо вони делеговані, мають бути закріплені у відповідних правових нормах, що можуть, передбачатися:

- конституцією;
- окремим нормативним актом, що регулює відносини тлумачення;
- самим нормативним актом, норми права якого тлумачаться;
- загальним нормативним актом, що регулює відносини суб'єкта, якому делеговані повноваження на офіційне тлумачення.

Суб'єкти офіційного тлумачення норм права в Україні: Верховна Рада України, Конституційний Суд України, Президент України, органи виконавчої влади України, судові органи України, відповідно з повноваженнями, передбаченими Конституцією України та законами України.

Література

1. Тимченко С. М. Актуальні проблеми теорії держави і права. – Ч. І: Актуальні проблеми теорії держави: [навч. посіб.] / С. М. Тимченко, С. К. Бостан, С. М. Легуша, Н. М. Пархоменко, Т. О. Пікуля, Н. В. Пронюк. – К. : КНТ, 2008. – 288 с.
2. Вопленко Н. Н. Официальное толкование норм права / Н. Н. Вопленко. – М. : «Юридическая литература», 2006. – 118 с.
3. Завадская Л. Н. Теоретические вопросы применения права / Л. Н. Завадская // Теория права: новые идеи. – 1991. – Вып. 1. – С. 86–102.
4. Клименко К. Справедливість як основа правозастосовчої діяльності / К. Клименко // Право України. – 2007. – № 8. – С. 30.
5. Косович В. Техніко-юридичні недоліки нормативно-правових актів України: основні різновиди / В. Косович // Право України. – 2014. – № 8. – С. 169–177.

6. Кудрявцев В. Н. Юридический конфликт / В. Н. Кудрявцев // Государство и право. – 1995. – №9. – С. 13–18.

7. Лазарев В. В. Толкование закона и подзаконных актов / В. В. Лазарев // Общая теория права и государства: учебник / [Под ред. В. В. Лазарева]. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Юрист, 2011. – С. 144–146.

8. Лазарев В. В. Пробелы в праве и пути их устранения. / В. В. Лазарев – М.: Норма, 1974. – 211 с.

9. Лукьянова Е. Г. Тенденции развития процессуального законодательства в свете общей теории права / Лукьянова Е. Г. // Государство и право. – 2003. – № 2. – С. 104–109.

10. Матвеева Л. Г. Юридична природа та місце офіційних інтерпретаційних актів у правовій системі України : Автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Л. Г. Матвеева; Нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2005. – 20 с.

11. Оніщенко Н. Юридичний процес як форма правової діяльності / Н. Оніщенко // Право України. – 2002. – № 7. – С. 7.

12. Пунько О. Характеристика та класифікація правозастосовчих помилок / О. Пунько // Право України. – 2003. – № 8. – С. 110.

13. Радиш Д. Ю. Роль судової практики в системі джерел права України / Д. Ю. Радиш // Правова держава : Щорічник наук. пр. – 2003. – Вип. 14. – С. 406–410.

14. Рісний М. Б. Правозастосувальний розсуд у юридичній практиці (загальнотеоретичне дослідження) : Моногр. / М. Б. Рісний; НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування АПН України. – Л. : Край, 2007. – 191 с. – (Пр. Львів. лаб. прав людини і громадянина. Сер. Дослідж. та реф.; Вип. 16).

15. Тихомиров Ю. А. Юридическая коллизия, власть и правопорядок / Ю. А. Тихомиров // Государство и право. – 1994. – № 1. – С. 56–62.

16. Шуліма А. О. Темпоральна дія нормативно-правового акта та юридична практика / А. О. Шуліма // Наук. зап. НаУКМА. Сер. Юрид. науки. – 2010. – Т. 103. – С. 56–59.

ТЕМА 11. СУБ'ЄКТИ ТЛУМАЧЕННЯ НОРМ ПРАВА В УКРАЇНІ

План

1. Система суб'єктів тлумачення правових норм в Україні.
2. Зміст та обсяг повноважень судових органів щодо офіційного тлумачення правових норм.
3. Правові засади функціонування Конституційного Суду України як органу офіційного тлумачення Конституції України.

Визначення для словника

Суб'єкт тлумачення норм права, суб'єкти офіційного тлумачення норм права в Україні, судові органи, Конституційний суд України.

Письмове завдання

Накресліть у зошиті схему судових органів України.

Методичні рекомендації

Характеристика суб'єктів офіційного тлумачення норм права в Україні.

Верховна Рада України. Верховна Рада України є єдиним органом законодавчої влади в Україні. Цей статус закріплений за нею ст. 75 Конституції України від 28 червня 1996 р. У вітчизняній науці є спірним питання: чи має нині Верховна Рада України право надання офіційного тлумачення правових норм. Заперечуючи це, вчені посилаються на ст. 147, 150 Конституції України, яка уповноважує Конституційний Суд України надавати офіційне тлумачення Конституції України та законів України. Наведена точка зору вимагає певного уточнення. Дійсно, згідно з приписами Конституції України нині Верховна Рада України не може надавати офіційного тлумачення норм права, але це ще не свідчить про відсутність у неї такого права. Повноваження Верховної Ради України на надання автентичного офіційного тлумачення правових норм походять із логічного умовиводу, що саме вона як автор адекватніше розуміє власну волю, виражену в

нормі права, щоб роз'яснити її дійсний зміст. В 1996 році, приймаючи чинну Конституцію України, Верховна Рада України делегувала свої повноваження щодо офіційного тлумачення Конституційному Суду України. Це право фактично залишається за Верховною Радою України, але вона відмовилася від його використання на користь Конституційного Суду України. Опосередковано це підтверджено в п. 6 розділу 15 «Перехідні положення» Конституції України від 28 червня 1996 р., де Верховна Рада України залишає повноваження на здійснення офіційного тлумачення дійсного змісту норм права за собою до створення Конституційного Суду України.

Особливості автентичного тлумачення Верховної Ради України полягають у наступному:

- офіційне тлумачення не обмежено предметною компетенцією. Це означає, що Верховна Рада України має право надавати офіційні роз'яснення з будь-яких питань чинного законодавства України;
- офіційне тлумачення має обов'язковий характер для всіх суб'єктів права, воно обов'язкове і для самої Верховної Ради України;
- офіційне тлумачення має більшу юридичну силу порівняно з офіційним тлумаченням, що надають інші суб'єкти права.

Офіційне тлумачення Верховної Ради України отримує зовнішній вираз в її постановах.

Конституційний Суд України. Конституція України визначає Конституційний Суд єдиним органом конституційної юрисдикції, який вирішує питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції України й дає її офіційне тлумачення. Існування й діяльність Конституційного Суду України регулюються нормами, які у своїй сукупності становлять інститут конституційного контролю, а частина з них – інститут тлумачення Конституції. Ці норми містяться в декількох джерелах, причому частина цих джерел має пряме відношення до організації та діяльності Конституційного Суду України, а частина – побічне.

Згідно із ст. 147 Конституції України від 28 червня 1996 р. Конституційний Суд України є органом конституційної юрисдикції в Україні. Зміст конституційної юрисдикції Конституційного Суду України розкрито в ст. 150 чинної Конституції України, якою передбачено надання Конституційним Судом України офіційного тлумачення Конституції України та законів України.

Тлумачення, що надає Конституційний Суд України, за своєю природою є не автентичним, а делегованим офіційним тлумаченням. Водночас, враховуючи, що Верховна Рада України делегувала Конституційному Суду України свої повноваження щодо офіційного тлумачення Конституції і законів України та відмовилася від їх використання особисто, можна зробити висновок, що делеговане офіційне тлумачення Конституційного Суду України має однакові юридичні ознаки з автентичним тлумаченням, яке надавала Верховна Рада України.

Конституційний Суд України може надавати нормативне і казуальне офіційне тлумачення норм права. Нормативне здійснюється згідно з повноваженнями, визначеними п. 2 ст. 150 Конституції України та п. 4 ст. 13 Закону України «Про Конституційний Суд України» від 16 жовтня 1996 р. Казуальне тлумачення Конституційний Суд України проводить при наданні висновків у справах щодо конституційності законів та інших правових актів, відповідності Конституції України міжнародних договорів, додержання процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту, що передбачено п. 1 ст. 150, ст. 151 Конституції України та п. 1, 2 і 3 ст. 13 Закону України «Про Конституційний Суд України».

Предметом казуального офіційного тлумачення Конституційного Суду України можуть бути правові норми, що передбачені в Конституції України, законах та інших актах Верховної Ради України, актах Президента України, Кабінету Міністрів України, правових актах Верховної Ради Автономної Республіки Крим, міжнародних договорах України. Предметом нормативного офіційного тлумачення Конституційного Суду України є виключно норми права, що містяться в Конституції України та законах України. Тлумачення дійсного змісту норм

права, яке надає Конституційний Суд, оформлюється у вигляді висновків та рішень Конституційного Суду України.

Президент України. Згідно зі ст. 102 чинної Конституції України Президент України є главою держави. Ми вважаємо, що він має право надавати казуальне офіційне роз'яснення правових норм, передбачених у Конституції України, законах України, указах та розпорядженнях Президента України, актах Кабінету Міністрів України, правових актах Верховної Ради та Ради Міністрів Автономної Республіки Крим, міжнародних договорах. Такі повноваження випливають із п. 16, 29 та 30 ст. 106 Конституції України від 28 червня 1996 р. Президент України має право надавати нормативне офіційне тлумачення. Але предметом цього тлумачення є правові норми, що містяться в актах, ухвалених самим Президентом України. Таке роз'яснення слід віднести до автентичного тлумачення норм права. В Конституції України від 28 червня 1996 р. такі повноваження не містяться, проте вони походять із логічного умовиводу, що саме суб'єкт, який видав відповідну норму права, адекватніше розуміє власну волю, виражену в нормі права, щоб роз'яснити її дійсний зміст іншим суб'єктам.

Тлумачення дійсного змісту норм права, яке надає Президент, може оформлюватись у вигляді указів або розпоряджень Президента України.

Органи виконавчої влади України. До системи органів виконавчої влади України належать Кабінет Міністрів України, міністерства, державні комітети, центральні органи виконавчої влади із спеціальним статусом, місцеві державні адміністрації тощо. Вищим органом у системі органів виконавчої влади за ст. 113 Конституції України від 28 червня 1996 р. є Кабінет Міністрів України, якому підпорядковані всі інші центральні та місцеві органи виконавчої влади країни. Кабінет Міністрів України та інші органи виконавчої влади мають право на офіційне казуальне тлумачення дійсного змісту норм права. Такі повноваження походять зі змісту п. 1, 9 ст. 116 та п. 1, 2 ст. 119 Конституції України від 28 червня 1996 р. Конституцією України від 28 червня 1996 р. прямо не було передбачено повноважень Кабінету Міністрів України або іншого органу виконавчої влади на офіційне нормативне тлумачення

норм права. Водночас згідно з п. 10 ст. 116 та п. 7 ст. 119 Конституції України від 28 червня 1996 р. перелік повноважень Кабінету Міністрів України та місцевих органів виконавчої влади не є вичерпним і може доповнюватися Конституцією, законами України та актами Президента України. Отже, Кабінет Міністрів України або інший орган виконавчої влади можуть надавати офіційні нормативні роз'яснення норм права, що містяться в законах або актах Президента України за умови, що ним будуть делеговані відповідні повноваження безпосередньо в цих законах України або актах Президента України. Виділимо три види законів України, якими передбачено повноваження органів виконавчої влади на надання роз'яснення дійсного змісту норм права: закони, що врегульовують завдання, функції, діяльність, права і обов'язки самих органів виконавчої влади України; закони, що регулюють суспільні відносини певного виду або підвиду; закони, що врегульовують певний вид або підвид суспільних відносин і включають норми, які регулюють завдання та функції органів виконавчої влади.

Закони України, що містять повноваження органам виконавчої влади на надання офіційного роз'яснення норм права, розрізняються за обсягом цих повноважень: закони України, що надають повноваження на офіційне тлумачення лише тих норм права, які передбачені самим законом; закони України, що уповноважують на офіційне тлумачення цілого виду чи підвиду суспільних відносин.

Часто Верховна Рада України делегує повноваження органам виконавчої влади на офіційне роз'яснення норм права не в законах, а в своїх постановах про введення в дію того чи того закону України.

Кабінет Міністрів України видає постанови або розпорядження, як правило, залежно від загального чи індивідуального характеру призначення цих актів. Інші центральні та місцеві органи виконавчої влади України в більшості випадків видають накази.

Судові органи України. Відповідно до ст. 124 Конституції України від 28 червня 1996 р. правосуддя в Україні здійснюють виключно суди. Крім Конституційного Суду України, судочинство здійснюють суди загальної юрисдикції.

Повноваження судових органів України щодо тлумачення норм права впливають із ст. 129 чинної Конституції України, де визначено, що суддя, здійснюючи правосуддя, є незалежним та керується верховенством права.

Судові органи України уповноважені на надання офіційного казуального роз'яснення норм права в процесі правозастосування. В цьому випадку роз'яснення надається судовим органом і є обов'язковим щодо конкретного казусу. Як правило, казуальне тлумачення вміщено в мотивувальній частині судового рішення.

Щодо надання судовими органами офіційного нормативного тлумачення норм права в науці немає на це єдиного погляду.

Отже, судові органи України уповноважені на надання офіційного нормативного тлумачення норм права, але воно має чітко виражений правозастосовчий напрям і перебуває в тісному, нерозривному зв'язку з практикою цих органів щодо застосування правових норм.

Література

1. Тимченко С. М. Актуальні проблеми теорії держави і права. – Ч. I: Актуальні проблеми теорії держави: [навч. посібник] / С. М. Тимченко, С. К. Бостан, С. М. Легуша, Н. М. Пархоменко, Т. О. Пікуля, Н. В. Пронюк. – К.: КНТ, 2008. – 288 с.

2. Бринцев В. Доктринальне тлумачення норм права у конституційному судочинстві / В. Бринцев // Вісник Академії правових наук. – Х., 2008. – № 4. – С. 80–91.

3. Власов Ю. Л. Проблеми тлумачення норм права / Ю. Л. Власов. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, 2001. – 177 с.

4. Гончаров В. Американська оригіналістична теорія тлумачення юридичних норм і сучасність / В. Гончаров // Право України. – 2010. – № 1. – С. 142–148.

5. Гончаров В. Методологія тлумачення юридичних норм у світлі граматології / В. Гончаров // Вісник Академії правових наук. – Х., 2010. – № 1. – С. 257–267.

6. Євгафова Є. Доктринальне тлумачення норм права (законів): природа і здійснення / Є. Євгафова // Вісник Академії правових наук. – Х., 2010. – № 2. – С. 40–52.

7. Заєць А. Г. Тлумачення норм права – спеціальний вид юридичної діяльності / А. Г. Заєць // Держава і право. – Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2005. – Вип. 28. – С. 85–89.

8. Заєць А. Г. Тлумачення правових норм у сучасних умовах: функції і методи / А. Г. Заєць // Держава і право. – Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2007. – Вип. 37. – С. 66–71.

9. Зубенко А. В. Співвідношення та взаємодія актів тлумачення норм права з правозастосовчими та нормативно-правовими актами / А. В. Зубенко // Держава і право. – Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2009. – Вип. 45. – С. 82–86.

10. Иванников И. А. Толкование права: вопросы теории / И. А. Иванников // Философия права. – 2003. – № 1. – С. 53–57.

11. Каращук К. Деякі аспекти тлумачення норм права / К. Каращук // Вісник Академії прокуратури України. – Київ, 2008. – № 4. – С. 118–124.

12. Лисенков С. Л. Тлумачення (інтерпретація) норм права: причини необхідності, види та способи / С. Л. Лисенков // Законодавство України. – 2006. – № 5. – С. 3–10.

13. Маленкта В. Доктринальне тлумачення норм права / В. Маленкта // Юридична Україна. – 2008. – № 12. – С. 30–37.

14. Мармазов В. Про теологічне (цільове) тлумачення Європейської Конвенції про захист прав людини / В. Мармазов // Право України. – 2004. – № 1. – С. 26–29.

15. Олейников С. М., Христова Г. О. Тлумачення норм права / С. М. Олейников, Г. О. Христова // Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / [М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина]. – Х. : Право, 2009. – С. 419–445.

16. Подорожна Т. Законодавчі дефініції як засоби забезпечення однозначного тлумачення та застосування закону / Т. Подорожна // Підприємництво, господарство і право. – 2008. – № 9. – С. 10–13.

17. Подорожна Т. Законодавчі дефініції як різновид тлумачення: теоретико-правовий аспект / Т. Подорожна // Підприємництво, господарство і право. – 2008. – № 11. – С. 133–137.

18. Рабінович П. Офіційне тлумачення законодавства: герменевтичний аспект / П. Рабінович // Право України. – 2001. – № 11. – С. 22–25.

19. Селіванов А. О. Право тлумачити закони та юридичні наслідки застосування офіційної інтерпретації / А. О. Селіванов // Вісник Верховного Суду України. – 2006. – № 7. – С. 2–7.

20. Селіванов А. Теоретичні і практичні погляди на тлумачення Конституційним Судом України норм законодавства / А. Селіванов // Право України. – 1999. – № 10. – С. 37–41.

21. Соцуро Л. В. Неофициальное толкование норм права: [учеб. пособ.] / Л. В. Соцуро. – М. : Профобразование, 2000. – 106 с.

22. Теорія держави і права. Академічний курс: [підруч] / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – Гл. 22 : Тлумачення норм права / Н. М. Оніщенко. – С. 468–480.

23. Тодика Ю. Способи тлумачення Конституції і законів України Конституційним Судом / Ю. Тодика // Вісник академії правових наук. – Х., 2001. – № 2. – С. 51–60.

ТЕМА 12. ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН У ТЛУМАЧЕННІ НОРМ ПРАВА

План

- 1 Досвід зарубіжних країн у з'ясуванні норм права.
2. Досвід зарубіжних країн у роз'ясненні дійсного змісту норм права.

Визначення для словника

Дійсний зміст норм права, результати тлумачення норм права.

Письмове завдання

Проаналізуйте письмово досвід країн романо-германської та англо-американської правових систем у сфері тлумачення норм права

Методичні рекомендації

Поняття тлумачення норм права включає дві складові частини: з'ясування дійсного змісту правових норм та його наступне роз'яснення іншим особам. Спочатку розглянемо досвід зарубіжних країн у з'ясуванні норм права. В багатьох державах діють окремі спеціальні нормативні акти, що регулюють суспільні відносини у сфері з'ясування правових норм. Наприклад, в Англії тлумачення здійснюється на основі статутного права. Закон «Про об'єднання законодавчих актів, що стосуються тлумачення актів Парламенту, і про подальше скорочення мови, яка використовується в актах Парламенту» від 30 серпня 1889 р. (назвемо його – Закон про тлумачення) містить три змістовні частини. В першій підтверджено дію певних норм права про тлумачення, що існували до ухвалення цього закону; друга включає саме норми про тлумачення, які набувають дії Законом про тлумачення; третя частина складається з допоміжних правових норм. Закон про тлумачення містить 43 статті, більшість з яких розбито на пункти. Крім того, Закон встановлює два загальних принципи тлумачення норм права. Перший (*unless the contrary intention appears*) полягає в застосуванні

норм цього акту лише у випадках, коли в законах не передбачено спеціальне значення терміну чи поняття або з їх тексту не випливає іншого значення. Другий принцип полягає у встановленні зворотної дії тлумачення правових норм. Реалізація цього принципу в Законі про тлумачення знаходить вираз у тому, що практично в змісті його норми вказано, до яких законів, ухвалених до або після набуття сили Законом про тлумачення, її застосовують. Доцільне обмеження ретроактивного ефекту тлумачення наведено в ст. 40: положення Закону про тлумачення щодо тлумачення закону, ухваленого після набуття чинності Законом про тлумачення, не застосовуються до тлумачення іншого закону, який ухвалений до набуття Законом про тлумачення чинності, якщо перший закон змінює чи доповнює другий.

Зазначимо низку правил які, на жаль, не знайшли відповідного закріплення в українському законодавстві:

згідно зі ст. 11 Закону про тлумачення, якщо один закон скасовує другий, який, у свою чергу, скасував третій закон, то третій не буде вважатися таким, що набув сили, якщо інше не передбачено в першому законі;

якщо положення нового закону змінюють відповідні положення чинного закону, скасовані положення вважаються чинними до набуття сили положеннями нового закону;

за умовами ст. 31 Закону про тлумачення, якщо будь-який закон передбачає прийняття підзаконного акту, то терміни чи поняття, використані в ньому, повинні мати те ж саме значення, яке вони мають у відповідному законі, якщо інше не вказано в самому законі. Ця норма є досить актуальною для українського законодавства, бо саме вона обмежує виконавчі органи в довільному визначення понять у підзаконних актах;

якщо в тексті закону зроблені посилання на положення іншого закону, то таке посилання тлумачиться з урахуванням відповідного положення загалом, а не окремих його частин;

підзаконні акти, видання яких передбачено ухваленим, але ще не чинним законом, можуть прийматися донабуття ним сили, лише коли видання цих актів є умовою набуття сили цим законом;

якщо ухвалений закон вводить нові положення в чинний закон, скасовуючи при цьому певні положення цього закону, то посилання

в інших законах на скасовані положення тлумачитимуться як посилання на відповідні положення нового закону.

Понад 10 статей Закону про тлумачення присвячено з'ясуванню загальних та спеціальних термінів та понять, що сприяє їх однаковому розумінню. Наприклад, згідно зі ст. 19 цього Закону термін «особа» означає також юридичну особу, якщо інше не передбачено відповідним законом. Визначення, що використовують у законах у чоловічому роді, повинні тлумачитись як такі, що передбачають відповідні визначення в жіночому роді, якщо інше не передбачено законом.

Водночас досвід тлумачення норм права в Англії ґрунтується не лише на статутному праві. У численних випадках відсутності законодавче встановлених правил тлумачення правових норм використовують правила звичайного права, які формувалися впродовж усього розвитку англійського права і є його джерелом, а саме:

при тлумаченні словам і виразам треба надавати найпоширенішого, звичайного значення. Розуміння слів в іншому значенні повинно бути обґрунтованим, доведеним іншими способами тлумачення;

за наявності легальної дефініції будь-якого терміну або якщо законодавством іншим чином визначено його значення, в такому значенні цей термін і повинен розумітися, незалежно від його значення в повсякденній мові;

якщо в законі використані технічні чи спеціальні терміни, значення яких законодавцем не визначено, ним слід надавати того змісту, який вони мають у відповідних галузях знань;

не можна надавати різних значень однаковим термінам чи поняттям, що існують в одному нормативному акті без наявності спеціальної вказівки на це в самому акті;

при тлумаченні закону, окрім усього, повинні бути отримані відповіді на такі питання: 1) яке звичайне право існувало до ухвалення відповідного закону; 2) в чому полягав недолік цього звичайного права; 3) який засіб передбачив закон для подолання цього недоліку; 4) в чому головна причина використання саме цього засобу.

Наведені правила є традиційно визнаними юридичними науками більшості країн світу як головні правила з'ясування дійсного змісту норм права. Водночас їхнє законодавче

закріплення видається дуже корисним і, безумовно, сприяє підвищенню якості процесу з'ясування правових норм та ефективності їх дії.

Крім законодавчого закріплення правил, які регулюють процес з'ясування норм права, в законодавстві багатьох країн, наприклад Болгарії, Угорщини, Польщі, містяться норми, що встановлюють критерії адекватності отриманого результату тлумачення дійсному змісту правових норм. Згідно із ст. 46 Закону Болгарії «Про нормативні акти», приписи нормативних актів тлумачаться в значенні, яке найбільше відповідає іншим приписам, усьому акту, що тлумачиться, головним засадам права та правилам моралі. Не оцінюючи ефективності вказаних критеріїв, відзначимо, що закріплення критеріїв істинності та правильності результату тлумачення в чинному законодавстві дозволить значно підвищити ефективність тлумачення, сприятиме однаковій реалізації правових норм та зміцненню законності. Отже, досвід зарубіжних країн у з'ясуванні дійсного змісту норм права свідчить про доцільність і ефективність законодавчого врегулювання методів і засобів тлумачення, розроблених юридичною наукою.

Розглянемо досвід зарубіжних країн у роз'ясненні дійсного змісту норм права. Більшість держав романо-германської правової родини рухалися шляхом утворення окремих державних органів для тлумачення правових норм, що містяться у конституціях і законах цих країн. Разом із Україною тлумачення конституції здійснюють конституційні суди Албанії, Болгарії, Російської Федерації, Угорщини, Німеччини, Молдови, Словаччини, Ірану, Узбекистану, Мадагаскару, Судану тощо. В Польщі та Іспанії ці функції виконує Конституційний трибунал, у Франції – Конституційна Рада. Але повноваження цих органів щодо роз'яснення правових норм мають різний обсяг. Не всі вони мають право на нормативне офіційне тлумачення. Наприклад, у Вірменії, Латвії, Грузії, Таджикистані нормативне тлумачення здійснюють вищі органи законодавчої влади цих країн, а конституційні суди надають лише казуальне тлумачення в процесі здійснення конституційного контролю. В Азербайджані, Узбекистані, навпаки, конституційні суди мають повноваження

на надання офіційного нормативного тлумачення не тільки конституції, а й норм права, що містяться в законах цих держав. У деяких країнах повноваження конституційного суду щодо нормативного тлумачення обмежені предметною компетенцією. Так, у Німеччині конституційний суд тлумачить основний закон із приводу спорів про обсяг прав і обов'язків верховного федерального органу або інших учасників, які за цим основним законом мають власні права. Німецька правова доктрина застосовує поняття тлумачення права, яке розглядається як інтерпретація закону різними органами. Також тлумачення права визнається є необхідний елемент правозастосування, як критерій юридичної практики. В цій країні розрізняють розуміння та роз'яснення закону, при чому під останнім розуміють активний процес, в якому приймають участь правозастосовчі органи, в тому числі судові. Німецькою юридичною наукою розроблені власні критерії тлумачення, які застосовуються на практиці. Застосування права в даній країні залежить від результатів інтерпретації, вимог справедливості, намірів законодавця та ін. Будь-який нормативно-правовий акт містить деякі ознаки суб'єктивності, але в процесі тлумачення можна з'ясувати реальні наміри законодавчого органу. Щодо суддівського тлумачення законів, то жоден суддя не повинен застосовувати неправовий закон.

Згідно з французькою концепцією тлумачення права, останнє завжди має суб'єктивний характер, тому що кожен суб'єкт тлумачення та застосування права має власну думку щодо абстрактної норми права, яку він з'ясовує або роз'яснює. Судді у Франції мають право тлумачити будь-яку норму права, яку вони застосовують. Згідно із сучасною французькою теорією права норми права набувають сенсу лише після їх тлумачення у процесі застосування. В такому аспекті закон стає реальним регулятором суспільних відносин лише в процесі тлумачення та застосування. Тому в різних випадках та при тлумаченні різними суб'єктами він може застосовуватися по-різному в залежності в ситуацій реального життя. Таким чином, право набуває досить динамічного характеру.

Іншим шляхом здійснювався розвиток тлумачення норм права в країнах англосаксонської правової сім'ї. В більшості з

них тлумаченням норм конституції займаються судові органи загальної юрисдикції. Наприклад, у Сполучених Штатах Америки офіційне тлумачення Конституції надає Верховний Суд та інші суди. Слід відзначити, що ні Конституція США, ні інші законодавчі акти цієї країни не надають Верховному суду повноважень на тлумачення конституційних норм. Ці повноваження разом із правом конституційного контролю Верховний суд США у 1803 р. фактично самостійно привласнив, створивши прецедент у справі У. Мербері проти Дж. Медісона. Головуючий у справі Голова Верховного суду США Дж. Маршалл уперше в американській доктрині заявив, що Федеральна Конституція є вищим законом країни і судова влада має право кваліфікувати будь-який закон Конгресу або штатів як неконституційний та недійсний у випадку його невідповідності основному закону. Тлумачення конституції, що здійснює Верховний суд США, є казуальним, бо надається щодо окремого випадку, що є предметом розгляду конкретної судової справи. Водночас, ураховуючи, що прецеденти в країнах англосаксонської правової родини є джерелами права, надане тлумачення має юридичну силу до всіх інших аналогічних випадків.

Верховний суд США не дотримується суворо будь-яких правил чи прийомів тлумачення. Форми його змінюються і залежать не лише від характеру конституційних приписів. Важливе значення мають також соціально-економічні і політичні чинники, що визначають загальну спрямованість Верховного суду. Певний вплив справляють також правові і психологічні установки, якими керуються судді. Можна виокремити два головні напрями в конституційному тлумаченні Верховним Судом США. Перший напрям – так зване «механістичне тлумачення» – найповніше сформулював Дж. Сторі в «Коментарі до Конституції Сполучених Штатів»: «При тлумаченні Конституції Сполучених Штатів ми повинні, в першу чергу, розглянути її природу та цілі, обсяг і характер регламентації, що впливають із документа загалом і за статтями. Якщо слова прості, ясні та визначені, їх не треба тлумачити... Якщо слова припускають два значення, кожне з яких є загальноживаним, слід використовувати те значення, яке не розбігається з

буквальним змістом слів, найкращим чином відповідає природі і цілям, обсягу та характеру регламентації документа». Другим напрямом є «конструктивне тлумачення», сутність якого яскраво викриває Р. Паунд: «Статути відступають перед сталими звичаями правового мислення, яке ми називаємо загальним правом. Судді та юристи, не вагаючись, стверджують, що існують над конституційні обмеження законодавчої влади, які виводять догми загального права за межі досягнення статутів». На сучасному етапі розвитку в діяльності Верховного суду США більше виявляються ознаки механістичного тлумачення. Отже, в країнах прецедентного права офіційне тлумачення правових норм, передбачених у конституціях та інших законах цих держав, здійснюють суди загальної юрисдикції. Проте слід відзначити особливість практики тлумачення норм права в Англії. Справа в тому, що в цій країні вищим судовим органом є Верхня палата законодавчого органу – Парламенту, а очолює її член виконавчої влади – Уряду Англії.

Водночас тлумачення норм права і створення прецедентів їх застосування є різними за своєю суттю. При розгляді окремого казусу судовий орган з'ясовує дійсний зміст правової норми, який уклав у неї законодавець, але далі суддя фактично накладає з'ясований зміст норми права на існуючу в суспільстві на час розгляду справи систему звичаїв, традицій, норм релігії, моралі тощо. Він коригує зміст норми з урахуванням указаних чинників і отримує результат, який часто відрізняється від того змісту, який вклав у норму права законодавець при її виданні. Вже з новим змістом цю норму застосовують до казусу, що є предметом розгляду у справі, при цьому рішення судді, як і надане ним тлумачення змісту норми права, стає прецедентом і є обов'язковим для всіх нижчих судових органів при розгляді аналогічних випадків. При визначенні головних ознак існують відмінності романо-германського права від загального. По-перше, в системі загального права традиції і звичаї, норми релігії, моралі, етики безпосередньо поєднані судовою практикою через сукупність прецедентів в єдину структуру правового регулювання. При цьому правову силу визнають за тими соціальними нормами, які відповідають потребам суспільства і не суперечать інтересам пануючих сил. По-друге, через судові

органи здійснюється взаємодія статутного і загального права, в процесі якої норми статутного права, в їх прецедентній формі, наближуються до норм загального права, при тлумаченні норм здійснюється опосередкований судовою практикою зв'язок між державою та суспільством. Крім судових органів спеціальної чи загальної юрисдикції, офіційне тлумачення норм права можуть надавати органи, які ухвалили відповідну правову норму в порядку підзаконної чи делегованої законотворчості. Таким чином, досвід країн Європи в тлумачення норм права йде шляхом створення спеціальних органів для надання офіційних нормативних і казуальних роз'яснень. При цьому навіть у тих країнах, де повноваження щодо офіційного тлумачення належать до компетенції законодавчого органу конституційний суд здійснює контроль за правильністю тлумачення конституції парламентом.

Література

1. Завадская Л. Н. Теоретические вопросы применения права / Л. Н. Завадская // Теорія права: нові ідеї. – 1991. – Вип. 1. – С. 86–102.
2. Клименко К. Справедливість як основа правозастосовчої діяльності / К. Клименко // Право України. – 2007. – № 8. – С. 30.
3. Косович В. Техніко-юридичні недоліки нормативно-правових актів України: основні різновиди / В. Косович // Право України. – 2014. – № 8. – С. 16–177.
4. Кудрявцев В. Н. Юридический конфликт / В. Н. Кудрявцев // Государство и право. – 1995. – № 9. – С. 98–104.
5. Лазарев В. В. Пробелы в праве и пути их устранения / В. В. Лазарев. – М. : Норма, 1974. – 320 с.
6. Лукьянова Е. Г. Тенденции развития процессуального законодательства в свете общей теории права / Лукьянова Е. Г. // Государство и право. – 2003. – № 2. – С. 104–109.
7. Матвеева Л. Г. Юридична природа та місце офіційних інтерпретаційних актів у правовій системі України : Автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Л. Г. Матвеева; Нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2005. – 20 с.
8. Оніщенко Н. Юридичний процес як форма правової діяльності / Н. Оніщенко // Право України. – 2002. – № 7. – С. 7.

9. Пунько О. Характеристика та класифікація правозастосовчих помилок / О. Пунько // Право України. – 2003. – № 8. – С. 110.

10. Радиш Д. Ю. Роль судової практики в системі джерел права України / Д. Ю. Радиш // Правова держава: Щорічник наук. пр. – 2003. – Вип. 14. – С. 406–410.

11. Рісний М. Б. Правозастосувальний розсуд у юридичній практиці (загальнотеоретичне дослідження) : Моногр. / М. Б. Рісний; НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування АПН України. – Л. : Край, 2007. – 191 с. – (Пр. Львів. лаб. прав людини і громадянина. Сер. Дослідж. та реф.; Вип. 16).

12. Тихомиров Ю. А. Юридическая коллизия, власть и правопорядок / Ю. А. Тихомиров // Государство и право. – 1994. – № 1. – С. 81–85.

13. Шуліма А. О. Темпоральна дія нормативно-правового акта та юридична практика / А. О. Шуліма // Наук. зап. НаУКМА. Сер. Юрид. науки. – 2010. – Т. 103. – С. 56–59.

ТЕМА 13. ПРАКТИЧНІ РЕЗУЛЬТАТИ ТЛУМАЧЕННЯ НОРМ ПРАВА

План

1. Необхідність та значення тлумачення правових норм.
2. Тенденції розвитку законодавства як предмета тлумачення за роки незалежності України.
3. Стан юридично-технічної опрацьованості актів законодавства.
4. Законодавчий вплив на правотлумачну діяльність.
5. Місце тлумачення норм права в правовій дійсності.
6. Місце та рівень тлумачення правових актів у правозастосовній діяльності.
7. Практичні результати тлумачення в процесі систематизації норм права.
8. Результати тлумачення у правовому вихованні та правовій пропаганді.

Визначення для словника

Правова діяльність, правозастосовна діяльність, правотлумачна діяльність.

Письмове завдання

Накресліть у зошиті схему місця тлумачення норм права в правовій діяльності.

Методичні рекомендації

Тлумачення норм права включає дві складові частини: з'ясування дійсного змісту правових та його наступне роз'яснення третім суб'єктам. У свою чергу, з'ясування і роз'яснення норм права можна також умовно поділити на дві частини: по-перше, це певний інтелектуально-вольовий процес, спрямований на пізнання суб'єктом дійсного змісту норм права і його роз'яснення іншим особам; по-друге, це результати, до яких приходить суб'єкт тлумачення в процесі з'ясування та

роз'яснення правових норм. Таким чином, результатом тлумачення є висновки, умовиводи, яких дійшов суб'єкт у процесі з'ясування норми права, що адекватні її дійсному змісту та відповідають певним критеріям. При тлумаченні норм права з метою їх роз'яснення іншим особам результат з'ясування отримує зовнішній вираз в акті тлумачення.

У правовій діяльності результати тлумачення норм права суттєво впливають на відносини в суспільстві. Залежно від виду правової діяльності цей вплив має прямий чи опосередкований характер. Так, у правотворчій діяльності тлумачення і його результати сприяють суб'єкту в розробці та прийнятті таких норм права, які ефективно врегульовують суспільні відносини, регламентування яких вимагають нагальні потреби життя. Для цього тлумачать норми права, їх проекти, зміни і доповнення до них, інші правові джерела на стадіях розробки та прийняття норм.

Більш прямий і впливовий зв'язок тлумачення і суспільних відносин відчувається в реалізації норм права. Щоб реалізувати правову норму треба передусім з'ясувати її дійсний зміст. Важливе значення має точність та однаковість розуміння дійсного змісту норм права всіма суб'єктами суспільних відносин. Тлумачення має місце у всіх формах правореалізації – використання, виконання, дотримання і застосування.

Найвпливовіші взаємозв'язки тлумачення і відносин суспільного буття можна відзначити в правозастосуванні.

Практичні результати тлумачення в процесі систематизації норм права мають опосередкований характер. Вони полягають у проведенні якісної систематизації та отриманні систематизованого акту, який найповніше і найефективніше врегулював би певні групи суспільних відносин. Цього досягають за допомогою з'ясування суб'єктами, які систематизують норми права, їх дійсного змісту, системних зв'язків, викриття і дослідження невизначеності, прогалин, колізій, суперечностей у регулюванні цими нормами суспільних відносин.

У правовому вихованні і пропаганді практичні результати тлумачення виявляються насамперед у формуванні високого якісного рівня правової свідомості та культури в окремих осіб та суспільства загалом шляхом роз'яснення головних ідей, принципів права, прав і обов'язків, необхідності ретельно реалізовувати правові норми тощо.

У правовому регулюванні завданням тлумачення є виключно правильне, глибоке розуміння дійсного змісту норм права і його розгорнуте, обґрунтоване пояснення іншим особам. Практичні результати тлумачення в правовому регулюванні полягають у забезпеченні, в частині адекватного розуміння змісту норми права, такого її ефективного впливу на суспільні відносини, який найповніше відповідає волі законодавця та цілям, переслідуваним ним при виданні цієї норми.

Правильне і однакове розуміння суб'єктами дійсного змісту норм права при їх застосуванні до конкретних казусів. Правильний вибір правової норми, що врегульовує певний казус. Роз'яснення суб'єктам, до яких застосовують норму права, іншим особам та органам її дійсного змісту щодо застосування до конкретного факту.

У правовому вихованні і пропаганді практичні результати тлумачення виявляються насамперед у формуванні високого якісного рівня правової свідомості та культури в окремих осіб та суспільства загалом шляхом роз'яснення головних ідей, принципів права, прав і обов'язків, необхідності ретельно реалізовувати правові норми тощо.

У правовому регулюванні завданням тлумачення є виключно правильне, глибоке розуміння дійсного змісту норм права і його розгорнуте, обґрунтоване пояснення іншим особам. Практичні результати тлумачення в правовому регулюванні полягають у забезпеченні, в частині адекватного розуміння змісту норми права, такого її ефективного впливу на суспільні відносини, який найповніше відповідає волі законодавця та цілям, переслідуваним ним при виданні цієї норми.

Отже, практичним результатом тлумачення норм права в загальному розумінні цього слова є забезпечення охорони і всебічного зміцнення законності в Україні.

Література

1. Бринцев В. Доктринальне тлумачення норм права у конституційному судочинстві / В. Бринцев // Вісник Академії правових наук. – Х., 2008. – № 4. – С. 80–91.
2. Власов Ю. Л. Проблеми тлумачення норм права / Ю. Л. Власов. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, 2001. – 177 с.

3. Гончаров В. Американська оригіналістична теорія тлумачення юридичних норм і сучасність / В. Гончаров // Право України. – 2010. – № 1. – С.142–148.

4. Гончаров В. Методологія тлумачення юридичних норм у світлі граматики / В. Гончаров // Вісник Академії правових наук. – Х., 2010. – № 1. – С. 257–267.

5. Євгафова Є. Доктринальне тлумачення норм права (законів): природа і здійснення / Є. Євгафова // Вісник Академії правових наук. – Х., 2010. – № 2. – С. 40–52.

6. Заєць А. Г. Тлумачення норм права – спеціальний вид юридичної діяльності / А. Г. Заєць // Держава і право. – Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2005. – Вип. 28. – С. 85–89.

7. Заєць А. Г. Тлумачення правових норм у сучасних умовах: функції і методи / А. Г. Заєць // Держава і право. – Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2007. – Вип. 37. – С. 66–71.

8. Зубенко А. В. Співвідношення та взаємодія актів тлумачення норм права з правозастосовчими та нормативно-правовими актами / А. В. Зубенко // Держава і право. – Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2009. – Вип. 45. – С. 82–86.

9. Иванников И. А. Толкование права: вопросы теории / И. А. Иванников // Философия права. – 2003. – № 1. – С. 53–57.

10. Карашук К. Деякі аспекти тлумачення норм права / К. Карашук // Вісник Академії прокуратури України. – Київ, 2008. – № 4. – С. 118–124.

11. Лисенков С. Л. Тлумачення (інтерпретація) норм права: причини необхідності, види та способи / С. Л. Лисенков // Законодавство України. – 2006. – № 5. – С. 3–10.

12. Маленкта В. Доктринальне тлумачення норм права / В. Маленкта // Юридична Україна. – 2008. – № 12. – С. 30–37.

13. Мармазов В. Про теологічне (цільове) тлумачення Європейської Конвенції про захист прав людини / В. Мармазов // Право України. – 2004. – № 1. – С. 26–29.

14. Подорожна Т. Законодавчі дефініції як засоби забезпечення однозначного тлумачення та застосування закону /

Т. Подорожна // Підприємництво, господарство і право. – 2008. – № 9. – С. 10–13.

15. Подорожна Т. Законодавчі дефініції як різновид тлумачення: теоретико-правовий аспект / Т. Подорожна // Підприємництво, господарство і право. – 2008. – № 11. – С. 133–137.

16. Рабінович П. Офіційне тлумачення законодавства: герменевтичний аспект / П. Рабінович // Право України. – 2001. – № 11. – С. 22–25.

17. Селіванов А. О. Право тлумачити закони та юридичні наслідки застосування офіційної інтерпретації / А. О. Селіванов // Вісник Верховного Суду України. – 2006. – № 7. – С. 2–7.

18. Селіванов А. Теоретичні і практичні погляди на тлумачення Конституційним Судом України норм законодавства / А. Селіванов // Право України. – 1999. – № 10. – С. 37–41.

19. Соцуро Л. В. Неофициальное толкование норм права: [учеб. пособ.] / Л. В. Соцуро. – М. : Профобразование, 2000. – 106 с.

20. Теорія держави і права. Академічний курс: [підруч] / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – Гл. 22 : Тлумачення норм права / Н. М. Оніщенко. – С. 468–480.

21. Годика Ю. Способи тлумачення Конституції і законів України Конституційним Судом / Ю. Годика // Вісник академії правових наук. – Х., 2001. – № 2. – С. 51–60.

ТЕМАТИКА РЕФЕРАТІВ

1. Проблеми юридичної герменевтики.
2. Структура тлумачення права: з'ясування норм права та роз'яснення норм права. Необхідність тлумачення права.
3. Об'єкт і предмет правотлумачної діяльності.
4. Статична і динамічна тенденції в тлумачення норм права.
5. Суб'єкти тлумачення норм права. Соціальне значення діяльності з тлумачення права в державі.
6. Стан юридично-технічної опрацьованості актів законодавства.
7. Стан законодавства і організація суспільства.
8. Тенденції розвитку законодавства як предмета тлумачення за роки незалежності України.
9. Значення тлумачення актів законодавства.
10. Місце та рівень тлумачення правових актів у правозастосовній діяльності.
11. Ідея різноджерельості права.
12. Судова практика як джерело права.
13. Вплив тлумачення на правотворчу і правозастосовчу діяльність.
14. Поняття та ознаки нормативного тлумачення. Різновиди нормативного тлумачення: автентичне і легальне.
15. Особливості офіційного тлумачення, що здійснюється судовими органами.
16. Казуальне тлумачення норм права. Значення казуального тлумачення.
17. Особливості правової природи актів офіційного тлумачення.
18. Поняття неофіційного тлумачення. Різновиди неофіційного тлумачення: побутове, професійне, доктринальне.
19. Вплив неофіційного тлумачення на правотворчу і правозастосовчу діяльність.
20. Особливості процесу тлумачення нормативних і індивідуальних правових актів.
21. Акт тлумачення норм права (інтерпретаційний акт): поняття, сутність.
22. Юридичні ознаки актів тлумачення норм права.
23. Дія інтерпретаційних актів.
24. Структура акту тлумачення норм права: описова, мотивувальна, заключна частина.

25. Види інтерпретаційних актів: акти автентичного тлумачення, акти делегованого тлумачення, акти нормативного тлумачення, акти казуального тлумачення.

26. Принципи тлумачення норм права як різновид принципів, що діють у правовій сфері.

27. Принципи тлумачення норм права, що конкретизують загальні принципи права в сфері інтерпретаційної діяльності.

28. Принципи тлумачення норм права, що забезпечують додержання основних вимог до правозастосування.

29. Оволодіння способами тлумачення норм права та особливості його використання у практичній діяльності юриста.

30. Тлумачення термінів і слів.

31. Текстуальне опрацювання положень правових актів і юридичних документів: правові норми, встановлені прямо

32. Колізії між правовими нормами, що прямо встановлені в актах законодавства, і правовими нормами, що прямо впливають із них

33. Текстуальне переопрацювання текстів правових актів і юридичних документів

34. Правові норми, текстуально закріплені і текстуально не закріплені (закріплені логічно) в актах законодавства.

35. Виявлення логічно закріплених правових норм, що впливають із контексту.

36. Врахування контексту і висновок від протилежного як методологічні інструменти вирішення колізій у законодавстві.

37. Врахування контексту з метою виявлення змісту формально недостатньо визначених положень.

38. Використання логічного тлумачення для з'ясування змісту нормативних положень, при формулюванні яких правотворчий орган припустився помилки.

39. Систематичний спосіб тлумачення норм права: поняття і сутність.

40. Історичні, законодавчі і логічні підстави правила «*lex posterior derogat priori*»

41. Проблема зворотної дії закону у часі

42. Обтяжені хронологічним компонентом колізії між правовими нормами

43. Застереження про застосування раніше прийнятих законів в частині, в якій вони не суперечать новому закону

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Якого поняттю належить таке визначення: «виражається в особливому юридичному акті інтелектуально вольова діяльність суб'єктів права по з'ясуванню змісту норм права з метою їх найбільш правильної, швидкої і економною реалізації»?

- a) Правотворчество.
- b) Тлумачення.
- c) Правозастосування.

2. Що виступає предметом тлумачення в праві?

- a) Закони та підзаконні нормативні акти.
- b) Історична воля законодавця, виражена в нормі права.
- c) Акт офіційного тлумачення.

3. З яких елементів складається процес тлумачення норм права?

- a) Правовий психології та правової ідеології.
- b) Підготовки та обговорення.
- c) З'ясування і роз'яснення.

4. Чим обумовлена необхідність тлумачення норм права?

- a) Норми права носять загальний характер, а застосовувати їх необхідно до конкретних життєвих ситуацій.
- b) Норми права містять безліч спеціальних термінів та оціночних понять.
- c) Всім перерахованим вище, плюс тим, що законодавець нерідко при формулюванні нормативних приписів вживає вирази «тощо», «тощо», «інші», «інші».

5. У чому полягає значення тлумачення норм права?

- a) Сприяє правильній юридичній кваліфікації і застосуванню норм чинного законодавства.

- b) Сприяє встановленню пробілів та інших вад законодавства.
- c) Необхідна передумова зміцнення законності.
- d) Правильної відповіді немає.

6. Чи всі юридичні норми підлягають тлумаченню?

- a) Всі юридичні норми вимагають тлумачення.
- b) Тлумаченню підлягають лише незрозумілі, «темні» норми права.
- c) Неофіційне тлумачення підлягають усі норми права, а в офіційних тлумаченні потребують незрозумілі норми права.

7. Який спосіб тлумачення права полягає у з'ясуванні змісту правової норми за допомогою зіставлення її з іншими нормами і встановлення її зв'язків з ними, визначення місця цієї норми серед норм даної галузі права і навіть її місця у всій системі права?

- a) Історичний.
- b) Граматичний,
- c) Систематичний.

8. Хто виступає суб'єктом доктринального тлумачення норм права?

- a) Юристи-практики.
- b) Журналісти та письменники, які пишуть на юридичні теми.
- c) Наукові працівники в сфері правознавства.
- d) Народні депутати Верховної Ради України.
- e) Пленум Верховного Суду України.

9. Назвіть види тлумачення за обсягом, тобто залежно від співвідношення буквального сенсу тексту і дійсного, істинного змісту юридичних норм.

- a) Буквальне, розширювальне, обмежувальне.
- b) Легальне і автентичне.
- c) Доктринальне і буденне.

10. Якому поняттю належить таке визначення: «Правові акти, які прийняті компетентними державними органами і посадовими особами та містять роз'яснення норм права?»

- a) Правозастосовні акти.
- b) Інтерпретаційні акти.
- c) Нормативні правові акти.

11. Яка ознака не відноситься до характеристики актів офіційного тлумачення норм права?

- a) Мають державну обов'язковість.
- b) Не встановлюють нових норм права, не скасовують і не змінюють діючих юридичних норм, а містять роз'яснення, які слід розуміти і застосовувати як чинні юридичні норми.
- c) Містять індивідуально-конкретні приписи.

12. На які різновиди поділяються інтерпретаційні акти в залежності від юридичної значимості?

- a) Автентичні і легальні.
- b) Конституційно-правові, цивільно-правові, кримінально-правові і т. п.
- c) Нормативні і казуальні.

13. Вчення про буття - це...

- a) Етіологія.
- b) Онтологія.
- c) Гносеологія.
- d) Лайфологія.

14. В чому полягає сутність такого принципу як об'єктивність?

- a) У неупередженому ставленні до отриманої наукової інформації про певне явище, коли до мінімуму зводиться вплив суб'єктивних факторів, суспільної думки, сталої традиції.

- b) У тому, що наука ТДП вивчає загальні та специфічні закономірності держави та права у відриві від будь-якої конкретної державно-правової системи.
- c) У тому, що держава та право досліджується не лише з суто юридичної точки зору, але й з позицій інших наук – філософії, соціології, політології.
- d) У тому, що державно-правові явища досліджуються не окремо, а у взаємозв'язку та взаємодії з іншими, пов'язаними з ними явищами. Цей принцип полягає також у тому, що наука досліджує не один, а всі можливі прояви та аспекти окремо взятого явища.

15. Знайдіть правильне твердження:

- a) система права є змістом, система законодавства – формою;
- b) система права та система законодавства – одне й те саме;
- c) система права за змістом ширше, ніж система законодавства;
- d) система законодавства включає в себе систему права;
- e) система права – сукупність нормативно-правових актів.

16. Нормативно-правовий акт – це:

- a) акт-рішення уповноважених суб'єктів міжнародного права, що скасовує міжнародні норми з метою регулювання міжнародних відносин;
- b) офіційний акт суб'єкта права, що регулює суспільні відносини за допомогою встановлення правових норм, а також визнання на основі цих норм обов'язків учасників конкретних правовідносин;
- c) це офіційний акт-волевиявлення (рішення) уповноважених суб'єктів права, що встановлює (змінює, скасовує) правові норми з метою регулювання суспільних відносин;
- d) це офіційний документ, прийнятий компетентним уповноваженим органом держави або безпосередньо народом у суворо встановленому порядку, що містить

правові норми, виконання яких у разі необхідності забезпечується силою державного примусу;

е) інша відповідь.

17. У якому з варіантів відповідей правильно наведені ознаки нормативно-правового акту?

а) має форму письмового акту-документа і точно визначені реквізити, приймається або санкціонується уповноваженими органами держави або народом, приймається з дотриманням певної процедури, завжди містить нові норми права або змінює чинні, публікується в офіційних спеціальних виданнях;

б) номер акту, дата ухвалення акту, заголовок, найменування органу, який ухвалив акт, вид акту, дані про посадову особу, яка підписала акт;

с) чітко формулює зміст юридичних прав та обов'язків, публікується в офіційних спеціальних виданнях з обов'язковою відповідністю автентичності тексту офіційного зразка;

д) має конкретний зміст і абстрактний адресат, є результатом правотворчої діяльності держави, виражає державну волю суспільства, містить у собі загальнообов'язкові правила поведінки (норми), приймається та реалізується в особливому державно-процесуальному порядку, має суворо визначену документальну форму письмового акту-документа та реквізити, публікується у спеціалізованих офіційних виданнях, урегульовує найсуттєвіші зазначенням суспільні відносини, розрахований на постійне або тривале використання тощо;

е) жодна з відповідей не є правильною.

18. Назвіть види нормативно-правових актів за сферою дії:

а) акти встановлення норм права, акти заміни норм права;

б) політичні, економічні, соціальні;

с) загальні, спеціальні, локальні;

д) постійні, тимчасові;

е) галузеві, міжгалузеві.

19. Рішення суду, державного органу або посадової особи, яке стає зразком при подальшому розгляді інших питань аналогічної категорії, – це:

- a) правова доктрина;
- b) нормативно-правовий акт;
- c) правовий прецедент;
- d) правовий звичай;
- e) нормативний договір.

20. Набання чинності нормативно-правовим актом - це:

- a) момент його вступу у законну силу;
- b) момент його опублікування;
- c) момент його підписання;
- d) момент його прийняття;
- e) момент його оприлюднення.

21. З якого моменту нормативно-правовий акт набирає сили?

- a) з моменту прийняття (якщо це вказано у нормативно-правовому акті);
- b) з моменту офіційного оприлюднення;
- c) з часу, визначеного самим актом, або з часу, визначеного постановою про введення закону в дію;
- d) з моменту підписання;
- e) відповіді a), b), c).

23. Реалізація права – це:

- a) процес втілення правових норм у життя;
- b) процес оприлюднення правових норм;
- c) процес опублікування правових норм;
- d) застосування права;
- e) усі відповіді неправильні.

23. Назвіть форми реалізації права:

- a) дотримання, виконання, використання;
- b) виконання, використання, застосування;
- c) використання, дотримання, застосування;
- d) дотримання, використання, виконання і застосування;
- e) імперативна та диспозитивна.

24. У якій із форм право реалізується пасивною поведінкою?

- a) дотримання;
- b) застосування;
- c) використання;
- d) диспозитивна;
- e) виконання.

25. У якій із форм право реалізується як пасивною, так і активною поведінкою?

- a) дотримання;
- b) виконання;
- c) використання;
- d) правомірна;
- e) усі відповіді неправильні.

26. Правозастосування здійснюється:

- a) науковцями;
- b) усіма бажаючими;
- c) фізичними особами;
- d) депутатами Верховної Ради;
- e) усі відповіді неправильні.

27. Назвіть види правозастосовних актів залежно від форм регулятивного впливу:

- a) виконавчі і правоохоронні;
- b) усні та письмові;
- c) офіційні і неофіційні;
- d) одноособові та колегіальні;
- e) інша відповідь.

28. У яких із форм реалізації право може реалізовуватися активною поведінкою?

- a) дотримання та застосування;
- b) використання та виконання;
- c) виконання, використання та застосування;
- d) дотримання та застосування;
- e) виконання та застосування.

29. У якому з випадків правозастосування є необхідним для прийняття рішення?

- a) коли правовідносини не можуть виникнути без прийняття конкретного владного рішення суб'єктом правозастосування (рішення місцевої ради про надання площі для забудови, призов до Збройних сил);
- b) коли виникає спір і сторони не можуть дійти згоди з окремих питань (розподіл майна подружжя при шлюбно-розривному процесі);
- c) коли необхідно офіційно встановити наявність або відсутність конкретних фактів (смерть, визнання безвісти відсутнім, народження людини);
- d) коли факт внаслідок своєї значущості повинен пройти певний контроль (реєстрація автомобіля, нотаріальне завірення купівлі-продажу);
- e) у всіх випадках.

30. Третьою стадією правозастосування є:

- a) доведення прийнятого рішення до відома зацікавлених осіб;
- b) прийняття рішення із справи;
- c) з'ясування фактичної основи;
- d) з'ясування юридичної основи;
- e) інша відповідь.

31. За формою зовнішнього вигляду виділяють:

- a) акти усні та конклюдентні;
- b) акти письмові та усні;

- с) акти-документи та акти-дії;
- д) акти конклюдентні та письмові;
- е) акти-розпорядження та акти-прохання.

32. Дайте визначення позитивного (юридичного) права:

- а) це регулятор суспільних відносин, який являє собою сукупність загальнообов'язкових та формально визначених норм, що виражають державну волю суспільства, видаються або санкціонуються державою і охороняються силою державного примусу;
- б) система норм, які перебувають у певній підпорядкованості і регулюють рівень дозволеної поведінки суб'єкта;
- с) сукупність формально визначених норм, які встановлені або санкціоновані державою, є загальнообов'язковими, регулюють і охороняють суспільні відносини та соціальні цінності, що забезпечується не примусом, а силою переконання;
- д) встановлене або санкціоноване державою правило поведінки, яке є загальнообов'язковим для виконання всіма суб'єктами, яким воно адресоване, і за невиконання якого настає юридична відповідальність;
- е) конкретна психічна реальність (правові емоції людини), що складається з переживання права, встановленого державою, та переживання інтуїтивного особистісного права (особистих прав та обов'язків).

33. Об'єктивне право – це:

- а) правові норми та принципи як юридично визнані можливості суб'єкта права задовольняти свій інтерес;
- б) права та свободи людини;
- с) реальні правовідносини, що виникли на підставі реалізації прав та свобод громадян, організацій та самої держави;
- д) ступінь можливої поведінки суб'єкта права;
- е) законодавство та інші джерела юридичних норм, в яких набувають офіційного державного визнання

соціально-правові уподобання учасників суспільного спілкування (усі нормативно-правові акти, які прийняті державою та існують незалежно від волі окремої особи).

34. Суб'єктивне право – це:

- a) система діючих у державі правових норм та принципів;
- b) штучне право, яке походить від держави та суспільства, виражене у писаних формах, наявне в документах;
- c) сукупність конкретних прав і обов'язків, які належать суб'єкту і можуть бути реалізовані у правовідносинах;
- d) система обов'язкових правил поведінки, що встановлюються державою і охороняються нею від правопорушень;
- e) індивідуальні можливості, що виникають на основі і в межах норм об'єктивного права та задовольняють конкретні інтереси та потреби його володаря.

35. Назвіть загально-соціальні функції права:

- a) інформаційна, орієнтуюча, виховна, політична, економічна;
- b) регулятивна, гуманістична, ідеологічна, управлінська;
- c) економічна, політична, соціальна, екологічна, управлінська, охоронна;
- d) інформаційна, орієнтуюча, виховна, інтегративна, соціалізації, соціального контролю, культурно-історична;
- e) статична, динамічна, регулятивна, охоронна.

36. Спеціально-юридичними функціями права є:

- a) виховна, каральна, функція відповідальності;
- b) регулятивна, охоронна;
- c) організаційна, галузева, охоронна;
- d) правотворча, правозастосовна, правоохоронна;
- e) статична, динамічна.

37. Принципи права – це:

- a) безперечні вимоги до учасників правовідносин із метою регулювання особистих суспільних та загальних інтересів;
- b) правила поведінки, що чітко вказують на права та обов'язки осіб;
- c) правила поведінки загального характеру, що складаються в суспільстві у зв'язку з проявом волі членів суспільства;
- d) основоположні правові ідеї, що визначають зміст та соціальне призначення права;
- e) основні напрями правової діяльності.

38. Праворозуміння – це:

- a) правова категорія, що позначає ставлення до права;
- b) наукова категорія, яка виражає процес та результат цілеспрямованої діяльності свідомості людини, що складається з розуміння права, його сприйняття та відношення до нього як до діючого та бажаного;
- c) поняття, що розкриває офіційну державну доктрину правової ідеології, яка лежить в основі державного розвитку;
- d) наукова категорія, що виражає процес правоутворення на основі суб'єктивних поглядів учасників суспільного спілкування;
- e) сукупність усіх правових ідей.

39. Тлумачення права – це:

- a) процес з'ясування змісту правових норм;
- b) спеціальна діяльність офіційних і неофіційних суб'єкт суспільних відносин, яка спрямована на пояснення змісту і значення нормативно-правових актів;
- c) процес з'ясування та роз'яснення змісту правових норм;
- d) процес офіційного тлумачення правових норм;
- e) процес втілення правових норм у життя.

- 40. Тлумачення виражається в:**
- a) офіційній і неофіційній формах;
  - b) неофіційній усній формах;
  - c) офіційній письмовій формах;
  - d) усній та письмовій формах;
  - e) казуальній та нормативній формах.
- 41. Офіційне тлумачення здійснюється:**
- a) науковими установами;
  - b) компетентними державними органами;
  - c) правозастосовними органами;
  - d) усі відповіді правильні;
  - e) усі відповіді неправильні.
- 42. Неофіційне тлумачення здійснюється:**
- a) суб'єктами, які не мають права тлумачення норм права;
  - b) суб'єктами, які мають право тлумачити норму права;
  - c) компетентними державними органами;
  - d) судом;
  - e) інша відповідь.
- 43. Тлумачення за обсягом поділяють на:**
- a) буквальне і розширене;
  - b) розширене і обмежене;
  - c) буквальне і обмежене;
  - d) офіційне та неофіційне;
  - e) усі відповіді неправильні.
- 44. Нормативне тлумачення відрізняється від казуального:**
- a) тим, що тлумачить норму звужено;
  - b) тим, що тлумачить норму розширено;
  - c) тим, що поширюється не на всіх суб'єктів і не є загальнообов'язковим;
  - d) тим, що тлумачить норму для окремих випадків;
  - e) тим, що тлумачить норму для всіх випадків, що підпадають під її дію.

- 45. Доктринальне тлумачення належить до:**
- a) офіційного;
  - b) казуального;
  - c) нормативного;
  - d) неофіційного;
  - e) жодна з відповідей не є правильною.
- 46. Тлумачення за суб'єктами буває:**
- a) офіційним та неофіційним;
  - b) автентичним та легальним;
  - c) нормативним та казуальним;
  - d) розширеним та обмеженим;
  - e) логічним та граматичним.
- 47. У якому з пунктів правильно названі способи тлумачення?**
- a) розширювальний та обмежувальний;
  - b) нормативний та казуальний;
  - c) компетентний та некомпетентний;
  - d) граматичний та цільовий;
  - e) професійний та доктринальний.
- 48. Який із способів тлумачення з'ясовує мету прийняття норми права?**
- a) логічний;
  - b) спеціально-юридичний;
  - c) систематичний;
  - d) телеологічний;
  - e) граматичний.
- 49. Визначте правильну послідовність стадій алгоритму правотлумачної діяльності:**
- a) перевірка зроблених висновків на предмет їх відповідності принципу верховенства права і виявлення можливості застосування цього принципу;
  - b) логічне тлумачення (врахування контексту);

- c) текстуальне опрацювання положень законодавства, що підлягають застосуванню до спірних правовідносин;
- d) системне тлумачення з метою уточнення змісту нормативних положень та вирішення колізій між правовими нормами;
- e) виявлення правових норм, які текстуально не закріплені в актах законодавства, а закріплені лише логічно і стосовно яких необхідно вирішити питання про їх застосування до правовідносин, що є предметом судового розгляду;
- f) викладення результатів тлумачення в мотивувальній частині судового рішення в обґрунтування цього рішення (його резолютивної частини);
- g) історичне і телеологічне тлумачення;
- h) виявлення підстав для застосування аналогії закону.

50. Визначте ознаки з'ясування як стадії тлумачення права.

- a) характеризує гносеологічну природу тлумачення, яке спрямоване на пізнання права;
- b) виступає як внутрішній процес мислення, що не виходить за межі свідомості самого інтерпретатора;
- c) є необхідною умовою реалізації права;
- d) своєрідний фактор правової культури;
- e) момент існування і розвитку права.

ПИТАННЯ НА ІСПИТ

1. Ознаки й особливості норм права, які викликають необхідність тлумачення.

2. Проблема тлумачення норм права на сучасному етапі.

3. Поняття і сутність тлумачення.

4. Сутність тлумачення правових норм.

5. Предмет, об'єкт, завдання тлумачення.

6. З'ясування та роз'яснення як складові частини процесу тлумачення, їхнє співвідношення.

7. Цільове призначення тлумачення правових норм.

8. Об'єктивні та суб'єктивні аспекти тлумачення правових норм.

9. Місце тлумачення права в правовій діяльності

10. Тлумачення права в процесі реалізації норм права

11. Тлумачення норм права в правовому регулюванні

12. Методологія тлумачення правових норм.

13. Результат з'ясування дійсного змісту норми права.

Проблема співвідношення змісту і тексту правової норми.

14. Критерії адекватності результатів тлумачення.

15. Тлумачення-роз'яснення: поняття, підстави видової класифікації. Офіційне та неофіційне роз'яснення.

16. Юридична природа актів тлумачення правових норм. Місце і роль актів офіційного тлумачення у системі правових актів.

17. Чинність актів офіційного тлумачення. Обставини, що зумовлюють необхідність актів роз'яснення.

18. Загальна характеристика процесу тлумачення права.

19. Проблема визначення необхідних прийомів, правил та способів з'ясування правових норм.

20. Роз'яснення як друга частина тлумачення норми права.

21. Принципи тлумачення норм права як різновид принципів, що діють у правовій сфері.

22. Принципи тлумачення норм права, що конкретизують загальні принципи права в сфері інтерпретаційної діяльності.

23. Принципи тлумачення норм права, що забезпечують додержання основних вимог до правозастосування.

24. Логічний спосіб тлумачення норм права

25. Мовний спосіб тлумачення норм права
26. Системний спосіб
27. Історичний спосіб тлумачення норм права
28. Інші способи тлумачення, що виділяють у правовій науці
29. Критерії адекватності результату тлумачення норм права.
30. Класифікація способів тлумачення норм права за різними критеріями.
31. Роль і значення способів тлумачення норм права у практичній діяльності юриста.
32. Тлумачення термінів і слів. Текстуальне опрацювання положень правових актів і юридичних документів.
33. Класифікація способів тлумачення норм права за різними критеріями.
34. Роль і значення способів тлумачення норм права у практичній діяльності юриста.
35. Тлумачення термінів і слів. Текстуальне опрацювання положень правових актів і юридичних документів.
36. Офіційне тлумачення норм права
37. Неофіційне тлумачення норм права
38. Акт тлумачення норм права (інтерпретаційний акт): поняття, сутність.
39. Юридичні ознаки актів тлумачення норм права.
40. Особливості процесу тлумачення нормативних і індивідуальних правових актів.
41. Дія інтерпретаційних актів.
42. Структура акту тлумачення норм права: описова, мотивувальна, заключна частина.
43. Види інтерпретаційних актів: акти автентичного тлумачення, акти делегованого тлумачення, акти нормативного тлумачення, акти казуального тлумачення.
44. Роль соціальних інтересів у тлумаченні права.
45. Суб'єкти тлумачення норм права.
46. Суб'єкти офіційного тлумачення норм права в Україні.
47. Система суб'єктів тлумачення правових норм в Україні.
48. Зміст та обсяг повноважень судових органів щодо офіційного тлумачення правових норм.

49. Правові засади функціонування Конституційного Суду України як органу офіційного тлумачення Конституції України.
50. Досвід зарубіжних країн у з'ясуванні норм права.
51. Досвід зарубіжних країн у роз'ясненні дійсного змісту норм права.
52. Практичні результати тлумачення норм права.
53. Необхідність та значення тлумачення правових норм.
54. Тенденції розвитку законодавства як предмета тлумачення за роки незалежності України.
55. Стан юридично-технічної опрацьованості актів законодавства.
56. Законодавчий вплив на правотлумачну діяльність.
57. Місце тлумачення норм права в правовій дійсності.
58. Місце та рівень тлумачення правових актів у правозастосовній діяльності.
59. Практичні результати тлумачення в процесі систематизації норм права.
60. Результати тлумачення у правовому вихованні та правовій пропаганді.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ ВСІХ ТЕМ ДИСЦИПЛІНИ

1. Абдулаев, М. И. Проблемы теории государства и права/ М. И. Абдулаев, С. А. Комаров; – СПб: Питер, 2003. – 576 с.
2. Актуальні проблеми теорії держави та права: навч. посіб. / П. В. Волвенко, Л. М. Князькова, О. С. Туренко та ін. – Донецьк : Норд Комп'ютер, 2007. – 75 с.
3. Аллан Т. Р. С. Конституційна справедливість. Ліберальна теорія верховенства права / Т. Р. С. Аллан ; пер. з англ. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 385 с.
4. Алексеев С. С. Восхождение к праву. Поиски и решения / С. С. Алексеев. – М. : Норма, 2001. – 752 с.
5. Алексеев С. С. Восхождение к праву. Поиски и решения / С. С. Алексеев. – М. : Норма, 2001. – 752 с.
6. Алексеев С. С. Общая теория права: учеб./ С. С. Алексеев.– М. : Проспект, 2009. – 576 с.
7. Бабкова В. Міжнародні стандарти як джерела судового права України / В. Бабкова // Право України. – 2015. – № 7. – С. 136-143.
8. Байтин М. И. Сущность права (современное нормативное правопонимание на грани двух веков) / М. И. Байтин. – Изд. 2-е, доп.– М. : Право и государство, 2005. – 544 с.
9. Барабаш Ю. Роль Верховної Ради України у розв'язанні державно-правових конфліктів на сучасному етапі державотворення / Ю. Барабаш // Вісник Академії правових наук України. – 2003. – № 1(40). – С. 55–63.
10. Бачинин В. А. Энциклопедия философии и социологии права / Бачинин В. А. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2006. – 1093 с.
11. Бернюков А. М. Юридична герменевтика як методологія здійснення правосуддя (філософсько-теоретичний аналіз): автореф. дис. на здобуття вченого ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.12 «Філософія права» / А. М. Бернюков. – Львів, 2009. – 18 с.

12. Бобровник С. В. Права людини та сучасна держава: шляхи узгодження взаємодії / С. В. Бобровник // Правова держава. Випуск 18. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2007. – 630 с.

13. Богуцький П. Про використання системного підходу в осягненні цілісності системи права / П. Богуцький // Право України. – 2015. – № 6. – С. 157–164.

14. Бромхед П. Эволюция британской конституции / П. Бромхед. – М. : Юридическая литература, 1978. – 333 с.

15. Бриль К. І. Правозастосовний акт як особливий вид індивідуальних правових актів: дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.01 / Бриль Костянтин Іванович. – К., 2008. – 214 с.

16. Бурлай Є. До питання про функції права / Є. Бурлай // Вісник Академії правових наук України. – 2005. – № 3 (42). – С. 31–42.

17. Васильєв А. С., Борщевський І. В., Іванов В. В., Канзафарова І. С., Притченко Р. С., Труба В. І. Теорія права і держави: підручник. – Х.: Одіссей, 2007. – 447 с.

18. Васьковський Е. В. Руководство к толкованию и применению законов для начинающих юристов / Е. В. Васьковський. – М.: Бр. Башмаковы, 1913. – 158 с.

19. Ватаманюк В. Суб'єкти тлумачення Конституції та законів України на сучасному етапі формування права / В. Ватаманюк // Українське право. – 2007. – № 1. – С. 305–317.

20. Ведерніков, Ю. А., Теорія держави і права [Текст]: навчальний посібник для підготовки до державного іспиту / Ю. А. Ведерніков, В. С. Грекул А. В. Папірна; – 3-е вид., доп. і перераб. – Д.: Юрид. акад. м-ва внутр. справ, 2004. – 176 с.

21. Великий енциклопедичний юридичний словник / За ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. – К. : ТОВ «Вид-во «Юридична думка», 2007. – 992 с.

22. Верник О. І., Куфтирев П. В., Машков А. Д., Межі державної влади. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 216 с.

23. Власов Ю. Л. Проблеми тлумачення норм права: Монографія / Ю. Л. Власов. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. – 180 с.

24. Вопленко Н. Н. Следственная деятельность и толкование права: учебное пособие / Н. Н. Вопленко. – Волгоград, 1978. – 79 с.

25. Вопленко Н. Н. Официальное толкование норм права / Н. Н. Вопленко. – М.: Юридическая литература, 1976. – 118 с.

26. Гадамер Г. Г. Эстетика і герменевтика // Г. Г. Гадамер. Герменевтика і поетика: вибрані твори: пер. з нім. – К. : Юніверс, 2001. – 85 с.

27. Гнатюк М. Д. Правозастосування та його місце в процесі реалізації права: дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.01 / Гнатюк М. Д. – К., 2007. – 211 с.

28. Головатий С. Верховенство права: юридичний принцип, який в Україні офіційно визнано та який має діяти / С. Головатий // Українське право. – 2006. – № 1. – С. 13–14, 85–90, 369–370.

29. Государство, власть, управление и право: Учебно-метод. пособие для гос. служ. / Под ред. Н. И. Глазуновой. – М. : ГУУ, 2000. – 475 с.

30. Гредескул Н. А. Лекции по общей теории прав/ Н. А. Гредескул – СПб., 1912. – 459 с.

31. Григонис, Э. П. Механизм государства (теоретико-правовой аспект): автореф. дис.... д-ра юрид. наук: 12.00.01/ Григонис Э. П.; СПб., 2000. – 26 с.

32. Григонис Э. П. Теория права и государства: курс лекций / Э. П. Григонис; – СПб.: Питер, 2002. – 320 с.

33. Гусарев С. Д. Юридична діяльність: методологічні та теоретичні аспекти / С. Д. Гусарев. – К.: Знання, 2005. – 375 с.

34. Давид Р. Основные правовые системы современности/Р. Давид, К. Жоффре-Спинози ; пер. с фр. – М. : Междунар. отношения, 1996. – 400 с.

35. Дворкін Р. Серйозний погляд на права / Р. Дворкін. – К.: Основи, 2000. – 519 с.

36. Денисенко В. В. Коллизии правовых актов: сущность и разрешение / В. В. Денисенко // Правоведение. – 2007. – № 3. – С. 28–33.

37. Джерела права Європейського Союзу (теоретичні аспекти): автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 [Електронний

ресурс] / О. В. Стрельцова; НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2008. – 20 с.

38. Дзейко Ж. О. Роль законодавчої техніки у механізмі реалізації норм права / Ж. О. Дзейко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2007. – № 7. – С. 20–25.

39. Дмитренко М. А. Політична система України: розвиток в умовах глобалізації та інформаційної революції / М. А. Дмитренко // НПУ ім. М. П. Драгоманова, Ін-т оператив. діяльн. та держ. безпеки. – К.: Знання України, 2008. – 544 с.

40. Егоров А. В. Правовая семья как объект сравнительного правоведения / А. В. Егоров. // Правоведение. – 2005. – № 2. – С. 155–161.

41. Євграфова Є. П. Система національного законодавства в контексті права (лібертарно-легіський підхід): монографія / Є. П. Євграфова. – К.: КНТ, 2007. – 184 с.

42. Завальний А. М. Доктринальний підхід до структури юридичного обов'язку / А. М. Завальний // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. – 2009. – Спец. Випуск № 3. – С. 24–29.

43. Завальний А. М. Особливості неофіційного тлумачення юридичних норм в сфері правового регулювання вищої освіти України / А. М. Завальний, О. Б. Горова, В. С. Малента // Наука і правоохорона № 4 (6), 2009 – С. 162–164.

44. Завальний А. М. Юридичні факти в сфері здійснення правоохоронної діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / А. М. Завальний. – К., 2007. – 20 с.

45. Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / [М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.]; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. – Х: Право, 2009. – 584 с.

46. Загальна теорія держави і права. Підручник / За ред. проф. М. В. Цвіка, доц. В. Д. Ткаченка, проф. О. В. Петришина. – Харків: «Право», 2002. – 428 с.

47. Зайчук О. В. М. Теорія держави і права. Академічний курс: Підручник / [О. В. Зайчук (відп. ред.), Заєць А. П., Журавський В. С., Копиленко О. Л., Оніщенко Н.] – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 685 с.

48. Іваненко О. В. Сутність юридичної відповідальності та роль правоохоронних органів у її забезпеченні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / О. В. Іваненко. – К., 2007. – 20 с.

49. Ільницький О. Загальнометодологічні положення до визначення поняття «правовий спір» / О. Ільницький // Підприємництво, господарство і право. – 2008. – № 3. – С. 27–30.

50. Капустина, М. А. Право, общество, государство [Текст] / М. А. Капустина // Правоведение. – 2008. – № 5. – С.92–106.

51. Карабань В. Правозастосовні аспекти системи права / В. Карабань // Право України. – 2006. – № 5. – С. 48.

52. Кельман М. С. Загальна теорія держави і права / М. С. Кельман, Мурашин О. Г. – К. : Кондор, 2006. – 477 с.

53. Клименко, М. М. Народний суверенітет та його співвідношення з національним і державним суверенітетом/ М. М. Клименко // науковий вісник Юридичної академії МВС: Збірник наукових праць. – К. – 2004. - № 4 (18). – С. 79–87.

54. Кобринська С. Б. До питання про поняття та структуру правової системи / С. Б. Кобринська // Науковий вісник Чернівецького ун-ту: Зб. наук. праць. – Вип. 82: Правознавство. – Чернівці: Чернівецький держ. ун-т, 2000. – С. 14–18.

55. Кодинець А. Теоретичні проблеми правозастосування у сфері інформаційних відносин / А. Кодинець // Право України. – 2015. – № 7. – С. 96–104.

56. Колодій А. М. Принципи права: генеза, поняття, класифікація, місце і роль у правовій системі України / А. М. Колодій // Правова система України: історія, стан та перспективи : у 5 т. – Х. : Право, 2008. – Т. 1 : Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України / За заг. ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. – С. 689–704.

57. Колодій А. М. Принципи права України / А. М. Колодій. – К. : Юрінком Інтер, 1998. – 208 с.

58. Красовська В. Г. Правові стимули (поняття, ознаки, види) / В. Г. Красовська // *Держава і право*. – 2008. – № 39. – С. 62–68.
59. Кресін О. Сучасні проблеми порівняльного правознавства (нотатки з круглих столів у листопаді-грудні 2014 р.) / О. Кресін // *Право України*. – 2015. – № 4. – С. 185-190.
60. Кретова І. Тлумачення положень про права людини Страсбурзьким судом: основні принципи та доктрини / І. Кретова // *Вісник Національної академії правових наук України*. – 2014. – № 4 (79). – С. 165–175.
61. Лейст О. Э. Реализация права // *Теория государства и права: курс лекций в 2 ч.* / М. Н. Марченко, В. А. Мицкевич, О. Э. Лейст, В. Д. Попов; под ред. М. Н. Марченко. – М.: Зерцало, 1998. – Т. 2. – 475 с.
62. Ллойд Д. Идея права / Д. Ллойд; пер. с англ. – М. : Югона, 2000. – 416 с.
63. Лузин В. В. Методы толкования Конституции в деятельности Верховного Суда США / В. В. Лузин // *Государство и право*. – 1997. – № 10. – С. 90–93.
64. Луспеник Д. Де закінчується суддівський розсуд і починається суддівське свавілля / Д. Луспеник // *Закон і бізнес*. – 2004. – № 19–20. – С. 13–16.
65. Луць Л. А. Європейські міждержавні правові системи: загальнотеоретична характеристика: Дис... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / Л. А. Луць // НАН України; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2005. – 443 с.
66. Мадіссон В. Правова конфліктологія та юридичний конфлікт у приватних правовідносинах / В. Мадіссон // *Право України*. – 2003. – № 9. – С. 39–44.
67. Малько А. В. Стимулы и ограничения в праве / Малько А. В. – М.: Юрист, 2003. – 250 с.
68. Мармазов В. Про телеологічне (цільове) тлумачення Європейської Конвенції про захист прав людини та основних свобод / В. Мармазов // *Право України*. – 2004. – № 1. – С. 26–29.
69. Марченко М. Н. Проблемы теории государства и права: [учебник] / Марченко М. Н. – М. : Проспект, 2011. – 768 с.
70. Матвеева Ю. І. Деякі питання методики оцінки ефективності законодавства / Ю. І. Матвеева // *Наук. записки нац.*

ун-ту «Києво-Могилянська академія». Юрид. науки.– 2005. – Том 38. – С. 52–56.

71. Машков А. Проблеми теорії держави і права. Основи: Курс лекцій / А. Машков. – К.: К. І. С., 2008. – 470 с.

72. Мережко А. А. Юридическая герменевтика и методология права / А. А. Мережко // Проблеми філософії права. – 2003. – Том I. – С. 159–162.

73. Михайловский И. В. Толкование юридических норм / И. В. Михайловский // Теория государства и права: хрестоматия; под ред. Т. Н. Радько. – М.: Инверстиль, 1998. – С. 700–718.

74. Наливайко Л. Р. Поняття та основні ознаки функцій держави / Л. Р. Наливайко // Правова держава. – 2005. – Вип. 16. – С. 177–190.

75. Нерсесянц, В. С. Общая теория государства и права: учебник для вузов/ В. С. Нерсесянц. – М. : НОРМА, 2010. – 552 с.

76. Нерсесянц В. С. Юриспруденция. Введение в курс общей теории права и государства / В. С. Нерсесянц. – М. : Норма, 2002. – 288 с.

77. Овчинников А. И. Современная теория толкования права: классический и неклассический подходы/ А. И. Овчинников, С. П. Овчинникова // Юрист-Правовед. – 2007. – № 1(20). – С. 102–110.

78. Осауленко А. О. Нормативна конструкція ретроспективної юридичної відповідальності в публічному праві сучасної України: дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.01 / Осауленко А. О. – К., 2007. – 214 с.

79. Осауленко А. О. Юридична відповідальність та державний примус: аспекти співвідношення / А. О. Осауленко // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. – 2006. – № 5. – С. 20–25.

80. Осипов А. В. Толкование права / А. В. Осипов // Теория государства и права / под ред. Н. И. Матузова, А. В. Малько. – М.: Юрист, 1997. – 488 с.

81. Павлишин О. Правозастосування як об'єкт філософсько-правових досліджень / О. Павлишин // Право України. – 2004. – № 8. – С. 21.

82. Панов Н. Проблеми формування понятійного апарату юридичної науки: методологічні аспекти / Н. Панов // Вісник Академії правових наук. – 2003. – № 2–3. – С. 54–67.

83. Петришин О. В. Право як соціально-юридичне явище: до постановки питання / О. В. Петришин // Вісник Академії правових наук України. – 2007. – № 4 (51). – С. 3–18.

84. Познер Р. А. Проблеми юриспруденції / Р. А. Познер; пер. з англ. – Харків : Акта, 2004. – 488 с.

85. Поляков А. В. Общая теория права: Проблемы интерпретации в контексте коммуникативного подхода / Поляков А. В. – СПб. : Издательский дом С.-Петербур. гос. ун-та, 2004. – 864 с.

86. Проблемы общей теории права и государства: учебник для вузов; под общ. ред. В. С. Нерсесянца. – М. : НОРМА, 2001. – 832 с.

87. Проблемы теории государства и права: учеб. пособ. / под ред. М. Н. Марченко. – М.: Юрист, 2001. – 656 с.

88. Проблемы теории государства и права: учебное пособие / [М. Н. Марченко, О. Э. Лейст, В. Д. Попков и др.]; под ред. М. Н. Марченко. – М. : Проспект, 1999. – 504 с.

89. Проблемы юридической техники: сборник статей / под ред. В. М. Баранова. – Нижний Новгород, 2000. – 823 с.

90. Рабінович П. М. Верховенство права (за матеріалами практики Страсбурзького Суду та Конституційного Суду України) / П. М. Рабінович // Вісник Академії правових наук України. – 2006. – № 2 (45). – С. 3–16.

91. Рабінович П. М. Герменевтика і правове регулювання / П. М. Рабінович // Вісник Академії правових наук. – 1999. – № 2. – С. 61–71.

92. Рабінович П. М. Інтерпретація верховенства права Конституційним Судом України (доктринальний коментар) / П. М. Рабінович // Право України. – 2006. – № 11. – С. 27.

93. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави / П. М. Рабінович. – 10-е вид., доп. – Львів : Край, 2008. – 224 с.

94. Рабінович П. М. Людські потреби – глибинний визначальний чинник праворозуміння : [питання теорії прав людини] / П. М. Рабінович // Вісник Національної академії правових наук України. – 2014. – № 4 (79). – С. 14–24.

95. Раданович Н. Возможности загалнодозвільного типу правового регулювання у забезпеченні реалізації прав людини : (теоретичний аналіз юридичних інструментів) / Н. Раданович // Право України. – 2015. – № 2. – С. 52–63.

96. Рассолов М. М. Актуальные проблемы теории государства и права: [учеб. пособ.] / Рассолов М. М., Малахов В. П., Иванов А. А. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2010. – 447 с.

97. Рікер П. Право і справедливість: пер. з фр. / П. Рікер – К.: Дух і літера, 2002. – 216 с.

98. Рікер П. Торжество языка над насиліем. Герменевтический подход к философии права / П. Рікер // Вопросы философии. – 1996. – № 4. – С. 27–35.

99. Саміло Г. О. Актуальні проблеми теорії права : навчальний посібник / Г. О. Саміло. – Запоріжжя : Просвіта, 2014. – 216 с.

100. Саннікова М. Комплексні галузі права: до постановки питання : [теоретико-правові засади розвитку системи права України на сучасному етапі функціонування правової системи] / М. Саннікова // Вісник Національної академії правових наук України. – 2014. – № 4 (79). – С. 59–64.

101. Серета Г. П. Проблеми теорії держави і права: [навчальний посібник] / Г. П. Серета, С. Г. Стеценко. – К.: КНТ, 2009. – 184 с.

102. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: Підручник / О. Ф. Скакун. – Харків: Консум, 2001. – 656 с.

103. Скакун, О. Ф. Теорія держави та права (Енциклопедичний курс) [Текст] : підручник / О. Ф. Скакун. – Х. : Еспада, 2006. – 776 с.

104. Скрипнюк О. Принципи соціальної та правової держави: єдність чи конфронтація? / О. Скрипнюк // Людина і політика. – 2001. – № 1. – С. 137–143.

105. Смирнов А. В. Толкование норм права: учебно-практ. пособие / А. В. Смирнов, А. Г. Манукян. – М. : Проспект, 2008. – 144 с.

106. Соцуру Л. В. Неофициальное толкование норм права: учебное пособие / Л. В. Соцуру. – М. : Профобразование, 2000. – 112 с.

107. Теорія держави і права. Академічний курс: Підручник / За ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.

108. Трубецкой Е. Н. Толкование закона / Е. Н. Трубецкой // Лекции по энциклопедии права. – М. : Т-во тип. А. И. Мамонтова, 1917. – 227 с.

109. Філософія права / За ред. Дж. Фейнберга, Дж. Коулмена; пер. з англ. – К. : Основи, 2007. – 1256 с.

110. Фуллер Лон Л. Мораль права / Лон Л. Фуллер; пер. з англ. – К. : Сфера, 1999. – 232 с.

111. Халфина Р. О. Общее учение о правоотношении. – М. : Юридическая литература, 1974. – 348 с.

112. Цвік М. Про сучасне праворозуміння / М. Цвік // Вісник Академії правових наук України. – 2001. – № 4 (27). – С. 3–13.

113. Черданцев А. Ф. Толкование права / А. Ф. Черданцев // Общая теория государства и права: академический курс в 2 т. – Т. 2. – 380 с.

114. Чернобель Г. Т. Структура норм и механизм их действия (логические аспекты) / Г. Т. Чернобель // Правоведение. – 1983. – № 6. – С. 40–47.

115. Шаповал В. Верховенство права: міфи і реалії пострадянського праворозуміння / В. Шаповал // Українське право. – 2006. – № 1. – С. 30–33.

116. Шершеневич Г. Ф. Толкование / Г. Ф. Шершеневич // Теория государства и права: хрестоматия. – М., 1998. – 812 с.

117. Шмельова Г. Г. Конкретизація юридичних норм в правовому регулюванні / Г. Г. Шмельова. – Львів, 1988. – 164 с.

118. Шутак І. Д. Юридична техніка тлумачення норм права / І. Д. Шутак // Науково-інформаційний вісник. Право. – 2015. – № 11. – С. 18–24.

ЗМІСТ

Передмова	3
Змістовий модуль 1. Тлумачення права в механізмі правового регулювання суспільних відносин.....	11
Тема 1. Актуальність тлумачення норм права в Україні та його цільове призначення	11
Тема 2. Поняття та сутність тлумачення норм права.....	20
Тема 3. Місце тлумачення норм права в правовій діяльності та механізмі правового регулювання.....	26
Тема 4. Загальна характеристика процесу тлумачення норм права. з'ясування та роз'яснення права	31
Тема 5. Тлумачення норм права як юридична діяльність	37
Тема 6. Принципи тлумачення норм права.....	46
Змістовний модуль 2 способи і процес тлумачення норм права.....	53
Тема 7. Способи, результати та критерії тлумачення	53
Тема 8. Класифікація способів тлумачення норм права та текстуальне опрацювання положень нормативно-правових актів	68
Тема 9. Види, акти тлумачення та їх дія	75
Тема 10. Тлумачення норм права та політика держави	85
Тема 11. Суб'єкти тлумачення норм права в Україні	92
Тема 12. Досвід зарубіжних країн у тлумаченні норм права	100
Тема 13. Практичні результати тлумачення норм права	109
Тематика рефератів	114
Тестові завдання	116
Питання на іспит.....	130
Список літератури для всіх тем дисципліни.....	133
Зміст.....	143

Навчальне електронне видання
комбінованого використання
Можна використовувати в локальному
та мережному режимах

САМІЛО Ганна Олегівна

ПРОБЛЕМИ ТЛУМАЧЕННЯ ПРАВОВИХ НОРМ

Навчально-методичний посібник

Один електронний оптичний диск (DVD-ROM);
супровідна документація.
Тираж 100 прим. Зам. № 951.

Видавець і виготовлювач
Запорізький національний технічний університет,
Україна, 69063, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 64
Тел.: (061) 769–82–96, 220–12–14

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2394 від 27.12.2005.